

МУЗЕЈИ

8/2021

нова серија

MLA

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

Музеји 8 (н. с.) 2021.

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

MUSEUMS

No. 8 (n. s.)

Editor in chief

Gordana Pajić

Editorial board

Ljubiša Vasiljević, PhD, Chairman

Ivana Ćirić, PhD

Ana Milošević, PhD

Dušica Bojić, PhD

Dragana Latinčić, Secretary

UDC 069

ISSN 1821-0694=Музеји

BELGRADE 2021

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

МУЗЕЈИ
Бр. 8 (н. с.)

Главни и одговорни уредник
Гордана Пајић

Уређивачки одбор
др Љубиша Васиљевић, председник
др Ивана Ђирић
др Ана Милошевић
др Душица Бојић
Драгана Латинчић, секретар

УДК 069
ISSN 1821-0694=Музеји

БЕОГРАД 2021.

Издавач
МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
Београд, Трг Републике 1а
muzejskodrustvosrbije@gmail.com
www.mdsrbija.org

За издавача
Гордана Пајић, председница МДС-а

Организација
Снежана Шапоњић Ашанин

Лектура и коректура
Неда Пуношевац

Превод на енглески језик
Марта Васиљевић

Дизајн корица
Александар Козлица

Припрема за штампу
Атеље Јуреш

Фотографија на насловној страни
Награда „Михаило Валтровић” – плакета
(дизајн: академик Никола Кока Јанковић, израда: Зоран Кузмановић,
фотографија: П. Беранић)

Штампа
Атеље Јуреш, Чачак

Тираж
200 примерака

**Припрема и објављивање часописа финансирани средствима
Министарства културе и информисања Републике Србије**

Садржај

Гордана В. Пајић	
Уводна реч	7
Гордана В. Пајић, Веселинка Р. Кастратовић Ристић	
Две деценије рада обновљеног Музејског друштва Србије	9
Александра Р. Савић	
Награда „Михаило Валтровић” Музејског друштва Србије у периоду од 2016. до 2021. године	47
Маја Д. Гојковић	
Издања Музејског друштва Србије 2003–2021.	67
Марија Т. Сарић	
Преглед археолошких истраживања на локалитету Бабин гроб у Радмиловићу код Кнића	85
Радмила М. Зотовић	
Нека запажања о мање заступљеним култовима на подручју Сингидунума и његове околине	97
Бојана Б. Племић	
Нови концепти приступачности наслеђа особама са инвалидитетом: могућности и перспективе	107
Драган Б. Киурски	
Драма као едукативни алат: музејски театар у Народном музеју Кикинда	123
Анђелка Н. Радосављевић	
Едукативни програм „Путујемо у Париз са Савом Шумановићем”	139

Кристина З. Јоргић Степановић Слика непријатеља у Музеју Варшавског устанка као део конструкције пољског идентитета након 1989. године	151
Ивана М. Панџић Преглед археолошких истраживања од каменог доба до средњег вијека Музеја Републике Српске Бања Лука	169
Тања М. Лазић Семберско етно-домаћинство – пројекат реконструкције традиционалног сеоског домаћинства у Горњем Црњелову код Бијељине	191
Бранка А. Сикимић Аквизиције Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин током прве две деценије XXI века	207
Сузана М. Антић Зборник „Ивањдански обичаји ваљевског краја и суседних области западне Србије”	225

Уводна реч

Музејско друштво Србије ове године обележава двадесет година од обнављања свог рада. Остваривање континуитета у раду кроз редовне и повремене активности био је циљ којем су тежили чланови и руководство у претходним годинама. Један од важних задатака на путу ка остваривању тог циља било је покретање нове серије часописа *Музеји*.

Пред нама је осми број часописа, трећи у низу који припрема актуелни Уређивачки одбор. Финансијска подршка Министарства културе и информисања Републике Србије за 2021. годину омогућила је, као и претходних година, публикавање часописа *Музеји*. Велику захвалност дугујемо свим колегиницама и колегама који су имали жељу да своје стручне текстове објаве у нашем часопису, о чему сведочи велико интересовање и број послатих радова. Из техничких разлога нисмо били у могућности да све приспеле текстове публикујемо у овом броју, али се надамо да ће неки од њих бити објављени у наредним бројевима часописа.

Нови број часописа *Музеји* представља стручној и широј публици тринаест радова које су припремили музејски стручњаци из Србије и Републике Српске. У складу са темама које су обрађиване у текстовима, садржај овог броја је формално конципиран у две целине. Стручни радови о активностима *Друштва* у протеклих двадесет година представљају прву целину. Први у низу је текст Гордане Пајић и Веселинке Кастратовић Ристић *Две деценије рада обновљеног Музејског друштва Србије*, који говори о свим важним сегментима рада Друштва у двадесетогодишњем периоду. Затим следи рад Наирага „Михаило Валтировић” *Музејског друштва Србије у периоду од 2016. до 2021. године* ауторке Александре Савић и текст *Издања Музејског друштва Србије 2003–2021*, који је припремила Маја Гојковић.

Следећу целину представљају радови различитих садржаја, а започињу је два текста из области археологије: *Прејед археолошких истраживања на локалитету Бабин гроб у Радмилиновићу код Кнића* колегинице Марије Сарић, као и рад Радмиле Зотовић *Нека зајачања о мање засиуљеним култовима на подручју Синдунума и његове околине*.

Рад с публиком и музејска едукација, као важни сегменти музејског рада, представљени су кроз три текста: *Нови концепции иприсуиачности наслеђа особама са инвалидитетом: могућности и иерсејективне* ауторке Бојане Племић, *Драма као едукативни алат: музејски театар у Народном музеју Кикинда* колеге Драгана Киурског, док је музејски педагог Анђелка Радосављевић ауторка рада *Едукативни пројам „Пушјујемо у Париз са Савом Шумановићем”*.

Текст колегинице Кристине Јоргић Степановић *Слика неирјателја у Музеју Варшавској усјанка као гео конструиције јољској идентитетја након 1989. године* открива могући утицај историјске и уметничке интерпретације у музејској поставци на формирање колективног идентитета.

Део активности музејских стручњака у Републици Српској представљен је у радовима Иване Панцић *Прејед археолошких исјраживања од каменог доба до средњеј вијека Музеја Републике Српске Бања Лука* и Тање Лазић *Семберско етно-домаћинство - пројекат реконструиције традиционалној сеоској домаћинства у Горњем Црњелову код Бијелине*.

Ангажовање музеја на прикупљању музеалија износи колегиница Бранка Сикимић у тексту *Аквизиције Етнолошкој одељења Народной музеја Зрењанин током прве две деценије XXI века*, а осми број часописа *Музеји* закључује приказ колегинице Сузане Антић *Зборник „Ивањдански обичаји ваљевској краја и суседних области зајадне Србије”*.

У години у којој Музејско друштво Србије обележава јубилеј искрено захваљујем свим његовим члановима који су дали допринос у реализацији програмских активности, ауторима стручних радова објављених у овом броју часописа *Музеји*, рецензентима, Уређивачком одбору и спољним сарадницима. Искрено се надам да ће заједнички рад, међусобна сарадња и разумевање допринети да часопис *Музеји* настави да доноси квалитетне стручне текстове, као и да ће задржати успостављени континуитет излажења.

Гордана В. Пајић

UDK 069:061.2(497.11)"2001/2021"

COBISS.SR-ID 50504969

Гордана В. Пајић

музејски саветник

Народни музеј Ваљево

23bobita@gmail.com

Веселинка Р. Кастратовић Ристић

музејски саветник

Музеј Југославије

veselinka.kastratovic@mij.rs

ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ РАДА ОБНОВЉЕНОГ МУЗЕЈСКОГ ДРУШТВА СРБИЈЕ¹

Апстракт: Текст представља кратак историјат рада обновљеног Музејског друштва Србије од 2001. године до данас. За остваривање постављених циљева и задатака овог националног струковног удружења музеалаца, били су ангажовани председници Друштва, Скупштина, Извршни одбори и други органи и тела, док је чланство углавном деловало преко својих секција. Музејско друштво Србије је радило на успостављању боље комуникације, као и на едукацији музеалаца, јачању друштвене свести о значају рада на заштити покретног културног наслеђа, неговању издавачке делатности и обнављању награде „Михаило Валтровић”. Друштво је перманентно указивало на штетност непостојања Закона о музејима и учествовало у његовом обликовању, указујући на улогу музеја на почетку трећег миленијума.

Кључне речи: Музејско друштво Србије, органи и тела, обнављање рада, издавачка делатност, награда

---

1 Извори за писање овог текста су штампани *Информативни билтени* бр. 1-12 и нулти број, затим доступни извештаји Извршног одбора и записници Скупштина. Важно је напоменути да МДС у протекле две деценије није имало своје просторије, па је документација непотпуна. Важне по-

Конституисање Музејског друштва Србије (МДС) и први трогодишњи мандат²

Потреба за организовањем музејских стручњака и музеја на територији Србије јавља се у периоду између два светска рата, о чему најбоље сведочи некадашње Музејско друштво Ниш.³ Наиме, током Другог светског рата постојала је иницијатива о оснивању музеја у унутрашњости, што је подразумевало и рад на образовању стручног кадра. Међутим, интензивно формирање музеја у Србији у оквиру тадашње Федеративне Народне Републике Југославије започиње педесетих година XX века и означено је као „музејски бум”. Нова држава је водила бригу о свим сферама живота, а организовање музејске делатности био је важан задатак. „За стручно образовање музејских кадрова биле су заинтересоване културно-просветне власти које су се након ослобођења земље суочавале са недостатком стручних кадрова у готово свим културним делатностима”.⁴ Најбржи начин едуковања запослених у музејима био је путем семинара и течајева, који су били организовани у београдским музејима, а намењени управо запосленима ван престонице. Да је држава заиста била заинтересована за унапређивање музејске делатности, потврђује и податак о одржавању прве Конференције музејских радника Народне Републике Србије 1948. године у Београду. Резултат ове Конференције било је издавање музејског приручника „Основна упутства о организацији и раду завичајних музеја”.⁵ Исте године покренут је и часопис *Музеји*, чија је основна идеја била да се у њему објављују текстови о музејским и конзерваторским проблемима.⁶

.....
датке о раду МДС током осамдесетих и деведесетих година XX века дао нам је Борислав Шурдић, дугогодишњи члан и један од обновитеља МДС 2001. године. Искрено се надамо да смо успели да укажемо на делатност МДС у протекле две деценије. Бројне активности остале су необјављене, а неки од будућих истраживача сигурно ће обрађивати теме које овим текстом нису обухваћене, као што је нпр. рад секција.

2 2001. година и период 2002–2006.

3 Једно од таквих удружења је Музејско друштво Ниш. О његовом постојању сачувани су оскудни подаци, а о раду сведочи фотографија са Скупштине 1934. године.

4 Младенко Кумовић, *Музеолошко образовање у Финској, Чешкој Републици и Србији и Црној Гори* (Нови Сад: Музеј Војводине, 2004), 99.

5 Душко Грбовић, *60 година Завичајног музеја Јајодина (1953/5-2013)* (Јагодина: Завичајни музеј, 2017), 5.

6 Маја Гојковић, „Библиографија радова објављених у часопису *Музеји* (1948-1965)”, *Музеји нова серија*, бр. 6 (2019): 85–86.

На територији тадашње државе, на нивоу република и покрајина, прво је основано *Музејско-конзерваторско друштво*.⁷ Примарни циљ свих музејских удружења након Другог светског рата био је образовање и стручно усавршавање „музејских радника”. Називи удружења су се повремено мењали, а на нивоу државе Југославије постојао је и *Савез музејских друштва Југославије*. Републичка друштва су међусобно сарађивала, а периодично је организован и *Конгрес Савеза музејских друштва Југославије*.

Организовање музејских стручњака у Србији било је у складу са законском регулативом тог времена. Најпре су функционисали у оквиру *Друштва музејских радника Србије*,⁸ а 10. маја 1962. године на Скупштини је промењен назив у *Музејско друштво Србије*,⁹ који је задржан до наших дана. Делатност Друштва била је усклађена са општим друштвеним токовима, тако да је била „добровољна организација радника из области културе” са пуним називом *Музејско друштво Србије*, „чије је седиште било у музеју из којег је изабран председник Извршног одбора”. Друштво је сарађивало са сродним удружењима (Друштво музејских радника Војводине, Музејско друштво Косова, Заједница музеја Србије, Друштво историчара уметности Србије, Друштво конзерватора Србије), али и са друштвеним и политичким организацијама (Савез синдиката, Савез удружења бораца НОР-а, Савез социјалистичке омладине итд). Орган управљања била је Скупштина, коју су чинили „изабрани делегати од чланова Друштва појединих музеја, галерија и других сродних ОУР-а”.

У извештајима Друштва из 1977. и 1978. године видимо да је велики проблем било финансирање, јер су чланарине биле нередовне, а за одређене послове добијано је све мање буџетских средстава. Међутим, и поред финансијских тешкоћа, Музејско друштво Србије је осамдесетих година ХХ века успело да организује неколико стручних екскурзија и скупова.¹⁰ Чланови Музејског друштва Србије учествовали су на скупу *Модернизација сталних поставки музеја у Доњем Милановцу* 1989. године. Али, на прагу велике друштвене кризе и распада тадашње

---

7 Одредба Статута МДС из 1979. године, члан 3. став 3 наводи да Друштво делује на територији СР Србије без покрајина. Видети: Стручни архив Народног музеја Ваљево, фасцикла број 271, Статут Музејског друштва Србије из 1979. године, 1979.

8 Име Музејско друштво Србије је добило на Оснивачкој Скупштини 10. маја 1962. године у Београду, а до тада је носило назив Друштво музејских радника НР Србије.

9 У даљем тексту поред пуног назива, користимо и термине Друштво и МДС.

10 Чланови Музејског друштва Србије 1983. су посетили Загреб и изложбу *Уметности дрвене Кине*, а затим и Беч због изложбе *Тури од Бечом*. Године 1990, у сарадњи са Историјским музејом Србије, организована је посета Будимпешти и Сентандреји поводом учешћа на прослави 300 година од Велике сеобе Срба у Угарску.

државе,¹¹ комуникација међу југословенским стручњацима се прекида, па многе предложене идеје остају нереализоване. Након неколико година паузе, тачније 1995, Музејско друштво Србије и Друштво историчара уметности Србије организују семинар *Менаџмент у музејима* у Конаку кнеза Милоша у Београду.¹²

У несигурним и тешким временима Музејско друштво Србије није престало да делује, али су постојали периоди неактивности. Тако ће у свом говору,¹³ који је одржан 19. јуна 2001. године, мр Ксенија Шукуљевић-Марковић, председница у оставци,¹⁴ навести да је деведесетих година „пред сваким од наших музејских стручњака, без обзира на околности које нису увек биле повољне, стајало главно питање личног рада и стварања, уз поштовање етике позива”.

Постепена нормализација стања у друштву и демократски процеси који су се осетили у свим сферама рада, пробудили су идеју о обнављању рада Музејског друштва Србије. У Народном музеју у Београду, 19. јула 2001. године, организована је *Иницијативна скупштина* за обнову рада Музејског друштва Србије. На њој су одређени основни циљеви обнављања Друштва. Изабране су и радне групе, које су радиле на изради Статута, Програму рада и организовању Изборне скупштине. Документ о овој иницијативи (бр. 554/2, 19.10.2001) са јасним дневним редом био је послат директорима установа заштите уметничко-историјских дела. Поред обавештења, упућена им је и молба да информишу своје запослене о активирању рада Друштва, да им омогуће приступ Изборној скупштини, доставе своје сугестије и предложе кандидате за сва радна тела и органе који ће се бирати. На челу радног председништва *Иницијативне скупштине* био је Борислав Шурдић, начелник Одељења за културно наслеђе Министарства културе. Председништво су чинили још: др Воислав Васић, Бојана Борић Брешковић, Зоран Килибарда, Јасна Марковић, Жана Гвозденовић, Гордана Станишић, Татјана Бошњак, Весна Милић и Ивана Дорчић.¹⁵

---

11 Музејско друштво Србије је тих ратних година протествовало због уништавања културне баштине у Југославији и тим поводом је послало неколико апела Генералном секретару УНЕСКО-а Фредерику Мајору, као и ИКОМ-у, који су остали без одговора.

12 Организациони одбор су чинили: проф. Милена Драгићевић Шешић, мр Драган Булатовић, Марко Омчикус, Гордана Добрић и Борислав Шурдић.

13 Сачувана је у писаној форми *Скица говора* на Скупштини МДС 19. јуна 2001.

14 Изборна скупштина МДС је одржана у априлу 1991. године. За председницу је изабрана мр Ксенија Марковић-Шукуљевић (Музеј позоришне уметности), а за секретара Борислав Шурдић (култос Историјског музеја Србије).

15 У документацији МДС чува се допис Музеја Војводине у којем се наводе имена колегиница и колега који ће присуствовати Обновитељској скупштини МДС и предлози за чланове Извршног и Надзорног одбора. Видети: Драго Његован, ур., *Музејско друштво Србије: ИКОМ-ов Етички кодекс за музеје: документи* (Београд: Музејско Друштво Србије, 2015), 68

Радна група за припрему Изборне скупштине састала се 18. октобра 2001. године. Постигнут је договор о предлогу Статута и Програма рада. Донета је и одлука да се Оснивачка скупштина за обнову Музејског друштва Србије организује у Народном музеју у Београду 8. новембра 2001. године. У овом прелазном периоду на челу Друштва био је др Воислав Васић, директор Природњачког музеја у Београду, а председница Извршног одбора била је Жана Гвозденовић, кустос Музеја савремене уметности у Београду.

У оквиру *Програма рада Музејског друштва Србије* посебно је истакнуто позиционирање музејске делатности (институција и стручњака) у новом друштвеном, политичком и економском раздобљу, које је донео почетак новог миленијума (означен као *транзиција*). У њему се наводи следеће: „Музејско друштво Србије оживљава спонтано у оквиру општег процеса промена и оформљује се као неопходна струковна асоцијација. Програмом се Друштво изјашњава о приступу својим основним циљевима, истовремено постављајући себи задатке за остваривање тих циљева. Активности, као начин, тј. методолошки систем за извршавање тако постављених задатака, такође је укључен у Програм Друштва, чиме тај документ добија све елементе систематског акционог плана”.¹⁶ Друштво је поставило три програмска циља:

1. развијање музеологије и музеографије;
2. побољшање статуса музеалаца и
3. стручно усавршавање и едукација.

Оснивачка скупштина обновљеног Музејског друштва Србије одржана је према утврђеном плану и на њој су изабрана привремена управна тела, са задатком да руководе Друштвом до прве Редовне скупштине на којој су изабрани чланови органа и тела на мандат од три године. Први председник¹⁷ обновљеног Музејског друштва Србије, са чланском картом број 1, био је др Воислав Васић, директор Природњачког музеја у Београду. Извршни одбор су сачињавали: Жана Гвозденовић, председник, кустос Музеја савремене уметности у Београду, Ивана Дорчић, секретар, правник Народног музеја у Београду, Зоран Килибарда, благајник, шеф рачуноводства Историјског музеја Србије, Соња Зимоњић, директор Музеја науке и технике у Београду, Ема Радуловић, директор Народног музеја Крушевац, Драгојла Живанов, кустос Галерије Матице српске у Новом Саду и Бранко Лазић, кустос Народног музеја Ваљево.

---

16 Драго Његован, нав. дело, 69–74.

17 Функције председника МДС и председника Извршног одбора биле су одвојене.

На Оснивачкој скупштини обновљеног Друштва установљени су и: Надзорни одбор (председник Јасна Марковић, кустос Музеја града Београда и чланови – Славољуб Пушица, директор Музеја у Пријепољу и Гордана Станишић, кустос Народног музеја у Београду), Суд части (председник Лепосава Шелмић, управник Галерије Матице српске у Новом Саду и чланови – Аница Медаковић, кустос Народног музеја у Вршцу и Татјана Бошњак, кустос Народног музеја у Београду), Комисија за доделу награда и признања (председник Бранислава Јордановић, директор Педагошког музеја, Андреј Вујновић, директор Историјског музеја Србије, Бојана Борић Брешковић, кустос Народног музеја у Београду, Дејан Сретеновић, кустос Музеја савремене уметности у Београду и др Младенко Кумовић, кустос Музеја Војводине). Уједно је установљена и редакција гласника Друштва. За главног уредника *Билтена* био је изабран Борислав Шурдић, начелник Одељења за културно наслеђе Министарства културе, док је одговорни уредник била Жана Гвозденовић. Остале чланове редакције чинили су: Весна Милић, кустос Музеја савремене уметности у Београду, Милица Цукић, кустос Музеја примењене уметности у Београду и Саша Срећковић, кустос Етнографског музеја у Београду.

Прво руководство обновљеног Друштва чинили су стручњаци различитих профила из републичких и регионалних музеја, велики број директора музеја и један службеник Министарства културе. Новоизабрано руководство је поставило амбициозне задатке, а радило се и на регистрацији Друштва.

Примарни задатак је био унапредити заштиту културног, уметничког, историјског, природног и техничког наслеђа. Остваривање овог циља било је могуће кроз активности које би јачале утицај Музејског друштва Србије на културну политику, као и подстицањем заједничких пројеката.

Музејско друштво Србије је сматрало да је неопходна модернизација музеолошке службе. Зато је *дрући задатак* Друштва био системско валоризовање и развијање музеолошких метода, које би се остваривало кроз следеће активности: процену стања у музејима са циљем утврђивања недостатака и њихових узрока, модернизацију рада, формулисање савремених стандарда, проверу напретка, старање о примењивању стандарда и критеријума, формирање информативне мреже и др.

„Оцењујући статус запослених у музејима Србије у протеклим деценијама као друштвено запостављен и материјално понижен, Друштво се заузима за побољшање положаја својих чланова, музејских професионалаца”.¹⁸ Остваривање

---

18 Драго Његован, нав. дело, 71–72.

овог програмског задатка подразумевало је активности на побољшању законске и подзаконске регулативе, а пре свега доношење посебног Закона о музејима.

Трећи задатак се односио на модернизацију представљања покретне баштине.

Стручно усавршавање и едукација, као *трећи програмски циљ*, подразумевао је перманентно стручно усавршавање музејских стручњака. Тај задатак је било могуће остварити организовањем семинара, кампова, стручних екскурзија и разменом стручњака. Друштво је планирало да у оквиру овог програмског задатка прати и оцењује напредак у усавршавању својих чланова и учествује у давању звања музеалцима, као и стручном вредновању њиховог рада. Било је планирано, такође, да Друштво награђује најуспешније и о томе обавештава јавност.

У складу са усвојеним Програмом на Оснивачкој скупштини, донет је и *План рада Музејског друштва Србије за 2002. годину*. Активности првог сазива Извршног одбора Музејског друштва Србије биле су интензивне, о чему сведоче извештаји о раду.¹⁹ Ове активности су се тичале и пратећих административних послова: регистрација Музејског друштва Србије²⁰ и израда чланских картица.²¹ Графичко решење за лого Музејског друштва Србије урадила је Оливера Стојадиновић, редовни професор Факултета примењених уметности.

Радна тела и органи Музејског друштва Србије у првом редовном мандату, изабрани су на Скупштини која је организована 3. и 4. октобра 2002. године у Музеју историје Југославије, у згради Музеја „25. мај” у Београду. Прва редовна Скупштина имала је изузетно садржајан програм.²² У радном делу програма изабрани су:

- председник Скупштине Андреј Вујновић (Историјски музеј Србије); председница Извршног одбора Жана Гвозденовић (Музеј савремене уметности у Београду), као и чланови: Ема Радуловић (Народни музеј Крушевац), Славољуб Пушица (Музеј у Пријепољу), Бранимир

---

19 Први проширени састанак Извршног одбора Музејског друштва Србије одржан је 18.12.2001, док је други састанак одржан 8.4.2002. године у Музеју савремене уметности у Београду.

20 Музејско друштво Србије је уписано у Регистар удружења друштвених и политичких организација, Савезно министарство правде, регистарски лист 1260, под редним бројем 3204.

21 Чланске карте је дизајнирао Борут Вилд, дизајнер Музеја савремене уметности у Београду.

22 Након радног дела, организован је семинар *Крајности у музеологији – екстремни музеји: Да или не?*. Први дан Скупштине завршен је посетом Музеју афричке уметности. Семинар је настављен другог дана, када је организована и посета Краљевском двору Карађорђевића, цркви и Белом двору. То је уједно била и прва организована посета двору Карађорђевића.

- Машуловић (Градски музеј Сомбор), Марко Стојановић (Етнографски музеј у Београду), Биљана Вукотић (Музеј примењене уметности у Београду) и Веселинка Кастратовић Ристић (Музеј историје Југославије);
- Надзорни одбор: председник др Воислав Васић (Природњачки музеј у Београду) и чланови: Зоран Килибарда (Историјски музеј Србије) и Гордана Станишић (Народни музеј у Београду);
  - Суд части: председница Аница Медаковић (Градски музеј Вршац), Тајана Бошњак (Народни музеј у Београду) и Гордана Марковић (Народни музеј Ваљево);
  - Комисија за доделу награда и признања: председница мр Олга Васић (Природњачки музеј у Београду) и чланови: проф. др Лидија Мереник (Филозофски факултет у Београду), Драган Драшковић (Народни музеј Краљево), Марина Зековић (Војни музеј Београд) и Светлана Милутиновић (Народни музеј Шабац).

Слика 1. Прва редовна скупштина МДС, посета двору Карађорђевића, Београд 2002.

(фотографија: приватна колекција Г. Пајић)

Први Статут Музејског друштва Србије усвојен је на Оснивачкој скупштини 8. новембра 2001. године, док су измене и допуне Статута урађене 2003. године.

Највиши орган Друштва била је Скупштина и то: редовна, која се одржавала једном годишње; изборна, одржавана сваке треће године и ванредна скупштина, одржавана по потреби. Скупштина је имала председника који представља и заступа Друштво. Извршни орган Скупштине био је Извршни одбор, кога су чинили председник Одбора и шест чланова. Статутом су регулисана права и дужности чланства, рад Комисије за доделу награда и признања,²³ рад Надзорног одбора, Суда части, секција. Статут је регулисао и постојање стручно-информативног гласила, *Билтена*. О његовом издавању бринула је редакција коју је бирала Скупштина. Скупштина је такође доносила одлуку о издавању других гласила и стручних публикација. Измене и допуне Статута Музејског друштва Србије уследиле су и у наредним годинама,²⁴ што је била законска обавеза усклађивања са Законом о култури и Законом о удруживању грађана.

Ширење чланства је од првог дана био један од важних задатака Друштва. У складу са Статутом, чланство је могло бити „појединачно, колективно, почасно и потпорно”, а поред лица из музејске струке, чланови су могли бити стручњаци сродних занимања, као и друга струковна удружења. У првој години, од Оснивачке скупштине (2001) до редовне Изборне скупштине (2002), Музејско друштво Србије је имало 420 индивидуалних чланова и 22 институционална члана.²⁵ Чланство се постепено увећавало у првим годинама деловања. Председник и Извршни одбор интензивно су радили на успостављању комуникације са музејским институцијама и другим установама културе, а све у циљу стручног умрежавања. Такође, од чланова је тражено да редовно плаћају чланарину, док је музејима препоручивано да уплаћују чланарину за своје запослене, а истовремено и чланове Друштва. Са члановима Друштва се комуницирало путем редовне поште, имејл преписке, као и преко Музејске мреже, незваничног и популарног канала комуницирања међу музејима.²⁶ Оснаживање Друштва и

---

23 Имала је једногодишњи мандат и бирања је на радној децембарској Скупштини.

24 До сада су два пута рађене допуне Статута – 2006. и 2010. године.

25 Градски музеј Вршац, Градски музеј Сомбор, Завичајни музеј Књажевац, Завичајни музеј Врњачка Бања, Историјски музеј Србије, Музеј афричке уметности, Музеј историје Југославије, Музеј Крајине Неготин, Музеј науке и технике, Музеј Николе Тесле, Музеј позоришне уметности Србије, Музеј примењене уметности, Народни музеј Ваљево, Народни музеј Зајечар, Народни музеј Зрењанин, Народни музеј Краљево, Народни музеј Крушевац, Народни музеј Ниш, Народни музеј Панчево, Народни музеј Пожаревац, Народни музеј Чачак, Природњачки музеј у Београду.

26 Некадашња адреса музејског форума: muzeji@yahoo.com

популаризација његовог рада остваривала се и интензивнијом комуникацијом са бројним музејима у Србији у циљу размене информација и умрежавања.

Као што је већ речено, на Оснивачкој скупштини формирана је редакција гласила Друштва – *Билџен*. Редакција је припремила *нулџи* (2001) и *џрви* број *Билџена* (2004). На Редовној годишњој скупштини, која је одржана 15. децембра 2004. године у Народном музеју у Београду, формирана је нова Редакција коју су чинили: мр Весна Марјановић (Етнографски музеј у Београду), Ања Радаковић (Музеј науке и технике Београд), Љиљана Којић (Музеј наивне уметности Јагодина)²⁷ и Веселинка Кастратовић Ристић (Музеј историје Југославије). Планирано је да ово гласило два пута годишње обавештава чланство о раду Друштва. Међутим, овај план није остварен, па је у овом периоду (2001–2006) из штампе изашао само *Билџен* број 2 (2006), чији је уредник била Жана Гвозденовић, а за издавача је потписана нова председница Скупштине, Ема Радуловић.

Поред информативног гласила, планирано је издавање још једне едиције, а то су *Зборници са сџручних скуџова*. Међутим, иако је Музејско друштво Србије у првим годинама рада имало веома богату активност у организовању семинара и у едукацији чланства, публикација тог типа морала је сачекати до 2006. године, када је публикована *Свеска 2*, чији је уредник била Жана Гвозденовић.²⁸

У овом периоду радило се и на конституисању *Комисије за доделу наџрада и џризнања „Михаило Валиџровић”*.²⁹ На Другој проширеној седници Извршног одбора одржаној 8. априла 2002. године донета је одлука: „да се остави назив награде Музејског друштва Србије *Михаило Валиџровић*, због успомене на првог српског музеолога”. Ова награда је последњи пут додељена 1987. године у организацији Заједнице музеја, која је тада престала да постоји.

Комисија је имала задатак да изради Пословник и Правилник о раду, које би наредна Скупштина Музејског друштва Србије усвојила, као и да, по прихватању Правилника, предложи кандидате за награду и то за период претходне године”.³⁰ О наставку ове активности налазимо податке у *нулџи*ом броју *Билџена*, у којем се чланство подсећа да је у току *Конкурс за наџраду „Михаило Валиџровић”* за период новембар 2001 – децембар 2003. године. Пријаве су примане до

---

27 Овај музеј од 2007. године мења назив у Музеј наивне и маргиналне уметности Јагодина.

28 Жана Гвозденовић, ур., *Неџовање и заџиџиџа немаџериџалне баџиџине у Србији, Зборник радова са сџручноџ скуџа који је одржан 2004. године у Еџноџграфском музеју у Беоџраду* (Београд: Музејско друштво Србије, 2006).

29 Састав Комисије се мењао сваке године све до новог Статута из 2010. године. Прва председница Комисије била је Бранислава Јордановић, затим мр Олга Васић, па Мирјана Менковић.

30 Записник са Другог састанка проширеног Извршног одбора Музејског друштва Србије, одржаног 8.4.2002. године у Музеју савремене уметности у Београду, 2.

31. марта 2004. године, а обавештење о Конкурсу је послато на адресе музеја, на форум музеја и интернет страницу Музејског друштва Србије. У мају 2004. године на *Ванредној свечаној скупуштини*, после паузе од 17 година, додељене су прве награде „Михаило Валтровић” у организацији обновљеног Музејског друштва Србије.³¹ Први лауреати су били: Народни музеј Ужице, у категорији најуспешнијег музеја; Жана Гвозденовић, за истакнуте резултате у стручном раду појединца, док награда за укупан допринос – животно дело није додељена. У складу са важећим Статутом, Комисија је пред Скупштином представила образложење о награђеним добитницима, а потом се Скупштина изјашњавала о предлогу.

Следеће, 2005. године, Ванредна скупштина поводом свечаног додељивања награде „Михаило Валтровић” организована је 18. маја у Музеју града Новог Сада. Скупштини је присуствовао и Драган Којадиновић, тадашњи министар културе. Након свечаног дела и паузе, одржана су тематска предавања у складу са генералном темом ИКОМ-а *Музеји као мостови културе – Мостови култура Новог Сада*. Присутни су посетили сталну поставку Музеја града Новог Сада, као и подземне војне галерије на Петроварадину. У другом делу програма организована је посета изложби *Пајирни тивајар* (Збирка стране уметности), сталној поставци Музеја Војводине, као и промоција књиге др Младенка Кумовића *Музеолошко образовање у Финској, Чешкој Републици и Србији и Црној Гори*.

Награда „Михаило Валтровић” састоји се од плакете и повеље. Идејно решење за плакету са ликом Михаила Валтровића урадио је академик Никола Кока Јанковић, уз асистенцију вајара Зорана Кузмановића Кузмана из Смедерева. Кузмановић је према направљеном узорку и у наредним годинама наставио да излива плакете за потребе Друштва.

На Редовној годишњој скупштини, одржаној 15. децембра 2004. године у Народном музеју у Београду, донета је Одлука да се оснује *Фонд за награду „Михаило Валтровић”*. Предлог за формирање *Фонда* дали су мр Олга Васић, тадашња председница Комисије и чланови Светлана Милутиновић и Драган Драшковић, који су именовани у управу Фонда. Путем *Билтена* апеловало се на музејске институције, појединце и све друге „који желе да помогну рад МДС, да својим прилозима омогуће независност наше награде од структура власти, да

---

31 У члану 30. Статута (2003) стоји да Скупштина додељује награду Друштва „Михаило Валтровић”. Међутим, у извештају објављеном у Билтену 1 не помиње се датум, већ се каже: „На мајској, свечаној, ванредној скупуштини...”. Видети: Андреј Вујновић, ур., „Свечана ванредна Скупштина МДС”, *Информативни билтен* бр. 1 (2004): 7.

уплате у Фонд за напругу „Михаило Валићровић” препоручени минимум од две хиљаде динара”.³²

На Скупштини Друштва одржаној 10. децембра 2003. године, а у складу са чланом 54. Статута, донета је Одлука о оснивању секција које су постепено формиране наредних година, међу којима су: археолошка, историјска, етнографска, секција уметничких збирки, секција примењене уметности, музејске документације, музејских конзерватора, природњачких збирки, за музејску едукацију, за музејски маркетинг и односе са јавношћу, секција библиотекара и књижничара, секција техничких збирки, секције регионалних музеја, секција музеја у саставу и секција музејских правника. Секције су деловале самостално, а имале су обавезу да одрже конститутивни састанак, изаберу председника, секретара, донесу Правилник о раду и Програм рада и ураде извештај о раду. Одређен број секција, које су основане скупштинском Одлуком, никада нису конституисане и нису заживеле. Међу првима биле су организоване секције музејских библиотекара и књижничара (веома активна у протекле две деценије), секција природњачких збирки (у међувремену престала са радом), историјска секција, етнолошка секција, као и секција за односе са јавношћу и музејски маркетинг.

Активности Музејског друштва Србије у овом периоду биле су усмерене на организовање семинара, стручних скупова и разговора с поводом, а успостављена је и веома добра сарадња са Националним комитетом ИКОМ у погледу заједничког обележавања *Светског дана музеја 18. маја, Недеље музеја и Дана европске бајшине*. Музејско друштво Србије је на првој Изборној скупштини 2002. године у Музеју историје Југославије организовало семинар *Крајности и музеологији – екстремни музеји: Да или не?*, договорило да се спроведе *Анкета о музејским пројектима* на нивоу Београда, припремило за штампу публикацију *Музејске збирке као уџбеници*, а урађен је и *Адресар стручних радника у музејима* који је дистрибуиран институционалним члановима. *Музеји и глобализација* била је тема обележавања Светског дана музеја 2002. године, а скуп је организован у Музеју Николе Тесле. Манифестација *Недеља музеја 2003. године* је обележена темом *Музеји и пријатељи* са централним догађајем у Музеју „Старо село” у Сирогојну.

Музејско друштво Србије је, у сарадњи са Националним комитетом ИКОМ, организовало семинар *Музеји и публика*, посвећен раду кустоса педагога и кустоса за односе са јавношћу који је одржан у Галерији фресака у Београду, од 21. до 23. новембра 2002. године. Следеће, 2003. године, заједнички је организован семинар *Од картиона до информације за корисника*.

---

32 Жана Гвозденовић, ур., „Чланарина”, *Информативни билтен* бр. 2 (2006): 4.

Слика 2. Недеља музеја, Музеј на отвореном „Старо село” Сирогојно 2003.
(фотографија: документација Етнолошке секције МДС)

Слика 3. Недеља музеја, Музеј на отвореном „Старо село” Сирогојно 2003.
(фотографија: приватна колекција В. Кастратовић Ристић)

У Народном музеју у Београду 2003. године организован је разговор с поводом *Безбедности у музејима – да ли је ваш музеј безбедан?* на којем су учествовали запослени у музејима Жана Гвозденовић и Велибор Стојаковић, представница Министарства културе Нада Сеферовић, стручњаци за безбедност музеја, као и припадници МУП-а и СУП-а Београд – Душан Баста, Ранко Савић, Жељко Јеж и Милан Поповић. Након завршетка званичног програма сачињен је Записник и основана Радна група за израду елабората о безбедности у музејима на основу прикупљених података.

Стручни скуп *Неповање и заштићена нематеријалне баштине у Србији* у оквиру Светског дана музеја, у сарадњи са ИКОМ-ом, на тему *Музеји и нематеријална баштина* одржан је у Етнографском музеју у Београду 18. и 19. маја 2004. године, где су учествовали музеалци и стручњаци других институција културе, високообразовних институција, медија и Министарства културе. Изнета су европска и домаћа искуства. Покренута је иницијатива за оснивање *Музеја нематеријалне баштине*, као и Секције за нематеријалну баштину МДС. Закључци и иницијативе прослеђене су Министарству културе. Радови са овог скупа публиковани су 2006. године у *Зборнику радова са стручној скупи – Свеска број 2*, чија промоција је организована 10. априла 2006. у Конаку кнегиње Љубице у Београду. О значају нематеријалног наслеђа говорили су Бојан Жикић, Жана Гвозденовић и др Мирослав Тимотијевић.

Поводом 160 година од организоване музејске делатности у Србији, 2005. године, организован је семинар *Музеји у историји – историја у музејима* у Историјском музеју Србије.

У Спомен-парку „Крагујевачки октобар” у Крагујевцу, 11. и 12. марта 2005. године, одржано је стручно саветовање *Стијалне музејске поставке – Како поставити изложбу?*. Скупу је присуствовало педесет троје чланова МДС и поднето је десет реферата. На крају дводневног рада донети су закључци³³ и постављени су

---

33 Реч је о следећим закључцима: прихваћено је да се иницира сарадња Министарства културе и Министарства просвете са циљем да се одреде два радна дана у школама предвиђена за обавезну посету музејима; да се направи попис музеја који имају сталну поставку и евидентира у каквом су стању; евидентно је да не постоје стручно-критички прикази изложби и предложено је да секције МДС, у оквиру своје делатности прате рад музеја и дају извештаје и оцене о том раду; формирана је комисија за израду *Предлога Правилника о постављању изложби и минимуму стандарда* који су потребни при том раду; подржан је предлог да се организује још неко саветовање, јер је ово само почетак обраде овако широке теме; подржана је препорука да се придржавамо ћириличног писма (музејске публикације), званичног писма Републике Србије.

на сајт Музејског друштва Србије,³⁴ а првог дана скупа формирана је и Секција историчара.³⁵

Подизање свести о значају музејске струке и значају рада на заштити покретног музејског наслеђа био је један од основних задатака Друштва, који се могао остварити кроз законске регулативе. Друштво је показало интересовање и доставило Министарству културе примедбе на *Нацрт закона о културном наслеђу*, које су се односиле на: „законско поштовање аутономности струке, као и очување збирки, да нас закон третира као стручњаке, а не раднике, потом на прецизирање послова на категоризацији; истакли смо и неопходност високе професионалности музејских директора, прецизирали питање сукоба интереса, истакли потребу научно-истраживачког рада”.³⁶

Руководство Музејског друштва Србије изабрано на Оснивачкој скупштини 2001. године, а затим на Редовној скупштини 2002. године, поставило је себи амбициозне задатке и циљеве и на њима посвећено радило. Акцент је био на умрежавању музеја и стручњака, едукацији и формирању секција. Покушало се деловати и на законску регулативу, а пре свега на *Закон о музејима*, *Закон о културном наслеђу*, као и на *Правилник о стицању стручних звања*. Ресорно Министарство показивало је извесно интересовање за рад националног струковног удружења музеалаца и пратило је њихове стручне скупове, али сарадња у домену законске регулативе није била на завидном нивоу. Током претходних година МДС је било сведок бурних дешавања у музејској јавности, као што су смене директора и отпуштања стручњака. На све то Друштво је реаговало, али одговори никад нису стизали, а за достојанствену одбрану и унапређење музејске професије била је неопходна и већа колегијална солидарност.³⁷

Без обзира на препреке са којима се Друштво у свом раду сусретало, ентузијазам и потреба за струковним удруживањем била је у овом периоду важна не само код руководства, него и код чланства које је са задовољством приступало обновљеном Друштву. Ова радна енергија се пренела и на ново руководство Музејског друштва Србије.

---

34 Адреса тадашњег сајта Музејског друштва Србије била је: www.mds.org.yu

35 Драго Његован, Веселинка Кастратовић Ристић и Драган Драшковић, ур., *Зборник радова са стручних скупова секције историчара Музејској груписа Србије, Крајјевац – Београд – Краљево, свеска 6* (Краљево: Музејско друштво Србије, 2008).

36 Андреј Вујновић, ур., „Законска регулатива”, *Информативни билтен* бр. 1 (2004): 3.

37 Жана Гвозденовић, ур., „Четири године”, *Информативни билтен* бр. 2 (2006): 2.

Децентрализација у раду Музејског друштва Србије

У Конаку кнеза Милоша у Топчидеру, 6. марта 2006. године, одржана је трећа Изборна скупштина.³⁸ Ново руководство Музејског друштва Србије чинили су: Ема Радуловић, у својству председника (Народни музеј Крушевац) и Драган Драшковић, председник Извршног одбора (Народни музеј Краљево), Марина Мучалица, секретар (Природњачки музеј у Београду), Марко Стојановић, благајник (Етнографски музеј у Београду) и чланови – Веселинка Кастратовић Ристић (Музеј историје Југославије), Драго Његован (Музеј града Новог Сада), Драгица Премовић Алексић (Музеј Рас у Новом Пазару) и Љиљана Тојага Васић (Народни музеј Ниш). Надзорни одбор Друштва чинили су: Јасна Марковић, председница (Музеј града Београда), Станиша Бркић (Музеј „21.октобар” Крагујевац) и Зоран Килибарда, грађанин (Савез рачуновођа Србије). Чланови Суда части били су: Олга Васић, председница (Природњачки музеј у Београду), Бора Димитријевић (Народни музеј Зајечар) и Љубиша Симовић (Народни музеј Краљево). Комисија за доделу награда и признања³⁹ била је у следећем саставу: проф. др Мирослав Тимотијевић, председник (Филозофски факултет Београд), доц. др Срђан Марковић (Факултет уметности Ниш), Љиљана Гавриловић (Етнографски институт САНУ), Татјана Корићанац (Музеј града Београда), Бранислава Јордановић (Педагошки музеј Београд), Олга Андраши (Музеј Оџаци) и Зорица Златић Ивковић (Музеј „Старо село” Сирогојно).

Ново руководство Друштва, са мандатом до пролећа 2009. године, позивало се на основне циљеве: развијање музеологије у Србији, као и стручно усавршавање и побољшање статуса музеалаца. Истовремено, исказали су и оптимизам поводом најаве доношења *Закона о музејској праћи и музејској делатности*, за који се веровало да ће дефинисати нека кључна питања из области заштите покретног културног наслеђа и остваривања функције музеја.⁴⁰ У раду Комисије за израду овог Закона у име Друштва био је ангажован Андреј Вујновић (Историјски музеј Србије).

Настављене су и редовне активности Друштва, а пре свега организовање Редовне скупштине, обележавање Међународног дана музеја и додела награде „Михаило Валтровић”.

---

38 Скупштина је планирана за 23. децембар 2005, али је из техничких разлога померена за наредни период.

39 Подсећамо да су и у овом периоду чланови Комисије бирани сваке године.

40 Веселинка Кастратовић Ристић, ур., „Реч уредника”, *Информативни билтен* бр. 3 (2007): 1.

Од 2007. свечано уручивање награде „Михаило Валтровић” почиње да се организује по музејима у унутрашњости Србије, како би се истакао значај локалних музеја, а посебно оних који су имали проблема са оснивачима или проблеме на релацији кустоси – директор. *Међународни дан музеја 2007.* године обележен је у Народном музеју у Лесковцу на тему *Музеји и универзална баштина*, у заједничкој организацији МДС и НК ИКОМ за Србију и Црну Гору. Тим поводом музеалци су посетили археолошки локалитет Царичин град, уручене су награде „Михаило Валтровић” за 2006. годину, а „МДС је доделило институционално чланство Уметничко-продукцијској кући *Ноћ музеја*”.

Слика 4. Састанак Етнолошке секције, Музеј Крајине, Неготин 2007.
(фотографија: документација Етнолошке секције МДС)

Свечаност⁴¹ уручивања награде „Михаило Валтровић” за 2007. годину одржана је 21. маја 2008. године у Краљеву, у сарадњи са Народним музејом Краљево, а организован је и округли сто на тему *Музеји – носиоци друшћивених*

41 У извештају *Светски дан музеја* користи се термин Свечана скупштина. Видети: Ема Радуловић и Марко Стојановић, ур., „Светски дан музеја”, *Информативни билтен* бр. 4 (2009): 13. У свим претходним Извештајима користи се термин из Статута – Ванредна скупштина и додаје јој се одредница свечана. Термин Свечана скупштина се усталио у говору, али он и даље не постоји у Статуту.

промена и развоја. Уједно је приређена и промоција *Зборника радова* са стручних скупова Етнолошке и Секције историчара из претходних година, као и публикација из области музеологије издавачке куће СЛИО.

Раздобље од 2006. до 2009. године обележено је интензивним радом неколико секција: Историјске, Етнолошке, Секције библиотекара и књижничара, Природњачке секције и Секције за односе са јавношћу и маркетинг ПРИМА, у виду бројних стручних скупова и редовних састанака.⁴²

Чланство Извршног одбора Друштва уложило је велики напор како би се организовао стручни скуп целокупног Друштва у Сомбору, поводом 125 година од оснивања Градског музеја у том граду. Скуп је одржан 28. и 29. октобра 2008. године са пленарном седницом и стручним скуповима секција. У оквиру овог скупа, одржана су два саветовања: *Музеји – захтеви у односу на ново окружење* Етнолошке секције и *Подела збирки по врстама културних добара* Историјске секције. Учешће на овом скупу узела је и Секција библиотекара и књижничара, организујући свој редован састанак. Том приликом представљен је рад музејских библиотека, као и најбољи библиотекар за 2008. годину. На састанку у Сомбору активно су учествовали и чланови Природњачке секције са рефератима *Стање Зоолошко-археолошке збирке Музеја Војводине* и *Проблеми и недоумице у инвентарисању палеонтолошкој материјала*, док је Секција за односе са јавношћу и маркетинг ПРИМА имала састанак на тему *Интерне и екстерне комуникације*. Радови са овог скупа публиковани су у *Зборнику радова са стручних скупова секција Музејског друштва Србије* 2010. године.

У овом трогодишњем периоду настављена је издавачка активност, а из штампе је 2007. године изашао *Билтен* број 3 под уредништвом Веселинке Кастратовић Ристић, а 2008. *Билтен* број 4. У сарадњи са музејима-домаћинима стручних скупова, публиковани су и *Зборници радова* са стручних скупова етнолошке секције: *Етнолошка музејска документација у Србији на почетку пређе миленијума* (2006), *Народно традиционално у функцији музеологије – Музеји у оквиру привредних организација* (2007) и *Експериментисање у просвету* (2008). Године 2008. објављен је и *Зборник радова* Историјске секције, у којем су обједињени радови са скупова: *Спалне музејске поставке – Како поставити изложбу?* (2005), *Нове музејске поставке-практично искуство* (2006) и *Музеји као место помирења* (2007).

Године 2009. излази нова едиција – *Зборник радова Музеји у Србији – за почетно истраживање*, чији су приређивачи били др Љиљана Гавриловић и Марко

---

42 Одлуком Скупштине од 29.11.2007. године основана је и Секција за педагошки рад са особама са посебним потребама, али њен рад није заживео.

Слика 5. Стручни скуп МДС, поздравно обраћање директора музеја, Сомбор 2008.
(фотографија: приватна колекција Д. Грбовић)

Слика 6. Стручни скуп МДС, Сомбор 2008.
(фотографија: приватна колекција Д. Грбовић)

Стојановић. Зборник радова је требало да буде први у едицији од планираних десетак зборника, на тему музеологије и савремене праксе у Србији.

Часопис Музејског друштва Србије, који је накнадно реализован, јавља се као потреба и задатак на којем се озбиљно почело радити 2007. године. Први број нове серије часописа *Музеји* изашао је из штампе 2008. године и означен је као научни часопис у номенклатури публикација. Глани и одговорни уредник била је др Љиљана Гавриловић, а Уређивачки одбор су чинили: др Ана Столић, др Миомир Кораћ, др Срђан Марковић, мр Марина Мучалица и мр Драгојла Живанов. За издавача је потписана Ема Радуловић, председница Скупштине.

Овај веома успешан период у раду Друштва и секција, обележило је и време реконструкција многих музејских објеката, отварања нових сталних поставки, као и великог броја тематских изложби, у циљу децентрализације музејске делатности, за шта се и Друштво залагало.

На Изборној скупштини организованој у Етнографском музеју у Београду 19. марта 2009. године изабрано је ново руководство Друштва које је следило уходане активности, али су пред њима били и нови изазови. Ново руководство чинили су: председница Скупштине др Душица Бојић (Историјски музеј Србије), председник Извршног одбора мр Владимир Кривошејев (Народни музеј Ваљево), секретар Живка Ромелић (Народни музеј Крушевац), благајник Снежана Томић (Музеј „Старо село” Сирогојно) и чланови – Драган Драшковић (Народни музеј Краљево), мр Марина Мучалица (Природњачки музеј у Београду) и Весна Душковић (Етнографски музеј у Београду). Председница Надзорног одбора била је Анђелија Радовић (Војни музеј Београд), а чланови Делфина Рајић (Народни музеј Чачак) и Марица Максимовић (Народни музеј Ниш), док су у Суду части били Радивоје Папић (Народни музеј Ужице), председник и чланови Веселинка Кастратовић Ристић (Музеј историје Југославије) и Станиша Бркић (Музеј „21. октобар” Крагујевац).

Друштво је наставило праксу обележавања *Међународној дана музеја* у музејима у унутрашњости који су имали значајне резултате у раду, па је тако свечаност 2009. године организована 18. и 19. маја у Музеју Рас у Новом Пазару. У раду и дружењу учествовало је преко 120 чланова Музејског друштва Србије. Радна скупштина је одржана првог дана и бавила се актуелним питањима рада Друштва, па су тако конституисане Секција историчара уметности и Археолошка секција. Тада је формирана и Радна група, која је радила на уређењу новог Статута, јер се дотадашњи показао као нефункционалан за даљи рад Суда части и Комисије за доделу награда и признања. Поред тога, промене у *Закону о удружењима* и нови *Закон о култури* обавезивали су Друштво да усклади Статут са новим прописима. На Радној скупштини прихваћен је предлог др Младенка

Кумовића да се обнови манифестација *Недеља музеја у Србији*, а да се датум њеног одржавања договори на некој од следећих Скупштина.

Другог дана је одржана Свечана скупштина на којој су уручене награде „Михаило Валтровић”, а током дводневног обележавања Међународног дана музеја, организовани су састанци секција и посета споменика културе у околини Новог Пазара (Петрова црква, манастири: Ђурђеви ступови, Сопоћани и Градац).

Све активности Друштва током 2009. године резимиране су на Радној скупштини која је одржана 21. децембра у Етнографском музеју у Београду. На тој Скупштини је истакнуто је да се датум одржавања ове Скупштине мора померити за март, како би се у потпуности испоштовао годишњи рад МДС и заокружио циклус са усвајањем финансијског извештаја. На децембарској Скупштини се сваке године утврђивао и нови сазив *Комисије за награде и признања*, јер је њен мандат био једногодишњи. На Радној скупштини су изнети и уочени проблеми. Благајница Друштва Снежана Томић Јоковић је упозорила на проблем нередовне уплате чланарине, што је даље утицало на одређивање кворума при раду Скупштине. Упућена је молба председницима секција да ажурирају спискове својих чланова и „изнет је и проблем лоше комуникације и супротног виђења рада у Друштву, између председнице Скупштине и председника Извршног одбора, као и да би новим Статутом требало прецизирати место председника Друштва”.⁴³ На Скупштини су кооптирани нови чланови Извршног одбора Љубиша Васиљевић и Бранка Лугоња, уместо Живке Ромелић и Марине Мучалице. Весна Душковић је уместо Владимира Кривошејева именована на место члана *Радне групе на уређењу новој Сјайиуша*. Радној групи је дат рок да до марта 2010. године ураде Нацрт Статута који ће доставити чланству на увид пре усвајања. Такође, указано је на проблем начина одређивања уредника и чланова редакције часописа *Музеји и Зборника радова са стручних скупова*.⁴⁴ Изведен је закључак да се наведено мора јасно прецизирати Статутом Друштва. Скупштина је подржала предлог обнављања манифестације *Недеља музеја у Србији* и изнела став да музеји у Србији немају обавезу прикључивања манифестацији *Ноћ музеја*, јер је реч о приватној иницијативи.

---

43 Марина Влаисављевић, „Из записника са редовне Скупштине МДС, одржане 21.12.2009. у Етнографском музеју у Београду”, *Информативни билтен* бр. 5 (2010): 25.

44 На Скупштини је договорено да ће Уређивачки одбор Зборника радова са скупа у Сомбору чинити председници секција, а да ће уредник бити мр Владимир Кривошејев. Међутим, председник Секције историчара Драгиша Костић је одустао, јер је др Драго Његован већ уредио Свеску историчара која ће ући у поменути Зборник. Све то указује на недовољну комуникацију и потребу да се неке обавезе прецизирају Статутом.

Богату активност Друштва током 2009. године обележило је објављивање другог броја часописа *Музеји* који је потписао исти Уређивачки одбор као и први број, а за издавача је потписан мр Владимир Кривошејев, председник Извршног одбора. У Етнографском музеју у Београду, 2. октобра 2009, организован је и стручни скуп *Музеологија – изазов и њој треба*. Први део скупа чинио је едукативни семинар *Писање пројеката по новим европским стандардима*. У другом делу секције су организовале своје састанке у складу са основном темом. Током године организоване су и друге редовне активности: избори у Природњачкој и Секцији библиотекара и књижничара, покренута је иницијатива за израду Смерница за специјалне библиотеке, Етнолошка секција је радила на стандардизацији назива етнолошких предмета, чланови Историјске секције били су ангажовани у обележавању 200 година од Битке на Чегру, Секција за односе са јавношћу и маркетинг ПРИМА предложила је интерни лого и меморандум, усвојила Правилник о раду и организовала бројна интерактивна предавања, док је Секција историчара уметности, основана у 2009. години, радила на изради свог Правилника, унапређењу струке, стандардизацији и утврђивању параметара за одређивање статуса предмета.

Пред руководством Музејског друштва Србије у наредном периоду, до истека мандата 2011. године, били су веома важни задаци: усклађивање рада удружења са новим законским оквирима, као и редовне активности. Редовна скупштина одржана је 29. марта 2010. године у Етнографском музеју у Београду и на њој су се подносили извештаји о раду. Свечана скупштина је организована у Чачку у сарадњи са Народним музејом. Почасни гост Скупштине била је Оливера Валтровић, унука Михаила Валтровића, која је заједно са председницом Комисије за награде и признања, Горданом Пајић, уручила награде „Михаило Валтровић” за 2009. годину. Ова Скупштина је имала и радни део на којем се расправљало о новим члановима Уређивачког одбора часописа *Музеји*. Након дискусије заузет је став да се о новом Уређивачком одбору не гласа док се не усваји нови Статут, који ће прецизније регулисати и њихов рад.⁴⁵ Након тога су присутни обавештени и о првим резултатима манифестације *Недеља музеја*, која је започета са програмом у Музеју пољопривреде у Кулпину. О томе је говорио иницијатор манифестације, др Младенко Кумовић из Музеја Војводине.

Најважнији задатак који је у овој години реализован је рад на припреми новог Статута, чији је Нацрт усвојен на Скупштини 22. децембра 2010. године у

---

45 О новом Уређивачком одбору се разговарало и на мартовској Скупштини, али се није гласало.

Слика 7. Свечана скупштина МДС, добитници награда у друштву са унуком Михаила Валтровића (прва са леве стране), Чачак 2010.
(фотографија: приватна колекција Г. Пајић)

Слика 8. Недеља музеја, посета чланова МДС Музејском комплексу Кулпин, 2010.
(фотографија: приватна колекција В. Кастратовић Ристић)

Етнографском музеју у Београду.⁴⁶ Новим Статутом укинута је функција председника Скупштине, а чланом 32. уведена је функција председника Друштва, који је истовремено и председник Извршног одбора. Промењен је и начин одређивања скупштинског кворума за гласање, а Комисија за награде и признања добила је трогодишњи мандат. Статут је регулисао надлежности Уређивачког одбора за часопис *Музеји*, *Зборник радова* и *Билџен*, као и рад Суда части.

Проблеми у комуникацији између председнице Скупштине и председника Извршног одбора, који су уочени претходне године, кулминирали су на децембарској Скупштини, када је председница Душица Бојић поднела оставку. На њен предлог, као председавајући у наставку рада Скупштине изабран је Мома Цвијовић (Музеј историје Југославије), који је добио задатак да организује следећу Изборну скупштину 2011. године. На овој Скупштини изгласана је и нова Комисија за награде и признања.

Музејско друштво Србије је наставило да делује у новонасталим околностима, без председнице Скупштине, са нарушеним међуљудским односима и незадовољавајућом комуникацијом, што се манифестовало и кроз недовољне извештаје о раду и нередовном излагању *Билџена*.⁴⁷ У последњој години рада тог сазива активности су се одвијале на релацији председника Извршног одбора и председавајућег, који су припремили Свечану и Изборну скупштину, радили на изради новог Статута, пререгистрацији Друштва у складу са њим и припреми *Зборника радова са скуја* у Сомбору одржаног 2008. године.

Свечана скупштина организована је 18. маја 2011. године у Музеју историје Југославије. Скупштини није присуствовао председник Извршног одбора мр Владимир Кривошејев, а присутне је поздравио председавајући Скупштине Момо Цвијовић и честитао им Међународни дан музеја. Скупштина је имала радни и свечани део. У радном делу председавајући је обавестио присутне да је Агенција за привредне регистре прихватила нови Статут Музејског друштва Србије. Пошто је руководство поднело оставку, било је неопходно да се на овој Скупштини започну активности за спровођење нових избора, па је изабрано Радно тело, које ће на томе радити и, у договору са председавајућим, заказати Изборну скупштину у септембру 2011. године.

---

46 Након верификације новог Статута било је неопходно урадити и пререгистрацију МДС до краја марта 2011.

47 Шести број *Информативної билџена* садржи извештаје о раду Друштва за период децембар 2009 – март 2012. Видети: Чедомир Јаничић, ур., *Информативни билџен* бр. 6 (2012). Активности Друштва током 2011. нису у потпуности имале редован ток, јер је изостала мартовска Скупштина због оставки руководства, тако да у тој години није изашао *Билџен*.

У свечаном делу Скупштине председница Комисије за награде и признања мр Мила Карас изнела је Скупштини предлог за награду „Михаило Валтровић” за 2010. годину.

Активности Друштва током 2011. године биле су усмерене на организовање Изборне скупштине. Она је одржана 7. октобра у Горњем Милановцу у свечаној сали Куће српско-норвешког пријатељства, а домаћин је био Музеј рудничко-таковског краја.⁴⁸ Ова Изборна скупштина је представљала прекретницу у раду Друштва, не само због изласка из периода кризе у раду, већ и због тога што је ново руководство бирано према одредбама новог Статута. Први пут је изабран председник Музејског друштва Србије (обједињене су раније функције председника Скупштине и председника Извршног одбора) у наредном трогодишњем периоду. Био је то Чедомир Јаничић, историчар уметности Градског музеја у Сомбору, док су чланови Извршног одбора били: Марина Влаисављевић (Народни музеј Ниш), Момо Цвијовић (Музеј историје Југославије), Марија Бујић (Музеј примењене уметности у Београду), Јован Пауновић (Музеј Војводине у Новом Саду), мр Светлана Миленковић (Народни музеј у Београду) и Гордана Пајић (Народни музеј Ваљево). На Скупштини је изабран и Надзорни одбор који су чинили: мр Драгојла Живанов (Галерија Матице српске, Нови Сад), Драгица Премовић Алексић (Музеј Рас у Новом Пазару) и Богдан Шекарић (Музеј Војводине у Новом Саду), док су чланови Суда части били: Милена Врбашки (Галерија Матице српске, Нови Сад), мр Адријана Ристић (Музеј примењене уметности Београд) и мр Мила Карас (Природњачки музеј у Београду).

Активности Музејског друштва Србије након доношења новог Статута

Први задатак новоизабраног руководства Друштва било је доношење осталих нормативних аката⁴⁹ и њихово усклађивање са Статутом. Прву Скупштину, која је имала радни карактер, ово руководство је сазвало 16. децембра 2011.

---

48 Свечана скупштина је организована паралелно са научним скупом *Обреновићи у музејским збиркама Србије*, који је организовао Музеј рудничко-таковског краја.

49 Пословник о раду Скупштине, Пословник о раду Извршног одбора, Пословник о раду Надзорног одбора, Пословник о раду Суда части и Правилник и пословник о раду Комисије за доделу награда и признања „Михаило Валтровић”. Током 2012. године донети су и Правилник о раду секција и Правилник о раду Уређивачког одбора.

године у Народном музеју у Београду.⁵⁰ На њој су усвојена нормативна акта и изабрана је нова *Комисија за доделу награда и признања*, чији је мандат први пут трогодишњи. Комисију су чинили: Мила Гајић (Музеј примењене уметности Београд), Сузана Миловановић (Музеј Војводине у Новом Саду), Весна Душковић (Етнографски музеј у Београду), Душко Грбовић (Завичајни музеј Јагодина), Живка Ромелић, музејски саветник у пензији из Београда, мр Марина Мучалица (Природњачки музеј у Београду) и Марија Марић Јеринић (Народни музеј у Београду).

Нови председник и Извршни одбор поставили су следеће задатке: рад на проширењу чланства, иницирање доношења *Закона о музејској делатности*, остваривање комуникације са Министарством културе у циљу добијања статуса репрезентативног удружења у култури, као и трајно финансирање *Награде „Михаило Валтировић”* и часописа *Музеји*. Поред тога, ново руководство се залагало за обележавање *Недеље музеја*,⁵¹ изабрало је и нови Уређивачки одбор часописа *Музеји*,⁵² написао предлог *Радне платформе Музејској друштва Србије* која је послата и ресорном Министарству, обавило прелиминарне разговоре са *Мрежом европских музејских организација* (NEMO)⁵³ и залагало се да Друштво

---

50 Ово је било последњи пут да се Радна скупштина организује у децембру. Са новим статутом се уводи и нови ритам у организовању Скупштине. Радне скупштине ће бити организоване у марту, Свечана у мају, а Изборна сваке треће године у децембру. Пракса је показала да је било и мањих одступања.

51 Ова манифестација је подржана и Статутом Друштва, а од 2010. године је поново почела да се враћа у наше музејске програме. Међутим, на самом почетку се појављују проблеми, јер се делом поклапала са манифестацијом *Ноћ музеја* која је заживела у многим музејима. О неусклађености организовања ове две манифестације расправљало се на Скупштини 26. марта 2012. године. Било је тешко помирити све ставове, иако су музеалци подржавали *Недељу музеја*, сви су истицали да се друга манифестација усталила у њиховим установама и да сви имају обавезе у њеном организовању. Јавила се идеја да се упути предлог за померање датума *Ноћи музеја*, а то би морало да се уради на релацији са надлежним институцијама. На жалост, и ово је један од примера који говори о позицији националног струковног удружења.

52 Састав Уређивачког одбора: председница др Весна Марјановић (начелница Одељења за проучавање народне културе у Етнографском музеју у Београду), секретар мр Марина Мучалица (библиотекар-саветник у Природњачком музеју у Београду), Драгица Премовић Алексић (управница Музеја Рас у Новом Пазару), Делфина Рајић (управница Народног музеја у Чачку), др Олга Ковачев Нинков (Градски музеј Суботица) и мр Светлана Миленковић (библиотекар-саветник у Народном музеју у Београду)

53 Чедомир Јаничић је и у наредном сазиву био особа задужена за комуникацију. Београд је 2016. године посетила Јулија Пагел, генерални секретар Удружења NEMO (Network of European Museum Organizations), а састанку у Историјском музеју Србије присуствовали су Драго Његован, тадашњи председник Друштва, Душица Бојић, Лидија Мустеданагић и Славко Спасић, представници НК ИКОМ у Србији. Удружење NEMO Друштву је уплатило чланарину за 2017. годину и позвало представнике МДС на своју редовну конференцију у Белгији.

издаје квалитетне публикације. И даље је био велики проблем у недовољној комуникацији између управа музеја и музеалаца, па је један од задатака био да се побољша дистрибуција података битних за струку. Један од начина остваривања овог задатка је стварање банке података.

Музејско друштво Србије је још од обнављања свога рада сматрало да треба да буде укључено у процес израде *Закона о музејима*. У претходним годинама неки представници Друштва су били чланови радних комисија које су учествовале на припреми овог закона. Тако је 2013. године поново покренута иницијатива⁵⁴ за доношење *Закона* и понуђена сарадња НК ИКОМ у циљу заједничког наступа пред Министарством културе и Владом Републике Србије.

Међутим, неки постављени задаци наилазили су на препреке, па је тако на Скупштинама чланство подсећано на обавезу редовног плаћања чланарине, пошто је то једини стални извор прихода Друштва. Истовремено је и указивано на потребу да се ажурира списак чланства и постави на сајт Друштва. Разговори са представницима Министарства културе нису дали позитивне резултате. Није било разумевања за ново позиционирање националног струковног удружења и добијање статуса репрезентативног удружења, као ни могућност трајног решења финансирања награде „Михаило Валтровић” и часописа *Музеји*. Сви ови проблеми су били резултат непостојања закона којим би се уредило оснивање струковних удружења.⁵⁵ Међутим, Друштво је без обзира на све препреке радило на остваривању основних активности које су као главни циљ имале јачање струке, па су у овом сазиву организоване још три радне (26. марта 2012. у Музеју историје Југославије, 25. марта 2013. у галерији Војног музеја у Београду и 24. марта 2014. у Галерији фресака Београд) и три Свечане⁵⁶ скупштине.

Свечана скупштина организована у Музеју Војводине у Новом Саду 18. маја 2012. године имала је и радни део, на којем је усвојен Правилник о раду Уређивачког одбора Музејског друштва Србије. У свечаном делу председница Комисије за награде Сузана Миловановић је прочитала Записник о раду, а потом и образложење за награду „Михаило Валтровић” за 2011. годину.

Музејско друштво Србије је одржало Свечану скупштину у Нишу 17. маја 2013. године и уз помоћ музеја из тог града угостило музеалце у свечаној сали Нишког универзитета. Ова скупштина је у свом радном делу усвојила

---

54 Иницијативу су покренули: Славољуб Пушица, Андреј Вујновић, Јован Пауновић, Свјетлана Давидовић и Чедомир Јаничић.

55 МДС је основано у складу са *Законом о удружењу грађана*.

56 Овај термин се користи у Извештајима и другим документима Друштва, мада не постоји као одредница у Статуу.

Иницијативу за формирање Радне групе за израду *Закона о музејима*, док је у свечаном делу председница Комисије прочитала Записник о раду и образложење награде „Михаило Валтровић” за 2012. годину.

Поводом 1.700 година од доношења Миланског едикта, а у оквиру програма Међународног дана музеја, 16. и 17. маја 2013. године, Музејско друштво Србије је у сарадњи са Народним музејом Ниш организовало стручни скуп *Светлост од светлости, хришћански сакрални предмети у музејима и збиркама Србије*, а током следеће године штампан је и зборник радова. Реализација овог пројекта била је финансирана средствима Министарства културе Републике Србије. Издавачка активност⁵⁷ у овом периоду обележена је издавањем и трећег броја часописа *Музеји* (2013), информативних *Билтена* број 6 (2012) и број 7 (2014), а Друштво је струковно подржало штампање књиге *Музеји у јавности, јавности у музејима*, ауторке Александре Савић. Током 2014. године председнику Друштва и Извршном одбору главни задаци су били организовање Свечане и Изборне скупштине, као и манифестације *Недеља музеја*, у периоду од 18. до 25. маја, у складу са темом која се преузима од ИКОМ-а.

У простору Центра за културу „Вук Караџић” из Лознице, а у сарадњи са Музејом Јадра, који је у саставу ове установе, 6. јуна 2014. године је организована Свечана скупштина.⁵⁸ Музеалци су затим посетили Музеј Јадра, Галерију Миће Поповића и Вере Божичковић Поповић и музејски комплекс Знаменито место у Тршићу.

Током овог периода делатност Музејског друштва Србије⁵⁹ одвијала се и преко активности секција – кроз заједничке програме, редовне састанке, семинаре, радионице.⁶⁰ Многе колеге историчари и музејске институције у којима

---

57 Ова активност је била отежана због недовољних финансијских средстава. За издавачку делатност Друштво је аплицирало на конкурсе Министарства културе и информисања, али су средства стизала са закашњењем.

58 Скупштина је била заказана за 19. мај 2014, али је због ванредног стања у земљи изазваног великим поплавама одложена.

59 Музејско друштво Србије је дало и своје предлоге на Нацрт Стратегије развоја културе Републике Србије.

60 Током 2011. и 2012. године Секција библиотекара и књижничара учествовала је у јавној расправи о Статуту Библиотекарског друштва Србије, на међународним конференцијама: *Стандардизација и квалитет библиотечких услуга* (Нови Сад), *Књига у музеју – КУМ* (Загреб), као и на бројним другим стручним предавањима. Секција за односе са јавношћу имала је састанак у Новом Саду где су се упознали са едукативним програмима Музеја Војводине, а изабрано је и ново руководство. Секција историчара уметности је понудила текст *Проблеми музеја и музејских радника* који је уграђен у Радну платформу МДС. Чланови Секције историчара су у том периоду били ангажовани у активностима Друштва и учествовали на научним скуповима у Нишу и Горњем Милановцу, док су чланови Етнолошке секције били више ангажовани у раду органа и

раде, својим активностима су обележили јубилеј *Великој раџи* и својим пројектима су аплицирали за награду „Михаило Валтровић”.⁶¹

Ново руководство Музејског друштва Србије за период од 2014. до 2017. године изабрано је на Изборној скупштини организованог 6. октобра 2014. године у Дому војске Србије. За новог председника Друштва изабран је др Драго Његован (Музеј Војводине, Нови Сад), секретар Бранка Лугоња⁶² (Музеј Војводине, Нови Сад), а чланови Извршног одбора били су: благајник Марина Влаисављевић (Народни музеј Ниш), др Душица Бојић (Историјски музеј Србије), Марија Јеринић (Народни музеј у Београду), мр Ана Милошевић (Народни музеј у Смедеревској Паланци) и Чедомир Јаничић (Градски музеј Сомбор). Чланови Надзорног одбора били су: председница Анђелија Радовић (Војни музеј Београд), Оливера Настић (Музеј савремене уметности Београд) и Вијерочка Шипка (Музеј Војводине, Нови Сад), а у Суд части изабрани су: председница Веселинка Кастратовић Ристић (Музеј историје Југославије), Марија Стошић (Музеј града Београда) и Гордана Пајић (Народни музеј Ваљево).

Прва Радна скупштина у овом сазиву била је 27. марта 2015. године и организована је у Музеју историје Југославије. На Скупштини су у складу са Статутом поднети извештаји⁶³ о раду органа, тела и секција, као и *План рада*, који се односио на редовне активности. Акценат је стављен на израду пројекта којим би се конкурисало код Министарства културе, али и на издавање новог броја часописа *Музеји*.⁶⁴ План је садржао и читав низ потенцијалних сарадњи са сличним удружењима у окружењу и/или удружењима у култури, а пре свега са НК ИКОМ, удружењима библиотекара и архивистима.⁶⁵ На овој Скупштини

тела Друштва. О активностима секција у периоду од 2012. до 2014. године више је речено у Билтену број 8. Видети: Чедомир Јаничић, ур., „Извештаји о раду секција“, *Информативни билтен* бр. 8 (2016): 49–64.

61 Александра Савић, „Извештај са седнице Комисије за доделу награда и признања „Михаило Валтровић” за 2015. годину и образложење Комисије поводом додељених награда”, *Информативни билтен* бр. 9 (2017): 20–45.

62 На састанку Извршног одбора 24.12.2015. разрешена је обавеза због личних разлога, а на њено место постављена је мр Лидија Мустеданагић из Музеја Војводине.

63 У *Билтену* број 8, на странама 10 и 11, веома кратко и без објашњења се констатује да се извештаји подносе без конкретних обављених послова, а било је и оних који нису поднели извештаје о раду.

64 У *Билтену* број 8 на страни 13, председник Његован истиче да часопис *Музеји* излази два пута годишње. Видети: Чедомир Јаничић, ур., „Записници и извештаји о раду органа и тела МДС”, *Информативни билтен* бр. 8 (2016): 13. Ова констатација није тачна, јер у Статуту Друштва у члану 53. пише: „Друштво издаје научно-стручни часопис *Музеји*, који наставља традицију истоименог часописа покренутог 1948. године”. Видети: Драго Његован, ур., нав. дело, 15.

65 Један од видова те сарадње је и Споразум који је Друштво потписало са ИП „Клио” 23.12.2014. године. Видети: Драго Његован, ур., нав. дело, 103–106.

било је планирано именовање новог Уређивачког одбора. Председник Друштва Драго Његован предложио је за председницу овог одбора др Душицу Бојић, а за чланове Марину Мучалицу и Драгана Драшковића, који су одбили кандидатуру. Након дискусије, др Душица Бојић је изабрана за председницу Уређивачког одбора, док остали чланови нису изабрани.⁶⁶ Председник Друштва је упознао чланство са податком да су национални музеји Србије покренули манифестацију *Музеји Србије, десет дана од 10 до 10*, која ће трајати од 9. до 18. маја 2015. године. Радним састанцима су присутвовали и председници НК ИКОМ и Музејског друштва Србије и на тај начин су подржали ту иницијативу којом би се обележила *Негеља музеја и Ноћ музеја*. Ово саопштење председника изазвало је бурну дискусију. Постављена су многа питања,⁶⁷ на која нису добијени јасни одговори. Учешће у поменутих манифестацијама постаће и остаће питање око којег ће међу члановима стално бити сукобљавања мишљења (Како треба да изгледа организација и да ли музеји треба да подржавају програме *Ноћи музеја* коју промовише приватна ПР агенција?). Радне скупштине су одржане 7. марта 2016. године у Историјском музеју у Београду и 20. марта 2017. у Етнографском музеју Београду.

У циљу побољшања комуникације са чланством, затим припреме и промовисања манифестација, председник Друштва је предложио формирање заједничког тима са НК ИКОМ-ом, како би ове активности биле заједнички реализоване. Међутим, та идеја није заживела. Комуникација са чланством остварена је путем директних контаката и честих посета председника Друштва многим музејима по унутрашњости, а намера је била да се укаже на значај постојања струковног удружења музеалаца, као и да се помогне онима који су имали жељу да се укључе у рад Друштва, а нису имали разумевање у сопственим институцијама. Анимирање институција да приступе Музејском друштву Србије такође је био императив и, говорећи о свом раду у редовном *Извештају*, председник

---

66 Начин избора није био у складу са Статутом Музејског друштва Србије који у члану 53. каже: „Уреднике и чланове Уређивачког одбора именује Извршни одбор на предлог секција и подружница, а потврђује Скупштина на првој наредној седници, на период до 3 године”. На састанку Извршног одбора одржаног 24.12.2015. именовани су остали чланови: др Милош Матић (Етнографски музеј у Београду), мр Гордана Каровић (Музеј науке и технике), Марина Влаисављевић (Народни музеј Ниш), Александра Момчиловић (Музеј историје Југославије), Вук Обрадовић (Војни музеј у Београду) и Чедомир Јаничић (Градски музеј Сомбор).

67 Између осталог, постављана су и следећа питања: Какве везе та манифестација има са Недељом музеја? Да ли је поента у бесплатном улазу или програмима? Да ли ће бити и Ноћи музеја? Да ли ће се програми манифестације посебно штампати? Да ли ће музеји бити затворени у 22 сата или ће радити до поноћи? Да ли су сви директори националних музеја били на том састанку? То је доводило у питање присутност кустоса на Свечаној скупштини, јер би имали обавезе око програма манифестације и дежурстава.

Друштва је истакао значај и потребу да националне музејске институције буду чланови Друштва.⁶⁸ Он је у свом извештају истакао као веома важно редовно писање пројеката⁶⁹ и укључивање у тај посао што већег броја чланова Друштва, јер је то начин да се обезбеде финансијска средства за што већи број активности, као и за боље позиционирање струковног удружења. Једна од активности, на којој су радили и претходници, било је подношење документације надлежном Министарству културе за стицање статуса репрезентативног удружења у култури.

У овом трогодишњем мандату одржане су и три Свечане скупштине. Прва је била 18. маја 2015, у Историјском музеју Србије, на којој су у радном делу основане Секција музејских педагога и Секција музејских конзерватора. Следеће, 2016. године свечаност поводом Међународног дана музеја и уручивања награде „Михаило Валтровић” одржана је у Етнографском музеју у Београду, а 2017. године у Музеју Војводине у Новом Саду.

Током рада овог сазива руководства Музејског друштва Србије посебна пажња поклањана је издавачкој делатности, па је заживела идеја о успостављању динамике издавања *Билтена* једном годишње. Иницирано је да часопис *Музеји* излази једном у две године, па су током овог сазива изашли из штампе број 4 (2015) и број 5 (2017). У овом периоду (2016) из штампе је изашла публикација *Награда „Михаило Валтровић” Музејској друштва Србије 2001–2015*, која представља све добитнике награде, а приредила ју је Александра Савић. Године 2015.⁷⁰ објављен је *Водич кроз музеје Србије* на српском језику, који су приредили др Драго Његован и мр Лидија Мустеданагић.

Започете активности на изради пројеката, одржавање устаљене динамике у издавачкој делатности, богати едукативни програми у раду секција, као и добијање статуса репрезентативног удружења у култури,⁷¹ обележили су рад Музејског друштва Србије у последње три године. На Изборној скупштини, која

---

68 Драго Његован, „Извештај председника о раду МДС између две годишње Скупштине. Март 2015 – март 2016”, *Информативни билтен* бр. 9 (2017): 9–13.

69 Друштво је у 2015. години конкурисало са пројектом *Унапређење рада Музејској друштва Србије*, затим у 2016. години са пројектом *Унапређење српске музеологије и Мобилности стичуњака у култури*, а 2017. године са пројектом *Унапређење српске музеологије*.

70 Исте године штампана је публикација у којој су представљена сва акта Музејског друштва Србије и ИКОМ-ов Етички кодекс, а приредио ју је др Драго Његован. Активности Етнолошке секције такође налазе своје место у издавачкој делатности Друштва, па се 2015. године штампа *Књига ајстракајта* са научног скупа: *Формирање етнографских збирки и илустрације у Србији – нови илустрације: поводом обележавања 150 година од рођења Јована Цвијића*.

71 Добијањем статуса репрезентативног удружења у култури, Музејско друштво Србије проширује своје активности: формира се *Стајанска комисија*, учествује у предлагању члана Националног савета у култури и даје представнике за *Комисију за национално истраживање*.

је одржана 4. децембра 2017. године у Етнографском музеју у Београду, за нову председницу изабрана је Гордана Пајић (Народни музеј Ваљево), а за чланове Извршног одбора у периоду од 2017. до 2020. године: Снежана Шапоњић Ашанин (Народни музеј Чачак), Марина Влаисављевић (Народни музеј Ниш), Чедомир Јаничић (Градски музеј Сомбор), др Душица Бојић (Историјски музеј Србије),

Слика 9. Семинар *Управљање конфликтима* Секције музејских библиотекара и књижничара, Народни музеј Чачак 2015. (фотографија: документација Секције музејских библиотекара и књижничара МДС)

Александра Савић (Природњачки музеј у Београду) и мр Лидија Мустеданагић (Музеј Војводине). Чланови Надзорног одбора били су: Душко Грбовић (Завичајни музеј Јагодина), Анђелија Радовић (Војни музеј у Београду) и Ивана Ћирјаковић (Народни музеј Чачак), док су чланови Суда части били: Жана Гвозденовић (музејска саветница у пензији из Београда), Веселинка Кастратовић Ристић (Музеј Југославије, Београд) и Наташа Николић (Народни музеј Крагујевац).⁷²

---

72 Током рада дошло је до промена у чланству Суда части. Жана Гвозденовић је поднела оставку, а Наташа Николић је замењена због предмета жалбе против директора установе у којој је запослена. Два нова члана биле су: Емила Петровић (Музеј Крајине у Неготину) и Александар Марушић (Музеј рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу).

Током 2019. године изабрано руководство и секције послали су два пројекта на конкурс Министарства културе. Један пројекат био је *Унапређење рада Музејској друштва Србије и његових секција*⁷³, док је други пројекат припремила Етнолошка секција за научни скуп под именом *Етнографска музеологија и примена информационих технологија*. Овакав начин рада настављен је и у 2020. години, када се конкурисало са пројектом *Презентација музејске делатности у активностима Музејској друштва Србије*. Акцент у раду Друштва у овом периоду био је на: едукативним садржајима које су реализовале секције, транспарентности у раду, ажурирању сајта Друштва и издавачкој делатности. У периоду од 2018. до 2020. године из штампе излазе *Билтени* број 10, 11 и 12, часопис *Музеји* број 6 и 7 и дуго очекивано издање *Водич кроз музеје Србије* на енглеском језику (*Guide through the Museums in Serbia*).

Редовне активности Друштва подразумевале су припрему радних скупштина (одржаних у Етнографском музеју у Београду 19. марта 2018. и 20. марта 2019) и Свечане скупштине, која је у сарадњи са Народним музејом Ваљево организована 2018. године у Модерној галерији у Ваљеву. Домаћин наредне седнице, одржане 17. маја 2019. године, био је Народни музеј Чачак, а свечаност је била приређена у хотелу „Београд”.

Музејско друштво Србије се у 2020. години нашло пред новим изазовом у свом раду. Услед новонастале епидемиолошке ситуације узроковане вирусом КОВИД-19, комуникација се обављала путем електронских састанака, а организована је и прва електронска Радна скупштина (јун 2020). Активности овог сазива Музејског друштва Србије пренеле су се и у 2021. годину,⁷⁴ у којој су музеалци напokon добили дуго очекивани *Закон о музејској делатности*, захваљујући којем је почело ново раздобље у раду Друштва.

Закључак

Данашње *Музејско друштво Србије*, чији је рад обновљен 2001. године, баштини наслеђе удружења музеалаца из ранијих периода, са основним циљем унапређења музејске делатности. Основано је као удружење у области музејске

---

73 Пројектом су биле обухваћене редовне активности и стручни скуп Секције музејских педагога *Музејски програми за децу – учење и/или забава*, семинар Секције историчара уметности *Бићи кујос. Искусства из савремене музејске праксе* и семинар Секције библиотекара и књижничара *Демократизација дигитализације у библиотекама*.

74 Због поменутих епидемиолошких мера није било могуће организовати Изборну скупштину у редовном термину. Друштво је у овој години акценат ставило на издавачку делатност.

делатности и чине га индивидуални и колективни чланови (музејски стручњаци, музеји и галерије). Развијање музеологије и музеографије, побољшање статуса музеалаца и стручно усавршавање и едукација основни су програмски циљеви.

Друштво је у протекле две деценије имало успоне и падове, али је пронало могућности да извршава редовне годишње активности. Посебан печат деловању Друштва дају секције кроз едукативне програме и организовање стручних скупова. Истакнутим појединцима и институцијама Музејско друштво Србије сваке године, на Међународни дан музеја 18. маја, додељује награду „Михаило Валтровић”.

Препознатљива активност Друштва је и веома богата издавачка делатност коју чине: *Информативни билтен*, нова серија часописа *Музеји*, *Зборници радова* са стручних скупова и *Водич кроз музеје Србије* на српском и енглеском језику.

Музејско друштво Србије је у протеклим деценијама проналазило начин да се позиционира у друштву и да перманентно указује на значај стручног удруживања, размену информација, едукацију и коришћење иновативних приступа у раду са публиком. Одржавајући континуитет у свом раду, Музејско друштво Србије је дало велики допринос очувању, заштити и представљању музејског наслеђа у Србији.

Литература и извори

Влаисављевић, Марина. „Извод из записника са редовне Скупштине МДС, одржане 21.12.2009. у Етнографском музеју у Београду”. *Информативни билтен* бр. 5 (2010): 24–26.

Вујновић, Андреј, ур. „Свечана ванредна Скупштина МДС-а”. *Информативни билтен* бр. 1 (2004): 7–10.

Вујновић, Андреј, ур. „Законска регулатива”. *Информативни билтен* бр. 1 (2004): 3.

Гвозденовић, Жана, ур. *Нејовање и заштитна нематеријалне баштине у Србији, Зборник радова са стручној скуја који је одржан 2004. године у Етнографском музеју у Београду*. Београд: Музејско друштво Србије, 2006.

Гвозденовић, Жана, ур. „Чланарина”. *Информативни билтен* бр. 2 (2006): 4.

Гвозденовић, Жана, ур. „Четири године”. *Информативни билтен* бр. 2 (2006): 1–2.

Гојковић, Маја. „Библиографија радова објављених у часопису Музеји (1948-1965)”, *Музеји*, н. с. бр. 6 (2019): 85–116.

Грбовић, Душко. *60 година Завичајној музеја Јагодина (1953/5-2013)*. Јагодина: Завичајни музеј, 2017.

Јаничић, Чедомир, ур. *Информативни билтен* бр. 6 (2012).

Јаничић, Чедомир, ур. *Информативни билтен* бр. 8 (2015).

Кастратовић Ристић, Веселинка, ур. „Реч уредника”. *Информативни билтен* бр. 3 (2007): 1.

Kumović Mladenko. *Muzeološko obrazovanje u Finskoj, Češkoj Republici i Srbiji i Crnoj Gori*. Novi Sad: Muzej Vojvodine, 2004.

Његован, Драго, Веселинка Кастратовић Ристић и Драган Драшковић, ур. *Зборник радова са стручних скупова секције историјара Музејског друштва Србије, Крагујевац – Београд – Краљево*. Краљево: Музејско друштво Србије, 2008.

Његован, Драго, ур. *Музејско друштво Србије: ICOM-ов Етички кодекс за музеје: документи*. Београд: Музејско друштво Србије, 2015.

Његован, Драго. „Извештај председника о раду МДС између две годишње Скупштине. Март 2015 – март 2016”. *Информативни билтен* бр. 9 (2017): 9–13.

Радловић, Ема и Марко Стојановић, ур. „Светски дан музеја”. *Информативни билтен* бр. 4 (2009): 13.

Савић, Александра. „Извештај са седнице Комисије за доделу награда и признања „Михаило Валтровић” за 2015. годину и образложење Комисије поводом додељених награда”. *Информативни билтен* бр. 9 (2017): 20–45.

Стручни архив Народног музеја Ваљево, фасцикла број 271, Статут Музејског друштва Србије из 1979. године, 1979.

Gordana V. Pajić

Museum Advisor

National Museum Valjevo

23bobita@gmail.com

Veselinka Kastratović Ristić

Museum Advisor

Museum of Yugoslavia

veselinka.kastratovic@mij.rs

**TWO DECADES OF WORK OF THE RE-ESTABLISHED
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION**

Summary

The only national association of museum workers re-established its work in 2001, under the name of Serbian Museum Association. The clear goals have been set since the Association's re-establishment: to work on better communication and education of museum workers and to promote social awareness of the significance of protecting both movable and immaterial cultural heritage. The Association has had regular activities during previous years: organization of Working Assemblies and publication of *Informative Bulletin*. The Association and its sections have initiated numerous expert meetings and seminars which resulted in publication of seven *Collection of Works*. Publishing activity of the Serbian Museum Association has been marked by start-up of new series of the magazine *Museums* and seven issues have been published up to now. Also, a bilingual *Guide through the Museums in Serbia* was published.

The "Mihailo Valtrović" award has also been re-established and it is given to distinguished individuals and institutions on the International Museum Day.

Above all, the Serbian Museum Association has been trying to contribute in organizing of significant anniversaries related to great events and personalities from our history and culture. Also, due to inadequate legal regulations, the Association has oriented its activity towards initiation and creation of a new *Law on museum activities*, and obtaining the status of representative professional association, striving to position better both museums and museum experts.

Александра Р. Савић

музејски саветник

Природњачки музеј у Београду

aleksandra.savic@nhmbeo.rs

НАГРАДА „МИХАИЛО ВАЛТРОВИЋ” МУЗЕЈСКОГ ДРУШТВА СРБИЈЕ У ПЕРИОДУ ОД 2016. ДО 2021. ГОДИНЕ

Апстракт: Музејско друштво Србије (МДС) од 2004. године на Свечаној скупштини додељује престижну награду „Михаило Валтровић” појединцима и ауторским тимовима, музејским установама и истакнутим појединцима за животно дело и посебан допринос унапређивању музејске делатности. Сви подаци о добитницима награде у периоду од 2001. до 2015. године прикупљени су и објављени у публикацији *Награда „Михаило Валтровић” Музејског друштва Србије 2001–2015*, објављеној 2016. године у издању Друштва. У периоду од 2016. до 2021. године настављено је са доделом награда бројним музејским стручњацима и институцијама за запажене резултате, а у овом раду представљени су сви добитници у датом периоду, са образложењима награда.

Кључне речи: награда, добитници, музеји, Михаило Валтровић, Музејско друштво Србије

Увод

Музејско друштво Србије 2021. године обележава двадесет година од обнове свог рада. Прве струковне музејске организације код нас формирале су се до 1950. године на нивоу република тадашње Југославије. У наредном периоду Друштво бележи пет деценија активности, а током времена је мењало назив и

форму деловања, док је осамдесетих година двадесетог века престало са радом.¹ Након паузе од скоро две деценије, и због потребе музеалаца за обнављањем деловања у оквиру снажне струковне организације, која би била изграђена на доброј традицији претходног Друштва, *Музејско друштво Србије* је обновило свој рад 8. новембра 2001. године на Оснивачкој скупштини одржаној у Народном музеју у Београду.²

Музејско друштво Србије додељује годишњу награду „Михаило Валтровић” музејским радницима и музејима (музејским институцијама) за посебан допринос унапређивању и развијању музејске делатности. Додела награда је у спомен на Михаила Валтровића (1839–1915), археолога, архитекту и историчара уметности, члана Српске краљевске академије, професора на Великој школи, управника Народног музеја и оснивача Српског археолошког друштва, као и првог српског музеолога, који је поставио темеље систематском сакупљању споменика културе са територије Србије.³

Награда „Михаило Валтровић” је, у организацији Заједнице музеја Србије, последњи пут додељена 1987. године. Након дуже паузе, Музејско друштво Србије обновило је награду одмах по свом поновном успостављању 2001. године, а 2004. године је додељена за резултате постигнуте у периоду 2001–2003. године.⁴ Од тог тренутка награда се у континуитету додељује до данашњих дана.

Награда „Михаило Валтровић” додељује се у три категорије: *истакну-ћом појединцу за укупан допринос – животно дело, музеју (музејској установи) и појединцу или ауторском тиму.*⁵

О наградама одлучује седмочлана *Комисија за доделу награда и признања*, која је у свом раду независна и самостална, а бира је чланство Друштва тајним гласањем на Изборној скупштини на период од три године. Комисија за доделу награда и признања ради у складу са *Пословником о раду Комисије за доделу награда и признања*, као и *Правилником о додељивању награде „Михаило Валтровић”*. Награде се уручују сваке године 18. маја, на Међународни дан музеја. Награда се састоји из повеље и плакете са ликом Михаила Валтровића, а средства за израду

---

1 Андреј Вујновић, „Музејско друштво Србије”, [Информациони билтен] нулти број (2003): 1.

2 Александра Савић, *Награда „Михаило Валтровић” Музејског друштва Србије у периоду 2001–2015. године* (Београд: Музејско друштво Србије, 2016), 12.

3 Исто, 8–9.

4 Исто, 13.

5 Правилник о додељивању награде „Михаило Валтровић”. <http://www.mdsrbija.org/> (преузето 28. 8.2021.)

повеље и плакете обезбеђују се из извора којима се финансирају национални програми заштите културних добара на захтев МДС.⁶

Музејско друштво Србије је 2016. године објавило публикацију *Награда „Михаило Валтровић” Музејској друштва Србије 2001–2015.* с циљем да се прикупе подаци о појединачним и институционалним добитницима награде у периоду 2001–2015. године. Публикацију је приредила Александра Савић, виши кустос Природњачког музеја у Београду, а рецензенти су били др Душица Бојић, директор Историјског музеја Србије и др Драго Његован, тадашњи председник Музејског друштва Србије и директор Музеја Војводине у Новом Саду. Издање представља својеврсни подсетник на значајне музејске пројекте, изложбе, монографије и друга остварења, на појединце који су у том периоду дали допринос култури, али и музеје, који су чували, презентовали и промовисали покретну и непокретну културну баштину Републике Србије. Публикована је у меком брошираном повезу, у црно-белој штампи, одштампана на 68 страна, у 300 примерака у штампарији Кримел у Будисави, док је њена електронска верзија у .pdf формату постављена на веб страну Музејског друштва Србије.⁷

У циљу очувања континуитета објављивања добитника награде, овај рад представља списак свих наредних добитника, са образложењима Комисије, а обухваћен је период 2016–2021. године.

У периоду 2014–2016. године Комисија за доделу награда и признања је радила у саставу од 7 чланова: Делфина Рајић, Народни музеј, Чачак; Викторија Узелац, Градски музеј Сомбор; Светлана Миленковић, Народни музеј у Београду; Снежана Томић Јоковић, Музеј Старо село, Сирогојно; Јулка Кузмановић Цветковић, Народни музеј Топлице, Прокупље; Ивана Јовановић, Музеј наивне и маргиналне и уметности, Јагодина и Александра Савић, Природњачки музеј, Београд, у својству председника Комисије.⁸

У периоду 2017–2020. године Комисију су сачињавали: Делфина Рајић, Народни музеј, Чачак; Љиљана Трифуновић, Музеј Војводине, Нови Сад; Бојана Илић, Војни музеј Београд; Љубиша Васиљевић, Народни музеј Крушевац; Дарко Жарић, Народни музеј Топлице, Прокупље; Мирко Грлица, Градски музеј Суботица и Тијана Станковић Пештерац, Музеј Војводине, Нови Сад, у својству

6 Драго Његован, ур., *Музејско друштво Србије: ICOM-ов Етички кодекс за музеје: документи* (Београд: Музејско друштво Србије, 2015), 51–55.

7 Muzejsko društvo Srbije, „Nagrada „Mihailo Valtrović” Muzejskog društva Srbije u periodu 2001–2015. godine”, Muzejsko društvo Srbije, <http://www.mdsrbija.org/izdanja/mdsnagradafinalsajt2-170410112025.pdf> (preuzeto 20.8.2021).

8 Чедомир Јаничић, ур., „Циљеви и задаци Друштва”, *Информативни билтен* бр. 9 (2016–2017): 6.

председника Комисије.⁹ Због смрти колеге Мирка Грлице, 2020. године кооптирана је Оливера Настић из Библиотеке града Београда.¹⁰ Комисија је у овом саставу радила и 2021. године, због немогућности одржавања нове Изборне скупштине МДС (пандемија вируса SARS CoV-19), тако да су мандати су свим телима Друштва продужени за још једну годину.

Додела награда у периоду од 2016. до 2021. године

*Награде додељене 2016. за 2015. годину*¹¹

Године 2016. награде су додељене у све три наведене категорије.

У категорији *Истакнутом појединцу за укупан допринос – животно дело* додељене су две равноправне награде:

1. Братислави Идвореан Стефановић, музејском саветнику-етнологу у пензији (Музеј Војводине, Нови Сад) и
2. Бранислави Јордановић, музејском саветнику у пензији (Педагошки музеј у Београду).

Братислава Идвореан Стефановић је дипломирала етнологију на Филозофском факултету у Београду. Радни век провела је у Музеју Војводине где је била ангажована у Одсеку заната и домаће радности. Посебан допринос остварила је редифинишући етнографски музејски предмет, стављајући га у функцију традиционалних алата и техника, што је потврђено *Конвенцијом о заштити нематеријалне баштине*. Бројним теренским истраживањима обогатила је збирку са више од хиљаду експоната. Значајно је допринела научном истраживању традиционалних радних процеса, као и препознавању и бележењу старих облика ткачких традиција у свим етничким срединама Војводине.

---

9 Гордана Пајић, ур., „Циљеви и задаци Друштва”, *Информативни билтен* бр. 11 (2018–2019): 5–6.

10 Исто.

11 Александра Савић, „Извештај са седнице Комисије за доделу награда и признања „Михаило Валтровић” за 2015. годину и образложење Комисије поводом додељених награда”, *Информативни билтен* бр. 9 (2016–2017): 20–45.

Ауторка је и коауторка великог броја стручних радова и изложби. Круну њене каријере представљају изложба *Сџаринска ткања и заборављени њреилеџаји (Архаизми ткастџилних традиција мулџиетџичке Војводине)* и монографија *Техника клечања у џилимарстџву Срба у Војводини*. Била је члан бројних домаћих и међународних струковних удружења.

Бранислава Јордановић је завршила педагогију на Филозофском факултету у Београду. Тридесетогодишњу радну каријеру провела је у Педагошком музеју у Београду. Бавила се проучавањем грађе о историјату просвете и школства у Србији. Ауторка је и коауторка више сталних (*Педагошки музеј, Проџина школа у Бранковини, Андрићева школа у Вишеграду*) и привремених изложбених поставки. Потписује ауторство капиталне монографије *Рекџори Лицеја, Велике школе и Универзитџета 1838–1988*, и допуњеног издања *Рекџори Лицеја, Велике школе и Универзитџета 1838–2005*. Током готово дводеценијског обављања дужности директора Педагошког музеја, предводила је два пута пројекте темељне санације и реновирања сва три објекта музеја, као и рад на уређењу ентеријера и изради сталне поставке музеја. Члан је бројних струковних удружења, комисија и управних одбора и добитник више награда за доприносе у струци.

У категорији *Музеју* награда је додељена *Народном музеју у Лесковцу*.

Народни музеј у Лесковцу је музеј комплексног типа који чува преко 40.000 археолошких, уметничких, етнолошких и историјских предмета. Основан је 1948. године. Поред самог Лесковца, задужен је за музејско наслеђе у општинама Бојник, Црна Трава, Лебане, Медвеђа и Власотинце. Током 2015. године остварио је следеће пројекте: *Злајно доба Лесковца* (изложба, монографија и документарни филм о развоју Лесковца од оријенталне касабе до модерног града); *Нова стџална музејска џоставка* (прва фаза сталне поставке под називом *Времеџлов лесковачкоџ краја*, која представља археологију од неолита до позног средњег века); издавање 55. свеске Лесковачког зборника; организација међународног научног скупа *Буџарска окуџација јуџа Србије у Првом свеџском раџу 1915–1918*, заједно са Филозофским факултетом Универзитета у Нишу и Институтом за савремену историју Београд; приређивање изложбе *Јуџ Србије у Великом раџу 1915–1918*; обилазак терена и мања археолошка ископавања на траси Коридора 10, од Горњег Поља до Предејана и од Мале Копашнице до Горњег Поља, где су регистровани римски локалитети датовани у период II–IV века; реализација дванаест гостујућих изложби; учешће на манифестацијама; организације едукативних радионица.

У категорији *Појединцу или ауторском тиму* награда је равноправно додељена:

1. мр Предрагу Лажетићу, музејском саветнику-историчару (Музеј југословенског ратног ваздухопловства) за монографију *Војни музеј 1878–2014*. Монографија *Војни музеј 1878–2014*. документује историјат Војног музеја од оснивања до 2014. године. Као резултат вишегодишњег истраживања објављена је у луксузном издању на 447 страна у боји, уз 228 фотографија и мноштво архивских прилога. У монографији су представљене зграде у којима је музеј био смештен, бројне поставке, као и значајни предмети из збирки музеја: сабље, јатагани, бодежи, занатско и индустријско оружје, заставе, ордење, униформе, дипломе, уметничке слике, бисте, фотографије. Аутор монографије, Предраг Лажетић, уклапа чињенице везане за музеј у шири историјски контекст и даје нова тумачења значаја институције Војног музеја.

2. Ауторском тиму у саставу: др Мирко Пековић (Војни музеј Београд); Гордана Буловић (Музеј града Новог Сада) и Бранислав Станковић (Народни музеј Шабац) за реализацију изложбе и каталога *Српски саниџеџи 1914–1918*.

Изложба *Српски саниџеџи 1914–1918*. реализована је у сарадњи Војног музеја, Музеја града Новог Сада и Народног музеја Шабац, а отворена је у галерији Војног музеја. Изложба приказује мултидисциплинарну студију једног од пратећих, али по значају не мање важних елемената Првог светског рата – ратни санитет. Презентоване су чињенице о великом пожртвовању, професионалној и људској одговорности и ентузијазму припадника српског војног санитета, са посебним фокусом на ратну хирургију. Овај велики мултимедијални пројекат остварен је уз коришћење аутентичног материјала, реконструкција помоћних средстава, оригиналних документарних филмова и 3Д анимација. Изложбу прати двојезични каталог.

3. Ауторском тиму у саставу: Ана Боловић и Александар Марушић (Музеј рудничко-таковског краја, Горњи Милановац) за реализацију трећег тома каталожке публикације *Обреновићи у музејима и другим збиркама Србије и Европе III*.

Каталожка публикација *Обреновићи у музејима и другим збиркама Србије и Европе III* представља успешан наставак стручног и историјског презентовања материјала који се односи на династију Обреновић из музејских, архивских и библиотечких фондова из Србије, али и Европе (са нагласком на

Француску). Процес сабирања заоставштине династије Обреновић започет је 2010. године. Трећа едиција рађена је у луксузном издању у боји на 371 страни, и састоји се од једанаест целина, које садрже грађу о династији из јавних и приватних збирки. Углавном непознат материјал о династији Обреновић указује на сложену прошлост ове српске династије, а први пут су јавности представљена документа која се чувају изван Србије, првенствено у Националној библиотеци Француске.

*Награде додељене 2017. за 2016. годину*¹²

У категорији *Истакнутом појединцу за укупан допринос – животно дело* награда је додељена Драгану Драшковићу, музејском саветнику-историчару (Народни музеј Краљево).

Драган Драшковић је свој тридесетогодишњи радни век посветио музејској струци и заштити културног наслеђа. У распону од две деценије, од 1995. до 2017. године, са кратким паузама, обављао је дужност директора Народног музеја Краљево. Међу његовим најзначајнијим подухватима је ангажовање на комплетној адаптацији школске зграде из 1873. године, где се налази данашњи музејски објекат. Аутор је и коаутор 22 изложбе и 30 стручних радова. Аутор је бројних монографија и каталога изложби (*Краљево, од вароши до града; Ограсицање у Краљеву у 19. и 20. веку; Шумадијска дивизија 1914–1918.* и многих других) и члан је редакција више часописа.

Руководио је припремом и реализацијом сталне поставке Музеја. Уредник је богате издавачке делатности Музеја и сценариста документарних филмова. Бавећи се стручно-истраживачким радом и проучавањем грађе о историји Краљева и околине, остварио је више домаћих и иностраних пројеката. Добитник је Октобарске награде града Краљева за допринос у културном и јавном животу града, а заслужан је за доделу неколико значајних признања Музеју.

У категорији *Музеју* награда није додељена, због неадекватне документације пристиглих предлога.

---

12 Александра Савић, „Извештај са седнице Комисије за доделу награда и признања Михаило Валтровић за 2016. годину и образложење Комисије поводом додељених награда”, *Информативни билтен* бр. 10 (2017–2018): 31–37.

У категорији *Појединцу или ауторском тиму* награда је додељена др Душици Бојић (Историјски музеј Србије) и Александри Нинковић Ташић (Образовно-истраживачко друштво Михаило Пупин) за пројекат *Пупин – од физичке до духовне реалности*.

Година два значајна јубилеја: осамдесет година од смрти Михајла Идворског Пупина и сто година од његових првих патената обележена је изложбом *Пупин – од физичке до духовне реалности*. У част великог научника и свог сународника, а како би подсетио да сву земаљску комуникацију коју имамо дугујемо управо Пупину, Историјски музеј Србије је током 2015–2016. године приредио 3Д интерактивну изложбу, која обухвата Пупинове активности на пољу науке, професорског рада, оснивања и унапређења највећих институција науке у Америци, његове национално-политичке доприносе, многобројна добротинства, меценски однос према уметности, књижевни и политички рад. Припреми је претходио истраживачки подухват о његовом животу и раду. Уз комбинацију класичне музејске поставке, доброг изложбеног дизајна, различитих метода и техника презентације, али и примену најсавременијих достигнућа и информационих технологија, живот и дело овог научника светског значаја представљени су на једноставан и информативан начин. За изложбу је коришћен материјал из фондова великог броја установа из земље и иностранства. По први пут је изложен и Пупинов уметнички легат са делима великих уметника и његова лична библиотека. Поставка је праћена стручним вођењима током трајања изложбе, а изложбу је видело преко 100.000 посетилаца.

*Награде додељене 2018. за 2017. годину*¹³

У категорији *Истакнућом појединцу за укупан допринос – животно дело* награда је додељена др Јасни Јованов, музејском саветнику-историчару уметности из Спомен-збирке Павла Бељанског у Новом Саду.

Током четири деценије музејског рада, др Јасна Јованов је постигла несумњиво значајне резултате на пољима истраживања, публиковања и презентације културног наслеђа. Музеолошку каријеру започела је у Галерији Матице српске 1978. године. Почев од 1999. године обављала је дужност управника Спомен-збирке Павла Бељанског. Као управник, променила је програмску стратегију Спомен-збирке. Од затворене колекције, са доделом награде Спомен-збирке као

---

13 Тијана Станковић Пештерац, „Записник са састанка Комисије за доделу награда „Михаило Валтровић” 2018. године за период јануар–децембар 2017. године”, *Информативни билтен* бр. 11 (2018–2019): 14–19.

јединим програмом, постепено уводи изложбenu активност, најпре организовањем камерних и гостујућих изложби, а потом и сложених изложбених пројеката. Тиме је започела обраду изузетно богатог фонда Спомен-збирке, учинивши да данас ова институција представља установу културе за пример. Остварила је и значајну научну каријеру, показујући тиме важност истраживачког рада у музеологији, који има и научни карактер. Докторирала је у Центру за интердисциплинарне и мултидисциплинарне студије Универзитета у Новом Саду. У периоду од 2006. до 2016. године ангажована је као предавач историје уметности на два факултета у Новом Саду. Ауторка је бројних публикација из домена историје уметности и музеологије.

У категорији *Музеју* награда је додељена *Завичајном музеју у Руми*.

Завичајни музеј у Руми је основан 1962. године као музејска збирка која временом прераста у музејску установу регионалног карактера. Током 2017. године Музеј је реализовао 58 програма различитог карактера и садржаја: од изложби, предавања, стручних програма, радионица, промоција до филмских пројекција. Поред тога, остварена је и издавачка делатност (шест стручних публикација, једна луксузна монографија и документарни филм). Изложбе су гостовале у другим музејима у земљи, а међу њима се издваја изложба *Купиник – њоследња њресњоница српских десњоџа*, којом је скренута пажња на археолошки локалитет и споменик културе у Купинову. Путем седмодневне уметничке колоније, уметнички фонд је обогашен значајним бројем музеалија. Истраживачки рад са теренским истраживањима је био присутан и у 2017. години. Свесни да будућност музеја почива на посетиоцима најмлађег узраста, иако немају посебно издвојено одељење за то, кустоси различитих профила у овом музеју баве се и педагошким радом. Ентузијазам малобројног колектива заслужује похвалу, јер је током 2017. године подигао посећеност музеја и надокнадио недостатак сталне поставке, која је уклоњена због неусловности.

У категорији *Појединцу или ауџорском џиму* награда је додељена ауторском тиму у саставу: Јулијана Пешић, Смиља Јовић, Владимир Стојановић и Владимир Стевановић за изложбу *Тајне археолошких дейоа* Народног музеја Лесковац.

Изложба *Тајне археолошких дейоа* представља резултат тимског рада, са циљем да се широј јавности презентују нови и атрактивни археолошки предмети из збирки Музеја. Приказан је и велики број предмета са новијих археолошких истраживања у Малој Копашници, Хисару и цркви Светог Јована Претече у Јашуњи. Обрађене су занимљиве теме, попут погребних и религијских обичаја, до

игара које су играли људи од времена праисторије до средњег века, а централна тема посвећена је значајном археолошком локалитету Хисар са реконструкцијом куће са краја бронзаног и почетка гвозденог доба. Урађена је и реконструкција гроба из позног бронзаног доба у склопу тематске целине „Култ у праисторији”. Изложбу прати одлично написан и дизајнерски веома квалитетно решен каталог, а једнообразно су урађени и други промотивни материјали. Током трајања изложбе, организоване су и запажене тематске радионице.

*Награде додељене 2019. за 2018. годину*¹⁴

У категорији *Истакнућом појединцу за укућан допринос – животно дело* награда је додељена Анђелији Радовић, музејском саветнику-историчару у пензији из Војног музеја у Београду.

Анђелија Радовић је завршила Филозофски факултет, Групу за општу и националну историју у Београду. Након просветног рада у београдским школама, почиње да ради у Војном музеју у Београду, као кустос водич на српском и руском језику. Водичку службу наставила је и после задужења са две веома значајне музејске збирке: *Збирку оријенталној занатској оружја Балкана и ваневројској оружја* и *Збирку стarih засћава до 1918. године*. У музејској каријери радила је на преко 30 изложби, од тога седамнаест ауторских и шест коауторских. Две самосталне изложбе приредила је у иностранству. Изложбу *Српско-турски ратнови 1876–1878*. поставила је 2008. године на међународној изложби *Ратници слободе* у Војном музеју у Софији. У Бакуу, Република Азербејџан, гостовала је 2017. са ауторском изложбом *Голгота и васкрс Србије у Великом рату 1914–1918*. Остварила је дугогодишњу сарадњу са Дечјим културним центром у Београду, у виду бројних едукативних радионица. Аутор је више монографија, стручних и научних радова и учесник на бројним домаћим и међународним скуповима. Учествовала је у реализацији бројних телевизијских прилога и сарађивала је на неколико документарних филмова Радио телевизије Србије, међу којима су: *Одбрана Београда 1915; Буне и устаници у Србији; Топлички устанак 1917.* и други.

---

14 Тијана Станковић Пештерац, „Образложење Комисије за доделу награда Михаило Валтровић у 2019. години за период јануар–децембар 2018. године”, *Информативни билтен* бр. 12 (2019–2020): 55–58.

У категорији *Музеју* награда је додељена Народном музеју Лесковац.

У току 2018. године Народни музеј у Лесковцу обележио је јубилеј 70 година постојања и тим поводом реализовао импресивну монографију и изложбу. Осим тога, спроведени су пројекти *Дечји музејон* (музејски кутак за децу) и *Повећање њрисџујачносџи у музејима*, изложбе *Моравци и Французи: браћа њо оружју* у Културном центру Србије у Паризу, *Рајни њуџ моравске дивизије* и тактилна изложба *Догирни њрошлосџи*. Ауторски тим Музеја у Лесковцу добио је и награду „Михаило Валтровић” за изложбу *Тајне археолошких дейоа*. Сваки пројекат који је Музеј реализовао у 2018. години представљен је детаљно, изложбе су документоване синописом и изложбеном експозицијом, фото-документацијом, прес клипингом, као и штампаним материјалом.

Имајући у виду величину музеја и релативно мали број запослених (четрнаест стручњака), начин финансирања (локална самоуправа – Град Лесковац), озбиљно планирање рада са најмлађим посетиоцима, Народни музеј Лесковац је једногласном одлуком Комисије добитник ове престижне награде.

У категорији *Појединцу или ауџорском џиму* награда је додељена ауторском тиму у саставу др Драго Његован, Зоран Вељановић и Јелена Добровић Бојановић из Музеја Војводине у Новом Саду за пројекат *Музеј њрисаједињења Војводине Србији 1918*.

Закључено је да се овај пројекат издвојио у односу на остале предлоге као комплексан пројекат од националног значаја. Реализација пројекта започета је оснивањем посебног одељења у склопу Музеја Војводине, реконструкцијом простора у делу Архива Војводине, прикупљањем и обрадом предмета, као и публиковањем седам монографија у склопу едиције *Музеј њрисаједињења 1918*. Након тога објављена је капитална монографија *Присаједињење Војводине Србији 1918*, а пројекат финализован реализацијом сталне поставке (коју прати обиман каталог) и сређивањем парка испред улаза у Музеј присаједињења. Простор који је реконструисан за потребе сталне поставке био је изузетно захтеван, али је изложба стручним и дизајнерским решењем покрила све важне сегменте на којима инсистира савремена музеологија у домену заштите и презентације културног наслеђа. Све је презентовано на модеран и посетиоцима пријемчив начин кроз реконструкцију и пажљиво одабране теме.

*Найраде додељене 2020. за 2019. годину*¹⁵

У категорији *Исџакнуџом њојединцу за укуџан доџринос – живоџно дело* награда је додељена Драгани Лазаревић Илић, музејском саветнику-историчару из Народног музеја Ваљево.

Драгана Лазаревић Илић остварила је изванредан допринос у српској музеолошкој делатности. Током више од три деценије непрекидног музејског рада остварила је завидне резултате у домену музеологије, историје и културе кроз послове систематског прикупљања музејске грађе и података, стручне обраде и заштите у Сектору фотографије и разгледнице, осавремењавању изложбене делатности Народног музеја Ваљево, како путем визуелног доживљаја, тако и применом савремених технологија. Запажено је и њено учешће на научним конференцијама и скуповима, као и залагање да се предмети везани за живот и рад Десанке Максимовић третирају као меморијална збирка, па је стална поставка *О Десанки њером и сликом* у историјском Спомен-комплексу у Бранковини, управо њено ауторско дело.

У категорији *Музеју награда* је додељена *Народном музеју Крушеваца*.

Народни музеј Крушевац се у 2019. години издвојио отварањем нове сталне поставке. Након четрдесет година од отварања прве сталне поставке, у периоду од 2011–2012. године реконструисан је и адаптиран централни објект Музеја у Лазаревом граду. Паралелно са радовима на адаптацији започета је и израда идејне концепције нове сталне поставке. Музејске збирке ове установе броје више од 23.000 разноврсних предмета који указују на њену комплексност (природњачка, археолошка, етнолошка, историјска, културно-историјска и ликовна збирка). Деве-тоогодишњи континуиран рад кустоса и конзерватора на осмишљавању и реализацији изложбених целина, у складу са захтевима савремене музеологије, резултирао је реализацијом поставке, која је отворена 2019. године. Нова стална поставка представила је културно наслеђе града Крушевца и његове околине. Поставка обухвата дугачак временски распон – од праисторије до средине ХХ века (праисторија, антика, средњи век, доба турске превласти, обнова српске државности итд.). Као тематске целине представљају се три града Моравске Србије – Крушевац, Сталаћ и Козник, са посебним акцентом на Крушевачки град и период владавине кнеза

---

15 Тијана Станковић Пештерац, „Записник са састанка Комисије за доделу награда и признања МДС-а у 2020. години за период јануар–децембар 2019. године – образложење награде”, *Информативни билтен* бр. 13 (2020–2021): 35–43.

Лазара, а нарочито се издвајају легат композитора Станислава Биничког и макета Видовданског храма, аутора Ивана Мештровића.

У категорији *Појединцу или ауторском тиму* награда је равноправно додељена:

1. др Снежани Мишић, музејском саветнику-историчару уметности из Галерије Матице српске, Нови Сад, за изложбу *Ђура Јакшић. Између мита и стварности* и
2. ауторском тиму: Чарна Милинковић, виши кустос историчар и Љубица Отић, музејски саветник-историчар из Музеја Војводине у Новом Саду, за изложбу *Исцији зрелости*.

Мултимедијална изложба *Ђура Јакшић. Између мита и стварности* реализована је у оквиру сарадње Галерије Матице српске и Народног музеја у Београду. Приступ овом пројекту захтевао је свеобухватну анализу лика и дела Ђуре Јакшића, разумевање времена у којем је живео, његових идеја, намера и стилских промена. Пратећи програми допринели су успешности целокупног пројекта – велики број предавања еминентних стручњака, разноврсни едукативни програми и креативне радионице (52 предавања и тумачења, уз учешће чак 60 стручњака). Нарочито се издваја реализација документарног филма *Новосадски дани Ђуре Јакшића* у продукцији Радио-телевизије Војводина и у сарадњи са Факултетом техничких наука и Српском православном црквом. Пажњу јавности изазвао је рекламни спот за изложбу и промотивни филм под називом *Моментум*, снимљен у сарадњи са Академијом уметности у Новом Саду, који је освојио међународну награду *Museums in Short* за најбољи кратки филм по гласовима публике. Карактеристика овог филма је што су глумци били запослени кустоси и конзерватори Галерије Матице српске, који су оживели Јакшићеву слику *Устаник Црногораца*. Преко 26.652 посетилаца сведочи о великом интересовању за изложбу.

Изложба *Исцији зрелости* представља причу о образовању као једној од најважнијих тема за развој сваког друштва. Матурски испит увек је имао значајно место у животу појединца, али до сада није био нарочито видљив нити заступљен као музејска тема. Изложба је осмишљена тако да побуди посетиоца на размишљање о сопственој прошлости – полагању матурског испита, изради матурског таблоа и прослави матуре, али и да се диви траговима прошлости неких других људи, оних који су матурирали у периоду друге половине XIX и прве половине XX века. Поставка се састојала се из два дела: један је представљао у потпуности реконструисану учионицу с краја XIX и почетка XX века која је

садржала оригиналне скамије и наставна учила. Изложени су важни историјски документи као што су: записи комисија са полагања матурског испита, ђачка сведочанства и књижице, школски извештаји и уџбеници. Носећи елементи били су матурски таблои, школске униформе и одећа. Неки од предмета припадали су ђацима некадашње Велике православне гимназије (данас Гимназије „Јован Јовановић Змај“). Изложба је резултат тесне сарадње између Музеја Војводине, еминентне новосадске Гимназије „Јован Јовановић Змај“, али и петнаест других школских установа и музеја. Пратио ју је велики број разноврсних програма, међу којима се издваја избор за најлепши нови и стари матурски пано. Један сегмент био је посвећен генерацији матураната 1959. Гимназије у Панчеву, који су се окупили на отварању, приликом којег је организован концерт њиховог школског бенда.

*Награде додељене 2021. за 2020. и јануар-фебруар 2021. године*¹⁶

У категорији *Истакнутом појединцу за укућан допринос – живојно дело* није било поднетих пријава и награда није додељена.

У категорији *Музеју награда* је додељена *Народном музеју Лесковац*.

Пријава се састоји од веома детаљне документације, у којој су: публикације *Лесковачки зборник, Светлојиси времена – Лесковац и његови људи 1878–1941, Археолошка налазишта на територији општинe Бојник, Збирка радионица из музеја, хемеротека музејских радионица, фотографије са отварања, дизајнерска решења за различите производе изложбе, хемеротека везана за серијал под називом Музејска азбука, намењен деци, хемеротека научног скупа Културно-историјска баштина јуна Србије* (реализован 15. и 16. октобра 2020. године), различити компакт-дискови и видео материјал. Урађени су маштовито осмишљени сувенири (мајице, платнена кеса, исечак из *Лесковачког власника*, слагалица, свећа, сапун и огледало).

Музеј је остварио највећи успех у домену изложбене делатности кроз реализацију другог дела сталне поставке *Времејлов лесковачког краја* под називом *Лесковац – српски Манчестер*, издавачке делатности и обимног педагошког рада. Иза овог посла стоји огроман труд запослених, како кустоса, тако и комплетног музејског особља. Кроз модерни приступ у интерпретацији наслеђа, Народни

---

16 Muzejsko društvo Srbije, „Dodeljene nagrade „Mihailo Valtrović“ за 2020“, Muzejsko društvo Srbije, <http://www.mdsrbija.org/komisije-za-dodelu-nagrada-i-priznanja-mds-a-u-2021-godini-za-period-odjanuara-2020-do-februara-2021-godine> (преузето 22.8.2021).

музеј Лесковац је својим новим делом сталне поставке управо одговорио на све захтеве модерне музеологије, што га сасвим јасно издваја у односу на остале музеје номиноване у овој категорији.

У категорији *Појединцу или ауторском тиму* награда је равноправно додељена:

1. Лили Дробац Крстић, кустосу-етнологу из Народног музеја Аранђеловац за изложбу *Каг је занат био златан* и
2. ауторском тиму у саставу: мр Катарина Радисављевић, музејски саветник-етнолог; др Татјана Бугарски, виши кустос-етнолог; Александар Петијевић, музејски саветник-етнолог и Александар Антуновић, кустос-етнолог за изложбу *Ја носим вас, ви носите мене – обућа из етнолошке збирке Музеја Војводине*.

Изложба *Каг је занат био златан* представља завршну фазу ширег пројекта, који поред интерактивне поставке, обухвата и каталог са приступом видео садржајима путем *кју-ар* кодова, као и истоимену апликацију. Резултат је вишедеценијског истраживачког рада, посвећеног традиционалним занатима. Представљени су: лончарски, каменорезачки, ковачки, столарски, опанчарски, вуновлачарски, абацијски, терзијски, кројачки, ужарски, воскарски, берберски, сајдијски, фотографски и пекарски занат. Поред тога, изложба се састоји од видео садржаја са процесима рада у аутентичном амбијенту занатских радионица, до којих се долази путем *кју-ар* кодова. Значај поставке тиме је већи што многима од представљених заната у савременом добу прети изумирање. Њиме се локално становништво, превасходно млађи, упознају са важним етнолошким наслеђем аранђеловачког краја.

Изложба *Ја носим вас, ви носите мене – обућа из етнолошке збирке Музеја Војводине* бави се обућом из етнолошких збирки у контексту културних значења њених појединих врста и облика. Анализа збирке обуће ауторима је била полазна основа за причу о различитим културним утицајима у прошлости, естетици, моди, начинима производње, као и идентитетским и комуникацијским аспектима различитих врста обуће. Поред тога што је представила различите типове обуће и радионице као мале амбијенталне целине, изложба се издвојила иновативношћу у креирању пратећих програма, кроз комбиновање савремених уметничких израза (балетско-модног перформанса), креативних индустрија и партиципације музејске публике.

На отварању је изведен балетско-модни перформанс *Војводина корацама њредака* на којем су чланови балетског ансамбла Српског народног позоришта

носили обућу специјално дизајнирану за ове потребе, по мотивима из колекција Музеја Војводине. Партиципативни део инспирисао је грађане и укључио их у живот изложбе током целог њеног трајања: деца су слала своје цртеже обуће из маште, а одрасли приче о омиљеним ципелама и фотографије истих. Сваки од ових прилога, које су виртуелни и стварни посетиоци доносили у Музеј или слали електронским путем, постајали су физички део изложбе на екранима осетљивим на додир и објављивани су путем музејског вебсајта и друштвених мрежа. Изложбу је пратио каталог са богатим илустрацијама и каталошком обрадом изложених предмета, али и бројне дечје играонице, радионице и предавања у стварном и виртуелном свету.

Закључак

Награда „Михаило Валтровић” успостављена је као успомена на првог српског музеолога Михаила Валтровића, и у континуитету се додељује од 2004. године појединцима и ауторским тимовима, музејима, као и истакнутим појединцима за животно дело на пољу музеологије. Рад музејских радника често је невидљив широј јавности. Они „иза кулиса” вредно истражују задату тему, допуњавају збирке, објављују публикације, интерактивно раде са публиком, стварају иновативне изложбе од значаја за културу, наслеђе и памћење народа и незаобилазна су карика у креирању културног миљеа Републике Србије. Доделом награде промовише се њихов рад и одаје им се струковно и колегијално признање, а посебно је битно што се сваке године достиже све већи ниво квалитета рада и иновативности лауреата, уз примену нових технологија. Такође, мотивишу се млађе генерације за будућом реализацијом што квалитетнијих музејских пројеката, у циљу очувања и презентације непокретне и покретне културне баштине Србије.

Литература

Вујновић, Андреј, ур., „Музејско друштво Србије”. [Информациони билтен] нулти број (2003): 1.

Јаничић, Чедомир, ур., „Циљеви и задаци Друштва”. *Информативни билтен* бр. 9 (2016–2017): 3–7.

Muzejsko društvo Srbije. „Dodeljene nagrade „Mihailo Valtrović” за 2020”. Muzejsko društvo Srbije. <http://www.mdsrbija.org/komisije-za-dodelu-nagrada-i-priznanja-mds-a-u-2021-godini-za-period-od-januara-2020-do-februara-2021-godine%ef%bb%bf/> (преузето 22.8.2021).

Muzejsko društvo Srbije. „Nagrada „Mihailo Valtrović” Muzejskog društva Srbije u periodu 2001–2015. godine“. <http://www.mdsrbija.org/izdanja/mdsnagradafinalsajt2-170410112025.pdf> (преузето 20.8.2021).

Његован, Драго, ур. *Музејско друштво Србије: ИСОМ-ов Етички кодекс за музеје: документи*. Београд: Музејско друштво Србије, 2015.

Пајић, Гордана, ур., „Циљеви и задаци Друштва”. *Информативни билтен* бр. 11 (2018–2019): 3–7.

Пајић, Гордана, ур., „Циљеви и задаци Друштва”, *Информативни билтен* бр. 13 (2020–2021): 3–7.

Правилник о додељивању награде „Михаило Валтровић”. <http://www.mdsrbija.org/> (преузето 28.8.2021).

Савић, Александра. *Награда „Михаило Валтровић” Музејског друштва Србије у периоду 2001–2015. године*. Београд: Музејско друштво Србије, 2016.

Савић, Александра. „Извештај са седнице Комисије за доделу награда и признања „Михаило Валтровић” за 2015. годину и образложење Комисије поводом додељених награда”. *Информативни билтен* бр. 9 (2016–2017): 20–45.

Савић, Александра. „Извештај са седнице Комисије за доделу награда и признања „Михаило Валтровић” за 2016. годину и образложење Комисије поводом додељених награда”. *Информативни билтен* бр. 10 (2017–2018): 31–37.

Станковић Пештерац, Тијана. „Записник са састанка Комисије за доделу награда „Михаило Валтровић” 2018. године за период јануар-децембар 2017. године”. *Информативни билтен* бр. 11 (2018–2019): 14–19.

Станковић Пештерац, Тијана. „Образложење Комисије за доделу награда „Михаило Валтровић” у 2019. години за период јануар-децембар 2018. године”. *Информативни билтен* бр. 12 (2019–2020): 55–58.

Станковић Пештерац, Тијана. „Записник са састанка Комисије за доделу награда и признања МДС у 2020. години за период јануар-децембар 2019. године – образложење награде”, *Информативни билтен* бр. 13 (2020–2021): 35–43.

Aleksandra R. Savić

Museum Advisor

Natural History Museum in Belgrade

aleksandra.savic@nhmbeo.rs

**THE "MIHAILO VALTROVIĆ" AWARD
BY THE SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION FROM 2016 TO 2021**

Summary

The Serbian Museum Association (SMA) annually awards the museum workers for a special contribution to the promotion and development of museum activities. The award has been established in honour of the first Serbian museologist Mihailo Valtrović and it has been given continuously since 2004. The award is given in three categories: individuals and authorship teams, museums and distinguished individuals for lifetime achievement. Previous data on award winners was presented in publication *The "Mihailo Valtrović" award of the Serbian Museum Association between 2001 and 2015*, by the Serbian Museum Association, in 2016. This paper presents the awards which were given during the period between 2016 and 2021, and all its winners are highlighted together with the explanation by the Commission. Museum workers are significant link in creation of cultural environment of the Republic of Serbia. By awarding them, their work is promoted, while they simultaneously receive collegial recognition. Every year the increasing level of work quality and innovation of the award winners are attained with application of new technologies. At the same time, younger generations are motivated to execute more quality projects in order to preserve and present both immovable and movable cultural heritage of the Republic of Serbia.

Маја Д. Гојковић

библиотекар

Музеј Војводине, Нови Сад

maja.gojkovic@muzejvojvodine.org.rs

БИБЛИОГРАФИЈА ИЗДАЊА МУЗЕЈСКОГ ДРУШТВА СРБИЈЕ 2003–2021.

Апстракт: Издавачку делатност Музејског друштва Србије (МДС) у периоду од 2003. до 2021. године чине монографске и серијске публикације. Од монографских публикација посебно се истиче *Водич кроз музеје Србије*, штампан на српском и енглеском језику. Код серијских публикација у првом реду издваја се часопис *Музеји*, гласило МДС, затим *Информативни билтен*, опширан информатор са састанака музејских делатника. У оквиру едиције материјала са стручних скупова МДС (у свескама), етнолошка, историјска као и друге секције објављују прилоге и текстове.

Кључне речи: Музејско друштво Србије, *Информативни билтен*, монографске публикације, серијске публикације, часопис *Музеји*

Прве музејске струковне организације осниване су на територији бивше Југославије средином XX века као Музејско-конзерваторска друштва на нивоу република. Током времена мењани су структура, територија и називи музејских удружења у Србији: од Савеза, преко Секретаријата, до Друштва музејских радника Србије, да би се од 10. маја 1962. године усталио назив Музејско друштво Србије (МДС). Иако никада није формално угашено, било је периода неактивности Друштва, из различитих разлога, а нарочито у периоду друштвене кризе током распада бивше државе. Почетком XXI века, због потребе музеалаца за заједничким деловањем у оквиру јаке и утицајне струковне организације, наслањајући се на традицију својих претходника, али са идејама активног односа

према струци, отворености према јавности и развијања нових музеолошких пракси, МДС је обновило рад 8. новембра 2001. године.¹ Издавачка делатност, као један од кључних сегмената рада Музејског друштва Србије, настављена је 2003. године.

Часопис *Музеји*

Часопис *Музеји* је покренут 1948. године као гласило Музејско-конзерваторског друштва Србије из Београда. Излазио је тромесечно до 1965. године, са прекидима 1958, 1959, 1961 и 1964. године. Основна идеја приликом покретања часописа била је да се објављују текстови о музејским и конзерваторским питањима, али и чланци из археологије, историје уметности, етнографије, историје и архитектуре. У неким бројевима појављује се и рубрика *Педагошки рад у музејима*, са прилозима који осветљавају педагошку функцију музеја. Дужи прекид у излажењу часописа *Музеји* обухватао је период од 1965. до 2007. године. Поново је покренут 2008. године, под истим насловом, као нова серија, а текстови који су објављивани у новообновљеном гласилу пратили су нешто другачији поглед на музеологију и свет музеја.

Главни и одговорни уредник првих шест бројева часописа била је Нада Андрејевић-Кун. Одговорни уредник бр. 7 (1952) био је Ђорђе Мано-Зиси; од бр. 8 (1953) Владимир Ткалчић; а од бр. 13 (1960) Драгољуб С. Јанковић.

Од бр. 1 (2008), када часопис поново излази у издању Музејског друштва Србије, али као нова серија, одговорни уредник је Љиљана Гавриловић; уредник бр. 3 (2013) био је Чедомир Јаничић; од бр. 4 (2015) Драго Његован; а од бр. 6 (2019) Гордана Пајић.

Информативни билтен

Информативни билтен излази од 2003. као годишњи билтен МДС-а, са циљем обавештавања чланства о дешавањима у Друштву. У њему су представљени задаци, циљеви, закључци и одлуке општег типа унутар музејске заједнице. Билтен садржи и извештаје, програме рада за наредне године, а пишу их председници Секција. До 2021. године издато је 13 бројева.

Нулти број изашао је 2003. године, а бр. 1 наредне, 2004. године. Од 2006. године *Билтен* потписују уредници: бр. 2 (2006) Жана Гвозденовић; бр. 3 (2007) Веселинка Кастратовић Ристић; бр. 4 (2009) Ема Радуловић и Марко Стојановић;

---

1 Андреј Вујновић, ур., „Музејско друштво Србије”, [Информациони билтен] нулти број (2003): 1.

бр. 5 (2009) Душица Бојић; од бр. 6 (2012–2017) Чедомир Јаничић; од бр. 11 (2018–20) Снежана Шапоњић Ашанин.

Водич кроз музеје

По својој обимности и посебности истиче се монографска публикација *Водич кроз музеје Србије*, која представља до сада најкомплетнији и најобухватнији водич кроз музеје и збирке у Србији. Водич садржи основне податке о преко 140 музејских установа на територији Републике Србије, који су илустровани одабраним фотографијама музејских артефаката. Главни део *Водича* односи се на сваку установу понаособ, са потребним информацијама од општег значаја – контакт подаци, адреса, телефон, мејлови, адреса сајта и фејсбук странице уколико постоји, а затим следе краћи историјат и опис, те мапа са локацијом музеја. Циљ *Водича* је да упути и олакша приступ богатим изворима знања какви су музеји и галерије и да омогући бржу и лакшу комуникацију са њима.² Најважнији критеријум за уврштавање у *Водич* био је да ли се у одређеној музејској установи обавља музејска делатност (прикупљање, проучавање и излагање музејских предмета и других садржаја).

Приређивачи *Водича кроз музеје Србије* су Драго Његован и Лидија Мустеданагић, а *Водич* је штампан на српском 2016. и на енглеском језику 2020. године.

Зборници са стручних скупова

Зборници су публикације са специфичном, уско стручном темом. Циљ издавања зборника је да широј јавности представе стручна и научна излагања на скуповима МДС-а. Објављују се у посебној едицији под називом *Мајтеријали са стручних скупова*. Историјска, етнолошка, као и друге секције Друштва извештавају о различитим темама којима се са музеолошке стране баве у истраживањима.

Од 2006. до 2021. објављено је десет зборника, с тим што је у појединим годинама издато по неколико. Тако су 2006. објављена два зборника, 2008. године чак четири, а 2007, 2010, 2015. и 2016. године по један зборник.

---

² Драго Његован и Лидија Мустеданагић, ур., *Водич кроз музеје Србије* (Београд: Музејско друштво Србије, 2016), 9–10.

Напомене уз библиографију

Библиографијом издања Музејског друштва Србије које обухвата период од 2003. до 2021. године дат је преглед монографских и серијских публикација издатих у периоду од обнављања МДС-а до данас и садржи 38 библиографских јединица. Друштво је већину издања издало самостално, а поједина сарадњом са следећим институцијама: Народним музејом из Чачка, Народним музејом Крушевац, Народним музејом из Пожаревца, Музејом Крајине из Неготина, Музејом на отвореном „Старо село” из Сирогојна и Народним музејом из Краљева.

Како је грађа коју ова библиографија обухвата веома разнолика, а у настојању да се свака публикација представи на најадекватнији начин, библиографски опис грађе је за већину публикација рађен *de visu*. За поједине публикације коришћена је електронска база COBISS. Приликом израде библиографије поштовани су одговарајући стандарди за одређену врсту грађе – ISBD(M)³ за монографске публикације и ISBD(CR)⁴ за серијске публикације.

Комплетна грађа је сређена по хронолошком принципу, јединице су поређане азбучним редоследом према презимену индивидуалног аутора, односно према називу колективног тела или наслову публикације. Две монографске публикације издате су на латиници, а све остале публикације (периодичне и монографске) на ћирилици.

Грађа је прикупљена из одређених фондова библиотеке. Већина публикација била је доступна у библиотеци Музеја Војводине, док је одређен број публикација пронађен у Народном музеју Крушевац.

Библиографија је намењена широком кругу корисника, пре свега стручној јавности, научницима, истраживачима, публицистима, студентима, музејским радницима. Истовремено, библиографија представља и својеврсну слику рада Друштва и даје допринос истраживању музејске делатности у Србији.

---

3 IFLA. ISBD(CR), "International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources", IFLA. ISBD(CR), https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-cr_2002.pdf (преузето 7.05.2021).

4 IFLA. ISBD(CR), "International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources", IFLA. ISBD(CR), https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-cr_2002.pdf (преузето 7.05.2021).

Библиографија

2003.

1. [ИНФОРМАТИВНИ БИЛТЕН], нулти број / Музејско друштво Србије = Serbian Museum Association. - Београд: Музејско друштво Србије, 2003. - [8] стр; 21 cm

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

2004.

2. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 1 (јесен, 2004. године)/Музејско друштво Србије= Serbian Museum Association. - Београд: Музејско друштво Србије, 2004[(Београд: Чигоја)]. - 12 стр; илустр; 21 cm

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

2006.

3. МУЗЕЈСКО друштво Србије. Етнолошка секција. Стручни скуп (2006; Београд: Чачак)

Етнолошка музејска документација у Србији на почетку трећег миленијума - стање, перспективе: зборник радова/Стручни скуп Етнолошке секције Музејског друштва Србије, Чачак, 31. мај - 1. јун 2006; [уредник Делфина Рајић]. - Чачак: Народни музеј, 2006 (Чачак: Тригон). - 64 стр; илустр; 28 cm (Едиција материјала са стручних скупова МДС-а; св. бр. 3)

Тираж 500. - Текст штампан двостубачно. - Напомене и библиографске референце уз поједине радове.

ISBN 86-84067-13-4 (брош.)

4. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 2 (пролеће 2006. године)/Музејско друштво Србије= Serbian Museum Association; за издавача Ема Радловић;[уредник овог броја] Жана Гвозденовић. - Београд: Музејско

друштво Србије, 2006 (Београд : Чигоја). - 23 стр; илустр; 21 cm

Тираж 400.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

5. СТРУЧНИ скуп о нематеријалној баштини (2004 ; Београд)

Неговање и заштита нематеријалне баштине у Србији: зборник радова/Стручни скуп о нематеријалној баштини, одржан у Етнографском музеју у Београду, 18-19. маја 2004; [организатор] Музејско друштво Србије; [одговорни уредник Жана Гвозденовић]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2006 (Београд : Чигоја штампа). - 70 стр; илустр; 28 cm (Едиција материјала са стручних скупова МДС-а; св. бр. 2)

Тираж 300. - Стр. 7-8: Предговор/Жана Гвозденовић. - Биографије аутора уз радове. - Напомене и библиографске референце уз већину радова. - Summaries.

ISBN 86-908131-0-1 (брош.)

2007.

6. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 3 (јесен, 2007. године)/Музејско друштво Србије = Serbian Museum Association; за издавача Ема Радуловић; уредник овог броја Веселинка Кастратовић Ристић. - Београд: Музејско друштво Србије, 2007 (Крушевац : Сиграф). -19 стр; илустр; 21 cm

Тираж 500.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

7. МУЗЕЈСКО друштво Србије. Етнолошка секција. Стручни скуп (2006; Београд: Крушевац)

О редефинисању појма етнографског музејског предмета: зборник радова/Стручни скуп Етнолошке секције Музејског друштва Србије, Крушевац, 9-10. новембар 2006. - Крушевац: Народни музеј, 2007 (Крушевац : Сиграф). - 47 стр; фотогр; 28 cm - (Едиција материјала са стручних скупова МДС-а; св. бр. 4)

Тираж 500 . - стр. 7: Шта заиста треба редефинисати?/Велибор Стојаковић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз поједине радове. - Summaries.

ISBN 978-86-84669-22-5 (брош.)

2008.

8. МУЗЕЈСКО друштво Србије. Етнолошка секција. Стручни скуп (2008; Београд: Сирогојно)

Експериментисање у простору: презентација етнолошких предмета: однос нових медија са концептом музеја: зборник радова/Стручни скуп Етнолошке секције Музејског друштва Србије, Сирогојно, 17-18. април 2008; [уредништво овог броја Катарина Доганџић-Мићуновић, Сузана Антић, Снежана Томић-Јоковић] - Сирогојно: Музеј на отвореном „Старо село“, 2008 (Ужице: Графопринт) - 52 стр; фотогр; 28 cm (Едиција материјала са стручних скупова МДС-а ; св. бр. 7)

Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз поједине радове. - Summaries.

ISBN 978-86-82447-29-0

9. ЗБОРНИК радова са стручних скупова секције историчара Музејског друштва Србије: Крагујевац, Београд, Краљево / [уредништво овог броја Драго Његован, Веселинка Кастратовић-Ристић, Драган Драшковић]. - Краљево: Народни музеј; Београд: Музејско друштво Србије = Serbian Museum Association, 2008 ([Врњачка Бања]: Интерклима графика). - 96 стр; илустр; 28 cm. - (Едиција материјала са стручних скупова МДС-а; св. бр. 6)

Тираж 300. - Стр. 7-8: Уводна реч / Драго Његован. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-85179-22-8 (брош.)

10. МУЗЕЈИ, бр. 1 (н.с.) / [главни и одговорни уредник Љиљана Гавриловић; уређивачки одбор Ана Столић, Миомир Кораћ, Срђан Марковић, Мари-на Мучалица, Драгојла Живанов, Марко Стојановић (секретар)]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2008. - 196 стр; илустр; 24 cm

На спор. насл. стр: Museums. No. 5 (n. s.). - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад. - Библиографија на крају сваког рада. - Summary уз сваки рад.

ISSN 1821-0694=Музеји

11. MUZEJI u Srbiji: započeto putovanje / [urednici] Ljiljana Gavrilović, Marko Stojanović. - Beograd: Muzejsko društvo Srbije, 2008 (Beograd: Akademska izdanja). - 221 str; ilustr; 24 cm

Tiraž 500. - Str. 2-5: O muzejima i putovanju / Ljiljana Gavrilović, Marko Stojanović. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 205-217.

ISBN 978-86-908131-1-7

12. МУЗЕЈСКО друштво Србије. Етнолошка секција. Стручни скуп (2007; Београд : Пожаревац)

Народно градитељство у функцији музеологије; Музеји у оквиру привредних организација: зборник радова/Стручни скуп Етнолошке секције Музејског друштва Србије, Пожаревац, 31. мај - 1. јун 2007. - Пожаревац: Народни музеј, 2008 (Петровац на Млави: Хипотрејд). - 136 стр; илустр; 130 cm (Едиција материјала са стручних скупова МДС-а; св. бр. 5)

Тираж 500. - Текст штампан двостубачно. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз поједине радове. - Summaries.

ISBN 978-86-84147-23-5

13. МУЗЕЈСКО друштво Србије. Етнолошка секција. Стручни скуп (2007; Београд: Неготин)

Редефинисање етнографског музејског предмета. 2, Подела и називи збирки : зборник радова / Стручни скуп Етнолошке секције

Музејског друштва Србије, Неготин, 8. 11. 2007. године; уредништво броја Емила Петровић и Сузана Антић. - Неготин: Музеј Крајине, 2008 (Зајечар: ДЕРКС). - 64 стр; фотогр; 28 cm (Едиција материјала са стручних скупова МДС-а; св. бр. 6)

Тираж 300. - Стр. 7-8: Уводно излагање поводом отварања скупа ЕС МДС у Неготину, новембра 2007. године / Живка Ромелић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз већину радова. - Summaries.

ISBN 978-86-87691-00-1

2009.

14. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 4 (март, 2009. године) / Музејско друштво Србије= Serbian Museum Association; за издавача Ема Радуловић; уредници овог броја Ема Радуловић, Марко Стојановић. - Београд: Музејско друштво Србије, 2009 (Крушевац : Сиграф) -18 стр; илустр; 21 cm

Тираж 300.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

15. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 5 (март–децембар 2009. године) / Музејско друштво Србије= Serbian Museum Association/ за издавача Душица Бојић; уредник овог броја Душица Бојић. - Београд: Музејско друштво Србије, 2009 (Београд : Чигоја). - 29. стр; илустр; 21 cm

Тираж 300.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

16. МУЗЕЈИ, бр. 2 (н.с.) / [главни и одговорни уредник Љиљана Гавриловић ; уређивачки одбор Никос Чаусидис, Ана Столић, Миомир Кораћ, Срђан Марковић, Марина Мучалица, Драгојла Живанов, Марко Стојановић (секретар)]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2009. - 233 стр; илустр; 24 cm

На спор. насл. стр: Museums. No. 2 (п. с.). - Тираж 500. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад. - Библиографија на крају сваког рада. - Summary уз сваки рад.

ISSN 1821-0694=Музеји

2010.

17. ЗБОРНИК радова са стручних скупова секција Музејског друштва Србије, Сомбор 28-29. октобар 2008. - Београд: Музејско друштво Србије, 2010 (Ваљево: Ваљевопринт). - [159] стр; илустр; 28 cm

Тираж 300.

2012.

18. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 6 (децембар, 2009 – март, 2012. године) / Музејско друштво Србије = Serbian Museum Association/ [уредник Чедомир Јаничић]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2012 (Будисава: Кримел). - 43 стр; илустр; 21 cm

Тираж 200.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

2013.

19. МУЗЕЈИ, бр. 3 (н.с.) / [главни и одговорни уредник Чедомир Јаничић; уређивачки одбор Весна Марјановић (председник), Драгица Премовић Алексић, Драган Драшковић, Делфина Рајић, Олга Ковачев Нинков, Светлана Миленковић, Марина Мучалица (секретар)]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2013; - 149 стр; илустр; 24 cm

На спор. насл. стр: Museums. No. 3 (п. с.). - Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад. - Библиографија на крају сваког рада. - Summary уз сваки рад.

ISSN 1821-0694=Музеји

2014.

20. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 7 (март, 2012 – октобар, 2014. године)/ Музејско друштво Србије= Serbian Museum Association/за издавача Драго Његован; уредници Чедомир Јаничић... [и др]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2014 (Будисава: Кримел). - 80 стр; илустр; 21 cm

Тираж 200.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

21. СВЕЛОСТ од светлости: хришћански сакрални предмети у музејима и збиркама Србије: зборник са стручног скупа посвећеног јубилеју Миланског едикта 313-2013, Ниш, 16. и 17. мај 2013. године / [организациони одбор скупа Чедомир Јаничић, Марина Влаисављевић... [и др.]]; превод на енглески језик Славица Перишкић. - Београд: Музејско друштво Србије; Ниш: Народни музеј, 2014 (Будисава : КриМел). - 208 стр; илустр; 30 cm (Посебна издања)

Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summaries.

ISBN 978-86-908131-2-4 (МДС; брош.)

2015.

22. ГОДИШЊА НАГРАДА „Михаило Валтровић”: Међународни Дан музеја, Београд, 18. мај 2015 / [приредила Александра Савић; главни и одговорни уредник Драго Његован]. - [Београд]: Музејско друштво Србије, 2015 (Нови Сад : Алфа-граф НС). - 23 стр; илустр; 24 cm

Садржи: Правилник о додељивању награде „Михаило Валтровић”; Пословник о раду комисије за доделу награда и признања

ISBN 978-86-908131-7-9

23. МУЗЕЈИ, бр. 4 (н.с.) / [главни и одговорни уредник Драго Његован; уређивачки одбор Душица Бојић (председник), Марина Влаисављевић,

Чедомир Јаничић, Гордана Каровић, Милош Матић, Вук Обрадовић, Александра Момчиловић Јовановић (секретар)]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2015. - 186 стр; илустр; 24 см

На спор. насл. стр.: Museums. No. 4 (n. s.). - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад. - Библиографија на крају сваког рада. - Summary уз сваки рад.

ISSN 1821-0694=Музеји

24. МУЗЕЈСКО ДРУШТВО Србије: ICOM-ов Етички кодекс за музеје: документи / приредио Драго Његован. - Београд: Музејско друштво Србије, 2015 (Нови Сад: Алфа-граф НС). - 110, 19 стр; 24 цм

Тираж 300.

ISBN 978-86-908131-3-1 (брош.)

25. МУЗЕЈСКО друштво Србије. Етнолошка секција. Стручни скуп (2015; Београд: Ваљево)

Формирање етнографских збирки и поставки у Србији - нови погледи: поводом обележавања 150 година од рођења Јована Цвијића, Народни музеј Ваљево, 22. и 23. октобар 2015. [програм и књига сажетака] / Стручни скуп Етнолошке секције МДС; [приредила Ивана Јовановић Гудурић]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2015 (Нови Сад: Алфа-Граф). - 22 стр; илустр; 24 см

Тираж 200. - Кор. насл.

ISBN 978-86-908131-4-8

2016.

26. ВОДИЧ кроз музеје Србије / приредили Драго Његован и Лидија Мустеданагић. - Београд : Музејско друштво Србије, 2016 (Нови Сад : Форум). - 489 стр; илустр; 24 см

Тираж 400. - Стр. 9-10: Предговор / приређивачи Драго Његован и Лидија Мустеданагић.

ISBN 978-86-908131-6-2 (картон)

27. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 8 (новембар, 2014 – фебруар, 2016. године)/Музејско друштво Србије= Serbian Museum Association/ за издавача Драго Његован; уредник броја Чедомир Јаничић. - Београд: Музејско друштво Србије, 2016 (Кримел : Будисава). - 64 стр; илустр; 21 см

Тираж 200.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

28. МУЗЕЈСКО друштво Србије. Етнолошка секција. Стручни скуп (2007; Београд: Сирогојно)

Књига апстраката / Стручни скуп Етнолошке секције МДС-а [са темом] Музејска етнографија и савремена култура [Сирогојно 5-7. октобра 2016] ; [приредила Ивана Јовановић-Гудурић]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2016. - 19 стр; 21 см

Тираж 50.

ISBN 978-86-80352-01-5 (брош.)

29. НАГРАДА „Михаило Валтровић” Музејског друштва Србије 2001-2015 / приредила Александра Савић. - Београд: Музејско друштво Србије, 2016 (Будисава : Кримел). - 68 стр; илустр; 23 см

Тираж 300. - Стр. 6-9: Михаило Валтровић (1839-1915) / Александра Савић.

Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-908131-7-9 (брош.)

2017.

30. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 9 (фебруар, 2016 – фебруар, 2017. године) /Музејско друштво Србије= Serbian Museum Association/ за издавача Драго Његован ; уредник броја Чедомир Јаничић. - Београд: Музејско друштво Србије, 2017 (Будисава : Кримел). - [80] стр; илустр; 21 cm

Тираж 200.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

31. МУЗЕЈИ, бр. 5 (н. с.) / [главни и одговорни уредник Драго Његован; уређивачки одбор Душица Бојић (председник), Марина Влаисављевић, Чедомир Јаничић, Гордана Каровић, Милош Матић, Вук Обрадовић, Александра Момчиловић Јовановић (секретар)]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2017. - 233 стр; илустр.; 24 cm

На спор. насл. стр.: Museums. No. 5 (n. s.). - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад. - Библиографија на крају сваког рада. - Summary уз сваки рад.

ISSN 1821-0694=Музеји

2018.

32. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 10 (фебруар, 2017 – март, 2018. године)/ Музејско друштво Србије = Serbian Museum Association; за издавача Гордана Пајић; уредник броја Чедомир Јаничић. - Београд: Музејско друштво Србије, 2018 ([Чачак]): „Мајсторовић”) - 60 стр; илустр; 21 cm

Тираж 200.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

2019.

33. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 11 (март, 2018 – март, 2019. године)/Музејско друштво Србије= Serbian Museum Association; за издавача Гордана

Пајић; уредник броја Снежана Шапоњић Ашанин. - Београд: Музејско друштво Србије, 2019 ([Чачак]: („Мајсторовић“). - 67 стр; илустр; 21 cm

Тираж 200.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

34. МУЗЕЈИ, бр. 6 (н. с.) / [главни и одговорни уредник Гордана Пајић ; уређивачки одбор Љубиша Васиљевић (председник), Ана Милошевић, Ивана Ђирић, Душица Бојић, Јелена Арсенивић, Ана Олајош, Драгана Латинчић (секретар)]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2019 (Чачак : Атеље Јуреш). - 169 стр; илустр; 24 cm

На спор. насл. стр: Museums. No. 6 (n. s.). - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад. - Библиографија на крају сваког рада. - Summary уз сваки рад.

ISSN 1821-0694=Музеји

2020.

35. GUIDE through the museums in Serbia / editors Drago Njegovan, Lidija Mustedanagić; [translation into English Lidija Mustedanagić, Tijana Stanković Pešterac]. - Belgrade: Museum Association of Serbia, 2020 (Valjevo: Topalović). - 496 str; ilustr; 24 cm

Tiraž 350. - Str. 9-10: Introduction / Editors.

ISBN 978-86-80352-02-2

36. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 12 (март, 2019 – јул, 2020. године) / Музејско друштво Србије = Serbian Museum Association; за издавача Гордана Пајић; уредник броја Снежана Шапоњић Ашанин. - Београд: Музејско друштво Србије, 2020: ([Чачак]: „Мајсторовић“). - 85 стр; илустр; 21 cm

Тираж 70.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

37. МУЗЕЈИ, бр. 7 (н. с.) / [главни и одговорни уредник Гордана Пајић; уређивачки одбор Љубиша Васиљевић (председник), Ивана Ђирић, Ана Милошевић, Душица Бојић, Ана Олајош, Јелена Арсенивић, Драгана Латинчић (секретар)]. - Београд: Музејско друштво Србије, 2020 (Чачак : Атеље Јуреш). - 243 стр; илустр; 24 cm

На спор. насл. стр: Museums. No. 7 (n. s.). - Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз сваки рад. - Библиографија на крају сваког рада. - Summary уз сваки рад.

ISSN 1821-0694=Музеји

2021.

38. ИНФОРМАТИВНИ билтен, бр. 13 (август, 2020 – март, 2021. године) / Музејско друштво Србије = Serbian Museum Association; за издавача Гордана Пајић; уредник броја Снежана Шапоњић Ашанин. - Београд: Музејско друштво Србије, 2021 (Чачак: Фото Бест). - 67 стр; илустр; 21 cm

Тираж 80.

ISSN 1452-5259 (ISSN-L 1452-5259)

Литература

Вујновић, Андреј, ур., „Музејско друштво Србије”. [Информациони бил-тен] нулти број (2003): 1.

IFLA. ISBD(CR). "International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources". IFLA. ISBD(CR). https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-cr_2002.pdf (преузето 7.05.2021).

IFLA. ISBD(M). "International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications". IFLA. ISBD(M). https://archive.ifla.org/VII/s13/pubs/isbd_m0602.pdf (преузето 7.05.2021).

Његован, Драго и Лидија Мустеданагић, ур. *Водич кроз музеје Србије*. Београд: Музејско друштво Србије, 2016.

Maja D. Gojković

Librarian

Museum of Vojvodina, Novi Sad

maja.gojkovic@muzejvojvodine.org.rs

EDITIONS OF THE SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION 2003–2021

Summary

The 2003–2021 publishing activity of the Serbian Museum Association consists of monographic and serial publications. In the first place, the magazine *Museums* stands out and the *Informative Bulletin*, an extensive newsletter resulting from the meetings of museum employees. Within the Edition of materials from the expert meetings (in notebooks), the ethnological and historical sections publish articles and texts. The *Guide through the Museums in Serbia*, printed both in Serbian and English, stands out among monographic publications.

Translated by Maja Gojković

UDK 904(497.11)"01/03"
902.2(497.11)"198/201"
COBISS.SR-ID 50508041

Марија Т. Сарић

виши кустос

Народни музеј Крагујевац

marija.saric002@gmail.com

ПРЕГЛЕД АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ БАБИН ГРОБ У РАДМИЛОВИЋУ КОД КНИЋА

Айсиџракиј: Локалитет Бабин гроб лоциран је на левој обали Борачке реке, у југоисточном делу села Радмиловић у Горњој Гружи, Општина Кнић. Прва археолошка истраживања заштитног карактера показала су да се ради о једном већем римском насељу које је егзистирало у периоду од II до IV века. Осим остатака архитектуре, присутни су покретни налази у виду фрагмената покућства и посуда од стакла, затим предмети од метала, керамички и оловни тегови, делови накита, новац и др.

Кључне речи: археолошка истраживања, римско насеље, Радмиловић, Бабин гроб

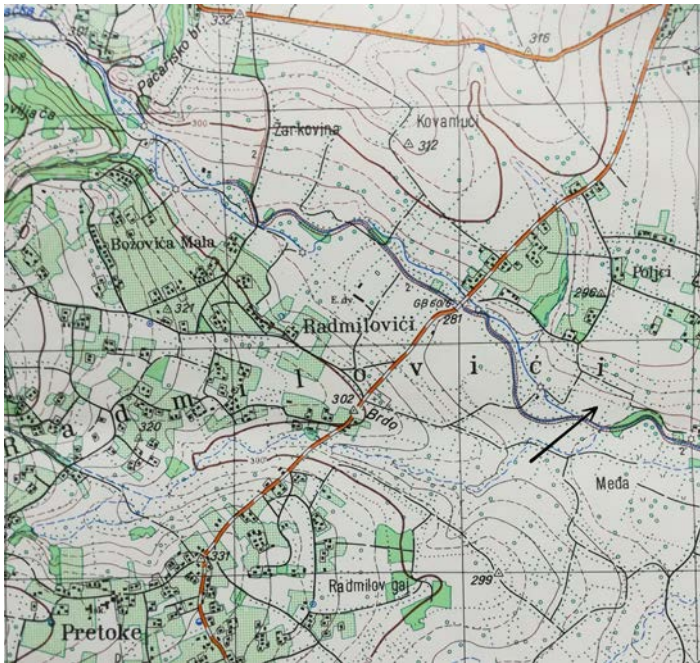
Село Радмиловић се налази на око 25 километара западно од Крагујевца у микрорегији Горње Груже, смештено на рипањској тераси, у њеној централној равни, у равничарском крају са обе стране Борачке реке и њених притока, које се уливају у Гружанско језеро.¹ На истоку и североистоку село омеђава река Гружа, где се Радмиловић граничи са селима Кусовац и Топоница, на северозападу граница је село Борач, а на западу и југозападу села Претоке и Бумбареве брдо.

---

1 Михаило Драгић, *Гружа антропогеографска истраживања* (Београд: Српска академија наука и уметности, 1921), 319.

Локалитет Бабин гроб је смештен јужно од потеза Пољци, на благим падинама леве обале Борачке реке, где просечна надморска висина износи 280 метара.

Најстарији помен археолошких остатака у селу Радмиловић налазимо код Феликса Каница, који помиње остатке гробова, новца и алатки у Радмиловачком пољу.² Равничарски терен и богатство које доносе река Гружа и Борачка река, разлог су што је на овом простору никло веће римско насеље. Такође, Каниц помиње остатке римског пута који је повезивао Чачак на западу са селом Кусовцем

Слика 1. Положај локалитета Бабин гроб у Радмиловићу

на истоку. Остаци овог пута били су уочљиви у Вучковици и Корићанима код Крагујевца, да би даље највероватније ишао у правцу према Јагодини и Ђуприји (*Horreum Margi*).³ Овај пут је био врло сличан оном констатованом у селу Грабовцу и месту Гружа у Доњој Гружи.

У оквиру заштитних археолошких истраживања спроведених 1980. године, како би се спасли већ познати локалитети од акумулације Гружанског

2 Felix Kanitz, *Römische Studien in Serbien* (Wien: Akad. der Wissenschaften, 1892), 146.

3 Миодраг Грбић, *Археолошки споменици и налазишта у Србији, Централна Србија II* (Београд: Археолошки институт, 1956), 32.

језера, поред Кусовца и Жуња, истражен је римски локалитет у Радмиливићу.⁴ У пројекту су учествовали Народни музеј у Крагујевцу и Завод за заштиту споменика културе из Крагујевца, а археолошка истраживања су спроведена у периоду од 1. до 20. септембра 1980. године. Прве пробне сонде отворене су на њивама Пољци у власништву Милуна Ђокића. У пробним сондама није било покретног археолошког материјала, па је одлучено да се сонде отворе на њиви Живорада Ђокића. Радови су обављани у оквиру три сонде: Сонда 1, Сонда 2 и Сонда G-1.⁵

Архитектонске остатке чине зидови просторија – две мање ограничене преградним, тањим зидовима, као и једна већа просторија са зидом у продужетку неистраженог простора. Откривена је и просторија на северној страни сонде. Гранични западни зид има дужину од 8,7 метара, а на источној страни просторије су димензија 2×4,8 метара. Дужина преградног зида оријентисаног правцем исток-запад је 6,40 метара, а другог, исте оријентације, је 5 метара. Чеони, северни зид, има дужину од 16,7 метара. Темељи су зидани од ломљеног камена и кречног малтера. Целокупан живот се одвијао у чеоном делу, у којем је откривено ложиште. Велика стамбена зграда имала је димензије 22×17 м, а откривени су и делови темеља још неколико мањих зграда. У овој кампањи истражена је површина од 380 м², а утврђено је да насеље обухвата површину од преко 30 хектара.

Покретан археолошки материјал представљају бројни налази: остаци лепа, камена, фрагменти керамичких посуда, фрагменти посуда од стакла, наруквице од метала и стаклене пасте, римски новац, пршљенци, стрелице и бронзани римски новац. Наведени материјал до сада није обрађен, осим појединачних примерака спорадично публикованих у стручној литератури.⁶

Најбројнији је керамички материјал, заступљен фрагментима коничних и биконичних здела, лоптастих и биконичних судова мањих и већих димензија, затим фрагментима посуда већих димензија црног, сивог и црвеног печења. Највећи део керамичких фрагмената је без орнаментике, грубље фактуре, док су орнаментисани фрагменти финије фактуре, полирани и са украсима изведеним хоризонтално постављеним канелурама, концентричним круговима, таласастим линијама и другим мотивима изведеним урезивањем, глачањем, бојењем и сл. Посебно се издвајају фрагменти керамичких посуда, типа тера сигилата,

4 Миленко Богдановић, „Археолошка истраживања на подручју Централне Србије”, *Станишћа* бр. I (1983): 25.

5 Документација Народног музеја Крагујевац.

6 Марија Сарић, „Римски мерни инструменти из античке збирке Народног музеја у Крагујевцу”. *Зборник радова Народног музеја у Аранђеловцу Шумадијски записи* бр. VI (2012): 83–86; Душан Рашковић, „Примери касноантичких налаза и налазишта на подручју Централне Србије III и IV века”. *Ниш и Византија* бр. XII (2013): 205–218.

орнаментисани приказима низа стилизованих људских фигура изведених пластично. Присутни су и ретки примерци посуда декорисани орнаментом изведеним графитом.

Посебну групу предмета чине бројни керамички тегови пирамидалног и крушколиког облика, најчешће сивог печења, рађени од непречишћене земље,

Слика 2. Фрагменти римских тегова, II–IV век
(фотографија: Документација Народног музеја Крагујевац)

округле или квадратне базе са кружном перфорацијом у горњем делу. Неки примерци тегова на површини имају урезане орнаменте у виду цик-цак линије, убоде, урезане линије, затим мотив крста у кругу и сл. Од осталих примерака

треба посебно издвојити чанкасти тег начињен од меког пешчара, оловне тегове и један метални тег пирамидалног облика са утиснутим квадратом у бази.

Предмети од метала су малобројни, а чине их фрагменти металне шипке, гвоздени клинови, фрагмент ножа и једно метално копље. Од осталих покретних налаза треба издвојити и два фрагмента наруквица од стаклене пасте, црне боје,

Слика 3. Римске фибуле из Радмиловића
(фотографија: П. Ђеранић)

затим игле-укоснице и украсне бронзане игле, прстење, делове стаклених посуда и др. У стручној литератури је значајан помен двеју изразито профилисаних фибула које се чувају у Народном музеју Крушевац, непознатог места налаза, са индицијама да потичу из атара села Радмиловић, а које се датирају у средину I века н.е.⁷ У античкој збирци истог музеја налази се још неколико налаза фибула који се везују за Радмиловић.

Римски новац који потиче из кампање археолошких истраживања спроведене 1980. године на локалитету Бабин гроб, садржи и један сребрни денар, ковање цара Гете, кован у Риму, датиран у 200–202. годину. Денар је откривен у једанаестом откопном слоју сонде G-1/80. Пречник новчића износи 1,9 цм, а тежина 3,11 грама. На аверсу је представљен лик цара окренут надесно, гологлав и драпиран. Околу се налази натпис: P SEPT GETA-CAES PONT. Реверс садржи представу Кастора који, са скиптром у руци, стоји поред коња и натпис CASTOR (RIC IVa, 6. Pl.14,2).

7 Душан Рашковић, нав. дело: 205–206.

Слика 4. Денар, Гета
(фотографија: Документација Народног музеја Крагујевац)

Остала три читљива новчића су од бронзе. Откривени су током наведених ископавања, потичу из ковница у Сиску и Кизику, а датирају се у период око средине IV века.

Први бронзани новчић припада серији URBS ROMA. Пронађен је у десетом откопном слоју сонде G-1/80. Пречник новчића је 1,9 цм, а тежина 3,11 грама. Кован је у Кизику (RIC VII, 118). На аверсу се налази представа РOME са шлемом окренута налево. Около натпис: URBS ROMA. Реверс садржи приказ вучице која доји Ромула и Рема. У одсечку је натпис: SMKT. Датира се у 335–336. годину.

Слика 5. Бронзани новчић, Urbs Roma
(фотографија: Документација Народног музеја Крагујевац)

Други бронзани новчић, ковање цара Констанса, откривен је у четвртом откопном слоју сонде 2. Пречник износи 1,5 цм, а тежина 1,13 грама. Кован је у Сиску (RIC VIII, 93). На аверсу се налази лик цара окренут надесно са перластом дијадемом. Около натпис: CONSTAN-S PF AVG. Реверс је декорисан приказом два војника ослоњена на копља, између којих је војничка заставица са Христовим монограмом. Около натпис: GLOR-IA EXERC-ITVS. У одсечку стоји: ASISϞ. Датира се у 337–340. годину.

Слика 6. Бронзани новчић, Констанс
(фотографија: Документација Народног музеја Крагујевац)

Трећи бронзани новчић, ковање цара Константина II, потиче из јужне половине сонде G-1/80. Пречник новчића је 1,8 цм, а тежина 1,7 грама. На аверсу је лик цара, окренут надесно, са перластом дијадемом. Около натпис: CONSTANTINVS IVN NOB C. Реверс приказује два војника са копљима, између којих су војнички знаци. Около натпис: GLOR-IA EXERC-ITVS. У одсечку: SM? – нечитак назив ковнице (RIC VII, 183). Датира се у 337–340. годину.⁸

8 Новац је одређен према: Harold Mattingly and Edward A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage, Pertinax to Geta*, Vol. IV, Part I (London: Spink&Son, 1936); Carol Humphrey Vivian Sutherland and Robert Andrew Glendinning Carson, *The Roman Imperial Coinage, Constantine and Licinius, A.D. 313–337*, Vol. VII (London: Spink&Son, 1966); John Philip Cozens Kent, *The Roman Imperial Coinage, The Family of Constantine I, A.D. 337–364*, Vol. VIII (London: Spink, 1981).

Слика 7. Бронзани новчић, Константин II
(фотографија: Документација Народног музеја Крагујевац)

У оквиру кампање систематског рекогносцирања које је Народни музеј Крагујевац спровео 2019. године, пројектом подржаним од стране Министарства културе и информисања Републике Србије, обилажени су археолошки локалитети у Горњој Гружи, између осталих и локалитет Бабин гроб. Теренском проспекцијом уочава се да локалитет захвата површину од приближно 20 хектара. Локалитет се простире на благим падинама које се спуштају ка левој обали Борачке реке, која самим тим и омеђава локалитет са његове јужне и југозападне стране. Површина на којој се простире локалитет интензивно се изорава. На површини од приближно 10 хектара, у југозападном делу локалитета, уочена је већа концентрација покретних археолошких налаза, док је на северној и југоисточној половини локалитета концентрација налаза знатно мања. У профилу леве обале Борачке реке, удаљеном око 500 метара од места на коме су вршена пробна испитивања 1980. године, а са северне стране омеђен остацима воденичног јаза, плављењем реке откривен је део разореног архитектонског објекта, највероватније делови зида са остацима камена јасно уочљивим у профилу, свакако античке провинијенције. Са овог места потиче неколико фрагмената римских тегула црвеног печења, од којих једна на себи има отиске животињских шапа, које Музеј добија на поклон захваљујући љубазности сарадника на терену, Саше Зарића из Радмиловића. С обзиром на то да се римско насеље налази у непосредној близини, опеке са отисцима животињских шапа датирају се у период од II до IV века.

Недалеко од локалитета Бабин гроб, у месту званом Брод, такође у профилу леве обале Борачке реке, мештани села су открили остатке разорене архитектонске конструкције, коју чини велика концентрација притесаног камења.

Према положају овог места, као и на основу врсте налаза, са извесном резервом се може претпоставити да се ради о остацима моста или делу пута. Према предању, стари пут који је на западу водио ка Чачку, ишао је преко потеза Камењак или Камењари, који се налази југоисточно од места Брод. Ово се свакако може довести у везу са римским путем који помиње још Каниц, а који је повезивао *Horreum Margi* (Ђуприја) на истоку са Чачком на западу. Борачка река, на чијој обали се налази локалитет Бабин гроб, преко реке Груже, чини природну комуникацију са долином Ибра и Западном Моравом и територијама на југозападу. У близини локалитета Бабин гроб, у стручној литератури се помињу остаци римског пута, чија траса није сачувана, али свакако се може претпоставити да је повезивала град Борач, Радмиловачко поље, Кнић и стари град Краснојевац у данашњем селу Грабовцу, где постоје очувани делови пута.

С обзиром на то да је микрорегија слива Груже и Борачке реке, којој припада римски локалитет Бабин гроб у Радмиловићу, била једна од најгушће насељених области, почев од праисторије па до средњег века, са више археолошких локалитета свих периода, оправдано је очекивати налазе остатака већих и луксузнијих објеката, делове некропола и путева. Појединачни налази и археолошка истраживања на локалитету Бабин гроб у Радмиловићу показују присуство римске материјалне културе у долинама Груже и Борачке реке, чиме су потврђене претпоставке Каница да се ради о једном од највећих римских насеља у Србији.

Литература

Богдановић, Миленко. „Археолошка истраживања на подручју Централне Србије”. *Сџанишиџа* бр. I (1983): 9–26.

Грбић, Миодраг. *Археолошки сџоменици и налазишиџа у Србији, Централна Србија II*. Београд: Археолошки институт, 1956.

Драгић, Михаило. *Гружа антиројоџеоџрафска иштираживања*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1921.

Kanitz, Felix. *Römische Studien in Serbien*. Wien: Akad. der Wissenschaften, 1892.

Kent, John Philip Cozens. *The Roman Imperial Coinage, The Family of Constantine I, A.D. 337–364, Vol. VIII*. London: Spink, 1981.

Mattingly, Harold and Edward A. Sydenham. *The Roman Imperial Coinage, Pertinax to Geta, Vol. IV, Part I*. London: Spink&Son, 1936.

Рашковић, Душан. „Примери касноантичких налаза и налазишта на подручју Централне Србије III и IV века”. *Ниш и Византија* бр. XII (2013): 205–218.

Сарић, Марија. „Римски мерни инструменти из античке збирке Народног музеја у Крагујевцу”. *Зборник рагова Народној музеја у Аранђеловцу Шумаџијски зајиси* бр. VI (2012): 83–86.

Sutherland, Carol Humphrey Vivian and Robert Andrew Glendinning Carson. *The Roman Imperial Coinage, Constantine and Licinius, A.D. 313–337, Vol. VII*. London: Spink&Son, 1966.

Marija T. Sarić

Senior Curator

National Museum Kragujevac

marija.saric002@gmail.com

THE REVIEW OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES OF SITE BABIN GROB IN RADMILOVIĆ NEAR KNIĆ

Summary

The site Babin grob is located on the left bank of the Borač river, in the south-east part of the village Radmilović, in Gornja Gruža, municipality of Knić. The first rescue archaeological excavation in 1980 revealed one larger Roman settlement that existed in period from 2nd to 4th century AD. Except the parts of architecture, there is significant presence of other archaeological remains such as ceramic and glass vessels, metal objects, roman lead and ceramic weights, some jewelry, roman coins, etc.

The region of streams, Gruža and Borač river, was thickly settled from prehistory all through middle age, with more archaeological sites from all periods. Therefore, we could expect remains of bigger and luxurious buildings and objects in near future excavations, parts of necropolis and roads. Another significant moment is the possible presence of vicinal roads leading from the west to the east of province of Upper Moesia.

Translated by Marija Sarić

UDK 904:[255:725.94"652"(398)

904:73.046(497.11)"01/02"

COBISS.SR-ID 50508809

Др Радмила М. Зотовић

виши научни сарадник

Археолошки институт Београд

rzotovic@eunet.rs

НЕКА ЗАПАЖАЊА О МАЊЕ ЗАСТУПЉЕНИМ КУЛТОВИМА НА ПОДРУЧЈУ СИНГИДУНУМА И ЊЕГОВЕ ОКОЛИНЕ

Айспиракѝ: На територији римског Сингидунума констатовано је до сада тринаест споменика мање заступљених култова, који се могу сврстати у римске, грчке и грчко-римске култове, као и у култ непознатог божанства. Међу њима се могу разликовати самостални култови и култне заједнице. У римске култове убрајају се култови богова Силвана, Митре, царски култ, култ богиње Дијане и култне заједнице Либера и Либере, као и Митре и царског култа. У грчке култове спадају култови богиња Немезе, Хекате и божанства Хероја, док у грчко-римске спада култна симбиоза Артемиде и царског култа. Рад има за циљ утврђивање порекла грчких култова, као и постојања храмова на ширем подручју Сингидунума.

Кључне речи: Сингидунум, римски период, вотивни споменици, вотивни рељеф, архитрав

На подручју римског Сингидунума констатовано је до сада укупно тринаест споменика који упућују на мање заступљене култове који су се овде поштовали. Од тих тринаест споменика једанаест су вотивне аре, а преостала два по један вотивни рељеф и архитрав мањег храма.

Сви заступљени култови могу се сврстати у:

1. римске култове
2. грчке култове
3. грчко – римске култове и
4. култ непознатог порекла.

Такође се могу разликовати самостални култови и култне заједнице или такозване култне симбиозе.

Од самосталних римских култова јављају се: царски култ, Митрин култ, Силванов и Дијанин култ. У самосталне грчке култове могу се убројати Немезин, Хекатин култ и култ божанствима Херојима, док се као грчко-римски култови јављају само култна симбиоза Артемиде са атрибутом *Dea Orcia* и царски култ. Култне симбиозе се јављају само у још једном случају, и то римског бога Либерера са његовим женским паредром Либером.

О царском култу се до сада мало зна. Оно што се може уочити јесте да готово увек почиње формулом *pro salute Augusti*, а веома ретко је без формуле, где се директно наводе имена цара или царева. Такође се може уочити да се у царском култу могу јављати и имена мајки царева. Вероватно да појава царског култа потиче из веровања да је сам цар божанско биће, и то син бога Аполона, који је опет у Риму толико и тако био усвојен и раширен да се још само по свом исходишту може назвати грчким божанством. Интересантно је да на подручју римског Сингидунума налазимо само један споменик самосталног царског култа. У поређењу са неким областима то је изузетно мало, али се не зна да ли је то последица недовољне археолошке истражености подручја Сингидунума или је на овом подручју имао слаб уплив као самостални култ. Тако се, на пример, на другим урбаним римским подручјима јавља у већем броју,¹ често у култним заједницама, нарочито са Јупитером.² И на подручју римског Сингидунума често је у истој култној заједници.³ Иначе се царски култ најчешће јавља у култној заједници и симбиози са врховним божанством, што говори о његовој важности, као и важности самога цара као божанског бића, али се без икаквог другог пра-

---

1 Видети за Наис и Виминацијум: Miroslava Mirković, *Inscriptiones de la Mésie Supérieure – Viminacium et Margum* (Beograd: Centre d'études épigraphiques et numismatiques, 1986); Petar Petrović, *Inscriptiones de la Mésie Supérieure – Naissus – Remesiana – Horreum Margi* (Beograd: Centre d'études épigraphiques et numismatiques, 1979).

2 Видети за Наис: Radmila Zotović, "The Cult of Jupiter in zhe Naissus Area", у *Illyricum Romanum studiola in honorem Miloje Vasić*, ур. Ивана Поповић и Софија Петковић (Belgrade: Institute of Archaeology, 2020), 104–105.

3 Miroslava Mirković i Slobodan Dušanić, *Inscriptiones de la Mésie Supérieure – Singidunum et le Nord – Ouest de la Province* (Beograd: Centre d'études épigraphiques et numismatiques, 1976).

вила може јављати и са другим божанствима. Но, без обзира на то са којим се божанством појављује у култној симбиози, царски култ се налази увек на другом или, уколико је култна заједница више божанстава, на последњем месту. То је случај и са култном заједницом Митре и царског култа са подручја Сингидунума.

Митра, персијски бог светлости,⁴ толико је био прихваћен и раширен по читавом римском царству да се слободно може означити као римско, а не као оријентално божанство.⁵ У симбиози са Митром царски култ почиње формулом *pro salute Augusti*, за разлику од самосталног царског култа где је без формуле, већ се директно наводи име цара. У оквиру Митриног култа констатован је и фрагмент вотивног рељефа на коме није очуван чак ни део рељефне представе. Много интересантнији је вотивни споменик самосталног Митриног култа, из више разлога. Први разлог јесте навођење Митрине вотивне формуле, која се јавља у свом скраћеном облику као *Invicto deo*. Пуна би била *Invicto deo Mithrae*. Оваква појава скраћених вотивних формула Митри карактеристична је за источни део римске провинције Далмације.⁶ Други разлог јесте да овај вотивни споменик подиже дедикант који је из својих личних средстава дао да се сагради храм Митри на подручју Сингидунума. Оваква приватна донација (*aprecuniasua*) спада у домен еуергетизма.⁷ Очигледно да је дотични дедикант спадао у веома богате људе, чим је могао да подигне храм Митри. Могуће да се према натпису овај споменик може датовати у нешто ранији период, односно крај I или почетак II века.

У самостални римски култ спадају и два вотивна споменика посвећена богу Силвану. Силван је римски бог необрађене земље и међа које деле поља од шума.⁸ Верује се да се развио од атрибута бога Фауна или Марса и тако постао самостално божанство. У каснијем периоду је поистовећиван са Фауном, Паном или Аегипаном.⁹ На два вотивна споменика са подручја Сингидунума јавља се у

4 Драгослав Срејовић и Александрина Цермановић Кузмановић, *Речник јрчке и римске митологије* (Београд: Српска Књижевна задруга, 1979), 270–271.

5 Enver Imamović, *Antički kultni i votivni spomenici na području BiH* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1977), 177.

6 Радмила Зотовић, „Римски надгробни и вотивни споменици из епиграфске збирке Завичајног музеја”, *Ужички зборник* бр. 18 (1989): 153–170.

7 Dragana Mladenović "Euergetism and Private Munificence in Moesia Superior: Assessing the Role of Civil Pride in the Monumentalisation of Upper Moesian Cities", *Зборник Народној музеја* бр. XX-1 (2011): 173–194.

8 Александар Замуровић, *Митолошки речник* (Нови Сад: Књижара Славија, 1936), 374–375. Драгослав Срејовић и Александрина Цермановић Кузмановић, нав. дело, 383–384.

9 Radmila Zotović, "A Relief of Silvan and Some Aspects of His Cult", *Starinar* n. XLIII–XLIV (1994): 177–182.

консекративним формулама као *Silvano Augusti Conservatori* и *Silvano Silvestri*. У првом случају означен је као чувар, вероватно међа, а у другом као шумски, јер он нарочито воли да обитава у мрачним шумама, па је стога био врло поштован и међу војницима. Према ономастичким формулама оба дедиканта, вероватно да се оба споменика могу хронолошки одредити у период цара Трајана.

Од самосталних римских култова на подручју Сингидунума констатован је и култ богиње Дијане. Она се означава негде као италска богиња плодности, материнства и дивљачи.¹⁰ На другом месту се означава као латинско име за грчку богињу Артемиду.¹¹ Но, како било, она је врло брзо у Риму поистовећена са грчком богињом Артемидом. На подручју Сингидунума констатован је један споменик посвећен богињи Дијани, на коме је означена само својим именом, а без атрибута. На територији Србије споменици њеног култа се у нешто већем броју јављају на подручју Равне (*Timacum Minus*), где је на основу ових споменика констатовано и постојање њеног храма.¹² Споменик из Сингидунума се на основу имена дедиканта може одредити у период пре 212. године.

У култне симбиозе спада култ бога Либерера у култној заједници са његовим женским паредром Либером. Либер је староиталско божанство плодности, посебно винове лозе. Често је представљан само својим симболом – фалусом.¹³ Либер је најпре самостално божанство, а затим је асимилован са Јупитером као Јупитер Либер и поистовећиван са Дионисом. У налазу из Београда, са Чубуре, означен је атрибутом *Patri*, тј. Либеру Оцу и заштитнику, док је Либерера без атрибута. Либерера, иначе, увек означава принцип женске плодности. Често је у култној заједници са богом Либером. У натпису из Београда није очувано име дедиканта, па се овај споменик једино може хронолошки одредити у шири хронолошки размак од средине II века до краја III века.

У самосталне грчке култове спадају споменици богињама Хекати, Немези и божанствима Херојима. Споменик који говори о одржавању култа богиње Хекате на подручју римског Сингидунума јесте архитрав мањих димензија, од кречњака. На основу њега се може закључити да је и храм коме је припадао био мањих димензија, па самим тим да је постојала и мања заједница романизованих Грка,

---

10 Драгослав Срејовић и Александрина Цермановић Кузмановић, нав. дело, 113.

11 Александар Замуровић, нав. дело, 131.

12 Radmila Zotović, "A Templum of Diana in Timacum Minus and Some Aspects of Cult of Diana in the Territory of Serbia", *Chinese Business Review* n. 17 (2018): 351-356.

13 Драгослав Срејовић и Александрина Цермановић Кузмановић, нав. дело, 233.

довољно економски јаким да подигну овај храм. Хеката је означена атрибутом *triforma*, у значењу *са три облика* или *trivia*. Последњи атрибут може имати два објашњења. Једно је да је грешком клесара исклесано мало слово *t*, јер је *Trivia* друго име за Хекату, а друго је да је правилно исклесано и да означава Хекату са овим атрибутом, која је са раскршћа.¹⁴ Такође, претпоставља се да је храм изграђен на раскршћу.¹⁵ Постоје такође и претпоставке о облику тога храма и да је могао бити типа *in antis* или типа едикуле.¹⁶ Хеката је иначе хтонско божанство, које држи кључеве Хадових капија, господари душама мртвих и може да их врати међу живе.¹⁷ Пореклом, односно по рођењу титанка, добила је од Зевса почаст на земљи, мору и небу. Она такође дели правду и срећу. Према имену и звању дедиканта, споменик се може прецизно датовати у период 236–237. година.

Друго грчко божанство је богиња Немеза, која је представљена на једном вотивном споменику. Немеза је испрва била апстрактни појам који је означавао додељивање нечега што некоме припада, а касније персонификација праведне срџбе.¹⁸ На територији данашње Србије нађено је још свега неколико споменика посвећених богињи Немези.¹⁹ На овом споменику означена је као *Augusta*, тј. царска. Дедикант вотивног споменика је извесни *Aufidius Ingenuus*, војни службеник, али споменик нема детаље за прецизније датовање, већ се једино може датовати у шири хронолошки оквир од средине II века до краја III века.

Трећи споменик грчког култа припада хероју. Хероји су у грчком култу синови смртника или смртнице са богињом или богом. За њиховог живота људи их обожавају, а по њиховој смрти, када им због нарочитих заслуга Зевс додељује место на Олимпу, људи их поштују, приносећи им жртве у њиховим светилиштима, која су обично гајеви или мање капеле.²⁰ Могуће да је жртвеник у овом случају вертикално подељен на два дела јер се ради о две удружене породице. Овај споменик још једном потврђује да је на подручју римског Сингидунума постојала заједница романизованих грчких досељеника, као и да се нису досељавали само појединачно, већ и у породичним скупинама.

14 Бошко Богдановић и Светомир Ристић, *Латинско-српски речник* (Београд: Теразије, 1931), 485.

15 Miroslava Mirković i Slobodan Dušanić, op. cit.: 43.

16 Гордана Д. Милошевић и Веселинка Љ. Нинковић, „Архитравна греда с посветом Хекати из Сингидунума”, *Зборник радова Народној музеја бр. XXIV/1* (2019): 213–219.

17 Драгослав Срејовић и Александрина Кузмановић Цермановић, нав. дело, 449.

18 Исто: 281.

19 Miroslava Mirković, "Sirmium – its History from I century A.D. to 582. A.D.", *Sirmium n. I* (1971): 67, n. 23.

20 Александар Замуровић, нав. дело, 191–203.

У култ грчко-римског синкретизма спада култна симбиоза богиње Артемиде са царским култом. У налазу са подручја Сингидунума Артемида је означена својим атрибутом – *Orcia*. Изворно, овај атрибут гласи *Orthia* и означава богињу Артемиду као богињу месеца.²¹ На вотивном споменику пронађеном на Авали вероватно да се овај атрибут богиње Артемиде наводи у вулгаризованом облику или погрешно уклесаном. Према именима царева и конзулском пару, овај вотивни споменик се може прецизно датovati у 287. годину. Дедиканти су романизовани Грци који су дошли до положаја дуумвира и били врло угледни људи.

У непознати култ убраја се споменик богу-заштитнику и покровитељу (*Deus Patronus*). Други вотивни споменик до сада непознатог култа јесте вотивни споменик из Наиса, на коме се помиње бог Миндритус (*Myndritus*).²²

Најважнији закључак који се може извући из проучавања мање заступљених култова на подручју Сингидунума јесте да је на подручју римског Сингидунума постојала заједница романизованих грчких досељеника, који су се највероватније досељавали у породичним групама. Да су досељеници били добро организовани, показује и изграђени храм богињи Хекати. Очигледно је да су током III века долазили и до врло угледних функција, као што је положај дуумвира. Уплив римских култова упућује на романизацију домородачког становништва. Заступљеност Митриног култа указује да је постојао и прилив становништва са Истока, које је овај култ ширило. Новија и будућа археолошка ископавања треба да покажу о којим боговима је реч, а који се помињу као Миндритус и Деус Патронус. Иначе се сви споменици поменутих античких култова могу одредити у период од средине II до краја III века.

---

21 Александар Замуровић, нав. дело, 320.

22 Petar Petrović, op. cit.: 79–80, n. 26.

Литература

Богдановић, Бошко и Светомир Ристић. *Латинско- српски речник*. Београд: Књижарница Рајковић и Ђуковић, 1931.

Вулић, Никола. „Антички споменици наше земље”. *Сјоменик Српске краљевске академије* бр. XLII (1931): 4–259.

Gavrilović, Nadežda. "Ceramic Crustulum with the representation of Diana-Nemesis from Viminatum". *Starinar* n. LXI (2011): 191–203.

Замуровић, Александар. *Митолошки речник*. Нови Сад: Књижара Славија, 1936.

Зотовић, Радмила. „Римски надгробни и вотивни споменици из епиграфске збирке Завичајног музеја”. *Ужички зборник* бр. 18 (1989): 153–170.

Zotović, Radmila. "A Relief of Silvan and Some Aspects of his Cult". *Starinar* n. XLIII – XLIV (1994): 177–182.

Zotović, Radmila. "A Templum of Diana in Timacum Minus and Some Aspects of Cult of Diana in the Territory of Serbia". *Chinesse Business Review* n. 17 (2018): 351–356.

Zotović, Radmila. "The Cult of Jupiter in Naissus Area". У *Illyricum Romanum studiola in honorem Miloje Vasić*. Уредници Ивана Поповић и Софија Петковић, 100–107. Belgrade: Institute of Archaeology, 2020.

Imamović, Enver. *Antički kultni i votivni spomenici na području BiH*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1977.

Милошевић, Д. Гордана и Веселинка Љ. Нинковић. „Архитравна греда с посветом Хекати из Сингидунума”. *Зборник радова Народної музеја* бр. XXIV/1 (2019): 207–229.

Mirković, Miroslava. "Sirmium – its History from I century A.D. to 582 A.D.", *Sirmium* n. I (1971): 5–94.

Mirković, Mirolava. *Inscriptiones de la Mésie Supérieure – Viminacium et Margum (IMS II)*. Beograd: Centre d'études épigraphiques et numismatiques, 1986.

Mirković, Mirolava i Slobodan Dušanić. *Inscriptiones de la Mésie Supérieure – Singidunum et le Nord – Ouest de la Province (IMS I)*. Beograd: Centre d'études épigraphiques et numismatiques, 1976.

Mladenović, Dragana. "Euergetism and Private Munificence in Moesia Superior: Assesing the Role of Civil Pride in the Monumentalisation of Upper Moesian Cities", *Зборник Народној музеја бр. XX-1* (2011): 173-194.

Petrović, Petar. *Inscriptiones de la Mésie Supérieure – Naissus – Remesiana – Horreum Margi (IMS IV)*. Beograd: Centre d'études épigraphiques et numismatiques, 1979.

Срејовић, Драгослав и Александрина Цермановић Кузмановић. *Речник јрчке и римске митологије*. Београд: Српска књижевна задруга, 1979.

Radmila M. Zotović, PhD

Senior Research Associate

Archaeological Institute, Belgrade

rzotovic@eunet.rs

SOME OBSERVATIONS ON LESS PRESENT CULTS IN SINGIDUNUM AREA AND ITS SURROUNDING

Summary

The first thing that can be observed when studying less present cults in Singidunum area and its surrounding is that Roman cults, Greek, Greek-Roman and cults of unknown origin appear among votive monuments. There are total thirteen votive monuments and majority belongs to votive altars, while one votive relief and one architrave belong to a small temple dedicated to the Greek goddess Hecate. It is supposed that it was *in antis* type of temple or aedicula. Apart from goddess Hecate, some other Greek cults such as hero and Nemesis cults were worshipped, while Greek-Roman cults included symbiosis of Artemis cult, the goddess who is often addressed as Orthia, and imperial cult. Among the Roman cults, the cults of Silvanus, Mithras, Diana, and the cult symbiosis of Liber and Libera and Mithras and the imperial cult are mentioned. The unknown cults include cults of Deus Patronus and Mindritus.

It is quite certain that the Roman Singidunum had a community of Greek immigrants, who most probably immigrated as family groups. In the third century some of them reached very respectable positions in society, such as position of duumivirs in the City Council. Also, it is certain that some population immigrated from the East due to expansion of Mithras cult and the temple which was erected in Singidunum dedicated to this cult.

All monuments might date back to a wider chronological period, from the middle of the 2nd to the end of the 3rd century. The exception is votive altar dedicated to Artemis and imperial cult, which, according to the names of emperors, could date back precisely to the year 287.

UDK 069.62-056.26/.36(497.11)

364-787.52(497.11)

COBISS.SR-ID 50509065

Др Бојана Б. Племић

научни сарадник

Академија струковних студија Београд

bojana.plemic@visokaturisticka.edu.rs

НОВИ КОНЦЕПТИ ПРИСТУПАЧНОСТИ НАСЛЕЂА ОСОБАМА СА ИНВАЛИДИТЕТОМ: МОГУЋНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Апстракт: Приступачност наслеђа за особе са инвалидитетом један је од сталних проблема који захтева специфичне методе за превазилажење бројних баријера, са циљем да се овим особама омогући што комплетнија инклузија у друштвену заједницу. Поред указивања на добре праксе неких од већих музејских институција у том сегменту, као и прегледа стања у домаћој музеологији, овом приликом разматрали смо и неке нове концепте приступачности. Иновативна употреба ГИС система, интердисциплинарни приступ или директна партиципација у програмима којима се стичу чулна искуства за бољу перцепцију музејског садржаја, уз развој нових технологија и приступачног интернета, неке су од перспективних могућности за рад домаћих стручњака на дуготрајном процесу развоја публике и посетилаца културног наслеђа из ове категорије.

Кључне речи: приступачност, културно наслеђе, музеји, нове технологије

Конзервација и заштита културног наслеђа данас се глобално посматрају као неопходност, док су истовремено и нужан предуслов његове успешне валоризације. Међутим, приступачност наслеђа за особе са инвалидитетом намеће се као један од сталних проблема који захтева специфичне методе за превазилажење

бројних баријера, са циљем да се овим особама омогући што комплетнија инклузија.¹ Стога се у конвенцијама посвећеним питањима културног наслеђа све више пажње обраћа управо на тај сегмент, рефлектујући се кроз добре праксе неких од водећих светских музеја, односно управљања археолошким локалитетима. У домаћој средини ова тематика је актуелнија у последње време, првенствено усмерена ка савладавању физичких препрека за доступност наслеђа особама са инвалидитетом, уз прилагођавање начина његове интерпретације. Са друге стране, појединачни примери успешно реализованих пројеката показују да се у овој области праве важни искораци ка новим концептима, било у погледу светске или домаће праксе, док томе значајно доприноси употреба нових технологија, које су пронашле своју улогу и у области презентације културног наслеђа.² Стога ћемо овом приликом указати на потенцијал који овакви приступи могу имати у сегменту креирања решења за бољу приступачност баштине, отварајући различите могућности за превазилажење проблема физичке доступности и перцепције наслеђа, уз перспективу примене не само на пољу интерпретације, већ и едукације особа са инвалидитетом.

О неопходности стратешког приступа, како у погледу генералних проблема инклузије, тако и на пољу приступачности наслеђа, сведоче бројни статистички подаци. Светска здравствена организација бележи да је удео особа са инвалидитетом у укупном броју становника 15%, што чини чак милијарду особа са неком врстом инвалидитета.³ Са друге стране, Европа броји око 50 милиона особа са инвалидитетом, уз стотине милиона лица трећег доба који имају одређене здравствене проблеме, али поседују одговарајућу финансијску подршку

---

1 Светска здравствена организација инвалидитет третира као системску појаву и однос између особина тела неког појединца и карактеристика окружења у којем та особа живи, док се успешно решавање проблема са којима се те особе суочавају темељи на иницијативама и акцијама које воде уклањању бројних физичких или социјалних препрека из окружења. Одатле следи и једна од најприхватљивијих дефиниција која инвалидност сагледава као „социјални процес, односно начин понашања који произлази из губитка или редукције способности да се изврше очекиване или специјално дефинисане активности социјалних улога у једном дужем временском периоду, због хроничне болести или оштећења”, видети: Viktorija Cucić, *prir., Osobe sa invaliditetom i okruženje* (Beograd: Centar za proučavanje alternativa & Handicap International, 2001), 15.

2 Bojana Plemić, "New Technologies in the Presentation of Serbian Archaeological Heritage: Impact on Tourism", in *Giving gifts to God, Proceedings of the 1st and 2nd Kokino International Conference*, ed. Dejan Gjorgjievski (Kumanovo and Skopje: National Institution Museum of Kumanovo and Ministry of Culture and Archaeological Museum of Macedonia, 2018), 225–238.

3 World Health Organization, "International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps", World Health Organization, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/41003/9241541261_eng.pdf?jsessionid=AB6AA0FD2D6047FDA13B625E03203472?sequence=1 (преузето 10.06.2021).

и мотивацију за путовања, тј. посету културним садржајима.⁴ Последњи попис становништва у Србији из 2011. године, показао је да се 571.780 грађана сматра за особе са инвалидитетом, чинећи приближно 8% укупне популације. У погледу наше средине неки други подаци везани за ове особе су додатно забрињавајући, показујући да 12,2% особа са инвалидитетом нема основно образовање, док средњу школу има 27,2%, а универзитетско образовање тек 3,2%.⁵ Даље, само 13% особа са инвалидитетом је запослено, а отприлике 60% уопште не учествује у друштвеном животу заједнице.⁶ Упркос обимној регулативи која се односи на права и положај особа са инвалидитетом,⁷ можемо рећи да су у нашем друштву још увек присутне разноврсне предрасуде и баријере са којима се ове особе и њихове породице сусрећу у свакодневном животу, као прилично изолована групација, често дискриминисана и недовољно укључена.⁸

Према неким мишљењима, такво стање настало је као последица чињенице да је првобитни систем социјалне заштите у Србији утемељен на тзв. медицинском обрасцу инвалидности.⁹ Овај модел инвалидитет је третирао искључиво као болест и нарушавање здравља, док особу са њим види као проблем. Због тога је све подређено медицинском третману, лечењу и рехабилитацији, односно у средишту пажње је инвалидитет, а не особа.¹⁰ Управо као реакција на медицински модел, под утицајем политичких и друштвених промена у свету од друге половине XX века, развија се социјални модел приступа инвалидности, заснован

4 Steven Vos and Ivor Ambrose, *Services and Facilities for Accessible Tourism in Europe, Working together to make tourism in Europe Accessible for all* (Athens: European Network for Accessible Tourism, 2008), 4.

5 Милан Марковић, *Особе са инвалидитетом у Србији, Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији* (Београд: Републички завод за статистику, 2014), 49, 56, 62, 65.

6 Љиљана Ђумура, „Особе са инвалидитетом кроз призму друштвених промена”, *Социолошки истраживања* бр. 13 (2018): 113.

7 Издајемо само неке од њих: *Устав Републике Србије (члан 21); Закон о сјечавању дискриминације особа са инвалидитетом из 2006. године; Сјрајтеија унајређења йоложаја особа са инвалидитетом у Републици Србији 2017–2015; Интернационална конвенција о йравима особа са инвалидитетом Уједињених нација од 2007. године; Закон о рајификовању Конвенције о йравима особа са инвалидитетом из 2009. године; Евројска сјрајтеија о инвалидности 2010–2020; видети изворе код: Дејан Масликовић и Бојан Томић, „Приступачност археолошких локалитета особама са инвалидитетом”, *Сјаринар* бр. LXV (2015): 227; Бојана Богдановић, „Инклузија слепих и слабовидих особа у програмске активности музеја на отвореном – пример пројекта Тактилна баштина”, *Гласник Ејнографској инсјијуа САНУ* бр. LXV/1 (2017): 175; Jelena Jević, „Hotelski menadžment pristupačnog turizma u Beogradu”, (doktorska disertacija, Singidunum univerzitet, 2019), 19–29.*

8 Љиљана Ђумура, нав. дело: 116.

9 Исто: 116–117.

10 Sonja Šušnjević, „Kvalitet života odraslih osoba sa motornim invaliditetom na teritoriji Vojvodine”, (doktorska disertacija, Medicinski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2015), 2.

на једнакости људских права. Он наглашава однос друштва према особама са инвалидитетом као главни проблем, док се у процесу рехабилитације такве особе не посматрају кроз оштећења, ограничења и тешкоће, већ кроз способности, потенцијале, интересе и права, као последица претпоставке да су положај особе и њена дискриминација, друштвено условљени.¹¹ Може се рећи да социјални модел заправо премешта фокус са индивидуе на друштво, док се инвалидитет посматра као социјално произведен проблем и неуспех самог друштва, које би требало да осигура мере у складу са потребама ових особа и укључи их што активније у своју средину.

У погледу социјалне инклузије унутар институција културе, музеји су као места неформалног образовања врло погодни за њено успешно спровођење, посебно имајући у виду скорије промене везане за фокусе музеолошке праксе. Наиме, почев од последњих деценија XX века долази до појаве тзв. *нове музеологије*, која напушта традиционални приступ заснован на елитизму у музеолошком раду, са задатком да се обрати свима.¹² То доводи до тога да музеји своју превасходну делатност више не усмеравају само ка предметима и колекцијама, већ у центар својих активности постављају публику, илуструјући нови приступ који „окренутост њејовој висости музејском предмету замењује новим девизама – *њејова висост посећилац и излајати идеје а не предмете*“.¹³ Тако су данас музеји отворени за све посетиоце, пружајући прилику да ту свако стекне знање у складу са својим интересовањима и могућностима. Подршка особама са инвалидитетом да се у музејима едукују на начин који је њима приступачан и занимљив, док истовремено остварују контакт са особама сличних интересовања, свакако да води ка њиховој успешнијој социјалној интеграцији, као важном кораку у процесу инклузије. То, међутим, подразумева да музејска институција формира за њих приступачно окружење, које има неколико видова.¹⁴ Најпре је потребно омогућити физички приступ у што већој мери за особе које захтевају употребу инвалидских колица или друга помагала попут рукохвата, рампи, лифтова и легенди које су им прилагођене висином. Затим, потребно је омогућити и тзв. сензорни приступ намењен особама оштећеног вида или слуха, у виду помагала

---

11 Љиљана Ђумура Жижић, „Положај и изазови породица особа са инвалидитетом”, *Зборник радова Нова научна едукативна мисао* бр. 1 (2016): 8–9.

12 Љиљана Гавриловић, *Култура у излоју: ка новој музеологији* (Београд: Етнографски институт САНУ, 2007), 8.

13 Vladimir Krivošev, *Muzeji, publika, marketing. Stalne muzejske postavke i Njegova Visost Posetilac* (Valjevo: Narodni muzej, 2009), 13.

14 Simon Darcy, *Anxiety to access: Tourism Patterns and Experiences of New South Wales People with a Physical Disability* (Sydney: Tourism NSW, 2001), 2.

као што су тактилне ознаке и легенде на Брајевом писму, видео материјали титловани на знаковном језику, слушне системе, аудио опрему за лифтове и слично. Коначно, неопходно је радити и на тзв. комуникацијском приступу који је намењен особама са потешкоћама у писању речи, виду и говору, тј. генерално са комуницирањем. Такође, музеји данашњице би по правилу требало да све више својих активности и производа темеље на принципима *универзалној дизајна*, који сходно конвенцији Уједињених нација тежи да развије производе, програме и услуге доступне свим људима, под једнаким условима, без потребе за адаптираним дизајном, стварајући окружење добродошлице за сваку особу која има потребу за приступом.¹⁵

Иако није увек могуће обезбедити потпуно приступачно окружење у музејима, неке од светских институција данас се могу похвалити изузетно добром праксом на том пољу. Међу њима издвајамо Британски музеј, где је приступачност наглашена не само у оквиру музејске зграде, већ и у њеној непосредној околини.¹⁶ То подразумева да су особама са инвалидитетом омогућени посебни паркинзи, рампе и простор са кретање инвалидским колицима, мануелним или електричним, док се могу унапред резервисати колица којима ће се служити у музеју, уз комплетну мапу за сигурно кретање са назначеним местима приступа лифтовима и галеријама, тј. свом одговарајућом инфраструктуром. Додатно, у музејском водичу наглашене су и друге корисне информације, попут оних које је време препоручљиво за посету без веће гужве и дозвола за кретање у пратњи обучених животиња.¹⁷ У погледу интерпретације поставки, овим особама је омогућен видео материјал титлован на знаковни језик, легенде у великом формату, тактилне ознаке, као и вођене туре засноване на доживљају путем додира, уз низ пратећих производа које могу употребљавати код куће. Такође, засебан сегмент рада овог музеја односи се на програме инклузивног образовања за млађе посетиоце са неким видом инвалидитета.¹⁸ Проблематици приступачности посвећени

15 United Nations, "Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol", United Nations, Division for Inclusive Social Development, https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf (преузето 11.06.2021).

16 The British Museum, "Accessibility at the Museum", The Trustees of the British Museum, <https://www.britishmuseum.org/visit/accessibility-museum> (преузето 11.06.2021).

17 The British Museum, "Sensory Map", The Trustees of the British Museum, <https://www.britishmuseum.org/sites/default/files/2019-11/British-Museum-Sensory-Map-PDF-Download.pdf> (преузето 11.06.2021).

18 The British Museum, "Inclusive learning opportunities for all young visitors", The Trustees of the British Museum, <https://www.britishmuseum.org/learn/schools/access-and-sen> (преузето 11.06.2021).

су и други велики музеји, попут Лувра¹⁹ и Метрополитан музеја у Њујорку,²⁰ чије се посебне службе баве креирањем оваквих програма.

У случају домаћих музеја, иако у последњим деценијама постоје значајни искораци, можемо рећи да овој проблематици још увек није посвећена довољна пажња.²¹ Према последњем публикованом истраживању из 2009. године, свега 15% музеја је имало обезбеђен приступ за особе с инвалидитетом, док је едукативне радионице и програме за ову категорију посетилаца организовало 51% музеја.²² Активности које су до тада спровођене у оквиру наменских пројеката односиле су се на концерте и посете слепих и слабовидних особа и особа у инвалидским колицима, затим постављање приступних рампи (Природњачки музеј у Београду и Музеј града Новог Сада), организацију тактилних изложби (Народни музеј у Београду, Етнографски музеј у Београду, Музеј историје Југославије, Музеју у Смедереву и Музеј града Новог Сада), организацију изложби радова слепих вајара (Музеј примењене уметности у Београду), издавање водича за слепа и слабовида лица кроз музеј на Брајевом писму (Музеј града Новог Сада). У погледу минуле деценије, настављено је са напорима за превазилажење баријера физичке приступачности и развоја помагала за успешнију интерпретацију наслеђа овим особама, па се тако као примери добре праксе могу данас издвојити Народни музеј у Зрењанину, Завичајни музеј у Књажевцу и Народни музеј у Лесковцу.²³ Такође, поједине институције се сада већ могу похвалити и сталним програмима који су намењени особама са инвалидитетом.²⁴

---

19 Louvre, "A museum accessible to all", Musée du Louvre, <https://www.louvre.fr/en/visit/accessibility/a-museum-accessible-to-all> (преузето 11.06.2021).

20 The Metropolitan Museum of Art, "Accessibility", The Metropolitan Museum of Art, <https://www.metmuseum.org/visit/accessibility> (преузето 11.06.2021).

21 Дејан Масликовић, „Елементи за имплементацију инклузивности”, *Култура* бр. 147 (2015): 239; Бојана Богдановић, нав. дело: 164.

22 Dragana Martinović i Biljana Jokić, *Muzeji Srbije – aktuelno stanje* (Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 2009), 12–13.

23 Народни музеј Зрењанин, „Приступачност”, Народни музеј Зрењанин, <https://muzejzrenjanin.org.rs/sr/pristupacnost/> (преузето 26.08.2021); Завичајни музеј Књажевац, „Како до нас/Приступачност”, Завичајни музеј Књажевац, <https://www.muzejknjazevac.org.rs/korisne-informacije/kako-donas> (преузето 26.08.2021); Народни музеј Лесковац, „Информације о приступачности”, Народни музеј Лесковац, <https://muzejleskovac.rs/informacije-o-pristupacnosti/> (преузето 13.06.2021).

24 Галерија Матице Српске, „Инклузивни програми са Пер.Арт удружењем”, Галерија Матице српске, <https://www.galerijamaticesrpske.rs/programi-za-mlade/inkluzivni-programi-sa-per-art-udruzenjem/> (преузето 13.06.2021); Народни музеј Лесковац, „Инклузивне радионице”, Народни музеј Лесковац, <https://muzejleskovac.rs/inkluzivne-radionice/> (преузето 13.06.2021).

Када је реч о археолошким локалитетима у Србији који су припремљени и отворени за посетиоце, постоји далеко мање садржаја намењених особама са инвалидитетом. Истраживање из 2015. године је у погледу обезбеђене физичке приступачности истакло локалитете Феликс Ромулијану и Виминацијум, док су на локалитету Медијана само санитарне просторије биле решене у складу са одредбама *Правилника о техничким стандардима приступачности*.²⁵ Што се тиче осталих погодности за особе са инвалидитетом у виду материјала одштампаног на Брајевом писму, као и постојања аудио-видео водича, ови садржаји су били присутни једино на локалитету Феликс Ромулијана. Међутим, у домаћој средини у овом сегменту све више долази до напретка, па се тако данас на локалитету Тимакум Минус, као и у Архео-етно парку у Равни, налазе садржаји прилагођени како физичкој, тако и когнитивној приступачности.²⁶ Свакако да проблематика која је везана за процесе инклузије на археолошким локалитетима нужно са собом доноси и озбиљнија промишљања. Она произлазе из чињенице да археолошка баштина по правилу не дозвољава веће интервенције, те је неопходно успоставити баланс између потребне заштите наслеђа и активности везаних за обезбеђивање приступачности.²⁷ Једна од могућности за успостављање таквог компромиса види се у избору опреме за приступачност, као и комуникационих средстава која би требало да надоместе делове локалитета који нису доступни, уз дилему да ли аудио-визуелна презентација може бити одговарајућа замена за физичко присуство.²⁸

Услед важности питања инклузије за читав друштвени поредак, јављају се нове перспективе за решавање проблема приступачности, засноване на употреби напредних технологија. На тај начин је употреба Географског информационог система (ГИС), који се већ дуже користи у археолошким истраживањима, прилагођена у пројекту "AccAeS" (ACCEssibility on archAeological Sites), примењеном на локалитету Филипи у Грчкој.²⁹ Ово налазиште је одабрано из разлога његове комплексности која подразумева велику површину и више одвојених целина, а упркос томе што је једно од најважнијих у самој Грчкој, није бележило адекватну

25 Дејан Масликовић и Бојан Томић, нав. дело: 224-225.

26 Завичајни музеј Књажевац, „Како до нас/Приступачност”, Завичајни музеј Књажевац, <https://www.muzejknjazevac.org.rs/korisne-informacije/kako-do-nas> (преузето 26.08.2021).

27 Aristotelis Naniopoulos and Panagiotis Tsalis, "A methodology for facing the accessibility of monuments developed and realised in Thessaloniki, Greece", *Journal of Tourism Futures* n. 1/3 (2015): 242.

28 Дејан Масликовић и Бојан Томић, нав. дело: 225.

29 Charalabos Ioannidis and Konstantina Vozikis, "Application of a GIS for the accessibility of archaeological sites by visitors with disability and visitors with reduced mobility" (XXI International CIPA Symposium, Athens, Greece, 01-06. October 2007).

пажњу јавности. У склопу поменутог пројекта креиран је посебан ГИС модел који је комбиновао различите типове информација (2Д или 3Д подлоге, односно дигитални модел терена, растере и орто слике, са информацијама које се односе на квалитативне податке о налазишту и техничкој опремљености, односно инфраструктури), на основу кога је израђена тзв. *маја њрисџујачносџи* као предлог руте намењене особама са инвалидитетом.³⁰ Овакав резултат не само да је омогућио информацију о безбедном кретању ових особа те њихов лакши приступ наслеђу (паркинг, рампе, стазе, билетарница, санитарни чвор), већ је означио и потенцијалну трасу за техничку надоградњу приступачне инфраструктуре, која на тај начин планирана не би угрозила безбедност самих објеката наслеђа.

Новије европске праксе везане за имплементирање приступачности у објектима наслеђа, показују да су неопходна дугорочна решења заснована на раду интердисциплинарних тимова, односно сарадњи различитих институција. Тако је пројекат *Prospelasis*, осмишљен са намером да се побољша приступачност споменицима византијског наслеђа у Солуну, удружио стручњаке из области дефектологије са археолозима, конзерваторима и професионалцима у туризму, као и представнике локалних власти са удружењима особа са инвалидитетом који су били фокус група, истовремено радећи на повећању свести запослених у институцијама културе о овим проблемима.³¹

Иновативни приступи јављају се и у домаћој пракси, наглашавајући домете музејске комуникације у превазилажењу физичких ограничења. Тако се пројекат *Такџилна баџџина*, реализован у музеју „Старо село” у Сирогојну, бавио могућностима ревидирања процеса инклузије слепих и слабовидих особа у програмске активности музеја на отвореном.³² Пројекат се односио на организацију дванаест радионица у амбијенталној поставци музеја, намењених за осам слепих и слабовидих жена које се већ дуго година баве израдом предмета од вуне и памука, а које су традиционалним техникама ткања и украшавања предмета подучавале плетиле из Сирогојна. Пројекат је резултирао изложбом *Такџилна баџџина* на којој су изложени ткани, плетени и хеклани радови слепих и слабовидих жена насталих током ових радионица. Овакав модел, заснован на директној партиципацији особа са инвалидитетом, поред значаја за њихово препознавање као публике у музејима на отвореном, указао је и на специфичне могућности музејске комуникације у амбијенталним поставкама где одређени експонати носе много више информација самим тим што се налазе у свом окружењу. Наиме, утемељена

---

30 Ibid., fig. 9.

31 Aristotelis Naniopoulos and Panagiotis Tsalis, op. cit: 240–253.

32 Бојана Богдановић, нав. дело: 163–175.

на примарним доживљајима, типична за амбијенталне поставке музеја на отвореном, јесте могућност активирања свих чула. С обзиром на то да визуелни контакт између експоната и посетилаца овде не постоји, слепе и слабовиде особе су информације перципирале путем чула додиром (долазећи у директан контакт са експонатима и материјалима од којих се израђују), слухом (звук нагри, гребања и мотвила у традиционалном поступку израде ручно рађених предмета од вуне и памука) и мириса (бојења вуне и памука). Учествојући у директном процесу производње оваквих предмета, слабовиде учеснице пројекта стекле су чулна искуства која су им помогла да боље комуницирају са сличним објектима, тј. културним садржајима музеја на отвореном.³³ Делотворност модалитета који се заснива на партиципацији особа са инвалидитетом показују и новији примери рада на обезбеђивању инклузије, како локално тако и регионално, о чему сведоче радионице старих заната у Завичајном музеју Књажевац, реализоване кроз међународни програм *Crafting Access*, у сарадњи са Балканском мрежом музеја.³⁴

Приступачност наслеђа за особе са инвалидитетом се све више развија и у правцу прилагођавања дигиталних садржаја, што понекад захтева мање напора од превазилажења физичких баријера за доступност. Апликације намењене за телефоне или таблете данас се могу користити за лакше кретање оваквих особа у простору музеја или локалитета, као и за боље разумевање садржаја.³⁵ Холограмске пројекције и 3Д модели архитектуре, када је онемогућен физички приступ, могу понудити одређене садржаје, уз велики едукативни потенцијал када говоримо о млађој категорији оваквих посетилаца. Такође, глобални технолошки напредак отвара сасвим извесно и могућност за даљи развој тзв. асистивних

33 Исто: 172.

34 Balkan Museum Network, "Crafting Access in Homeland Museum Knjazevac", Balkan Museum Network, http://www.bmuseums.net/crafting_access/ (преузето 26.08.2021); Balkan Museum Network, "Crafting Access Booklet", Balkan Museum Network, http://www.bmuseums.net/wp-content/uploads/2019/03/Crafting_Access_booklet.pdf (преузето: 26.08.2021).

35 Овакви примери добре праксе све су више заступљени у домаћој средини, па се тако могу издвојити апликације за паметне уређаје – *Водич кроз музеј* у Књажевцу и апликације за археолошко налазиште *Timacum Minus* и Архео-егно парк у Равни на три језика, као и аудио-видео водич на српском и енглеском језику кроз сталну поставку инсталиран на таблет уређајима у Народном музеју у Зрењанину. Додатно, апликација *Холоград* која је базирана на тзв. проширеној реалности (Augmented reality) намењена је посетиоцима Феликс Ромулијане. Видети: Завичајни музеј Књажевац, „Како до нас/Приступачност”, Завичајни музеј Књажевац, <https://www.muzejknjazevac.org.rs/korisne-informacije/kako-do-nas> (преузето 26.08.2021); Народни музеј Зрењанин, „Приступачност”, Народни музеј Зрењанин, <https://muzejzrenjanin.org.rs/sr/pristupacnost/> (преузето 26.08.2021); Katarina Mitrović, „Proširena stvarnost u Feliks Romulijani i zaječarskom muzeju – Holograd”, *Zaječar online*, 21.08.2019, <https://zajecaronline.com/prosirena-stvarnost-u-feliks-romulijani-i-zajecarskom-muzeju-holograd-foto-video/> (преузето 27.08.2021).

технологија,³⁶ које су од круцијалног значаја за успешнију инклузију. Управо стога, данас је посебно важно водити рачуна о доступности информација везаних за приступачност наслеђа, првенствено на сајтовима музеја или археолошких локалитета отворених за јавност. Наиме, потребно је имати у виду да особе са инвалидитетом морају врло пажљиво планирати своје посете, те да им је свака информација драгоцене. Међутим, у домаћој пракси су често информације о приступачности сведене и недовољно уочљиве, те је неопходно ревидирати интернет странице музејских институција, како би се олакшала доступност таквих података. Тек поједини примери показују озбиљнији приступ у овом сегменту, попут сајта Народног музеја у Лесковцу,³⁷ који термин приступачност истиче у главном менију, са врло детаљним подацима о инфраструктури и садржајима. Такође, услед све већег подстицања развоја тзв. *дигиталне њисџујачносџи*, која подразумева прилагођавање садржаја на веб-страници употребом алата као што су претварање текста у говор или читач екрана,³⁸ томе је неопходно тежити и у процесима везаним за побољшање приступачности домаћег наслеђа. У том смислу се данас може издвојити сајт Завичајног музеја Књажевац који има посебну интернет презентацију потпуно прилагођену особама са инвалидитетом.³⁹

Сходно свему изнетом, надамо се да ће у будућности бити уложено још више напора од стране стручњака како би се превазишле физичке и комуникацијске баријере које особе са инвалидитетом спречавају да интензивније учествују у културним догађајима и упознају локално наслеђе. Неопходно је нагласити да приступачност мора бити саставни део сваке одговорне културне политике, подразумевајући стратешки прилаз и активности на националном нивоу, што је за сада, нажалост, више видљиво кроз различите препоруке и регулативе него у пракси. Додатно, један од императива је и потреба да се музејски стручњаци и они задужени за локалитете, обуче за примену асистивних технологија и

---

36 Асистивне технологије се односе на сваки производ, део опреме или систем, који било да се користи изворно или прилагођено, одржава или чини бољим могућности особа са инвалидитетом, видети: Министарство просвете, науке и технолошког развоја, *Каталог асистивне технологије* (Београд: Министарство просвете и науке, 2007), 4, http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/04/Katalog_asistivne_tehnologije.pdf (преузето 12. 06. 2021).

37 Народно музеј Лесковац, „Информације о приступачности”, Народно музеј Лесковац, <https://muzejleskovac.rs/informacije-o-pristupacnosti/> (преузето 13.06.2021)

38 Међународна унија за телекомуникације, *ИТУ Студија о њроцени њолиџиика дигиталне њрисџујачносџи у Реџублици Србији* (Београд: Влада Републике Србије, 2021), 32, http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wpcontent/uploads/2021/06/ITU_Studija_o_proceni_politika_digitalne_pristupacnosti_u_Republici_Srbiji.pdf (преузето 12.06.2021).

39 Завичајни музеј Књажевац, „Приступачност”, Завичајни музеј Књажевац, <http://acc.muzejknjazevac.org.rs/> (преузето: 26.08.2021).

прилагођавање садржаја особама са инвалидитетом, јер се рад на развоју музејске публике и посетилаца археолошког наслеђа из ове категорије мора посматрати дугорочно. То би, према нашем мишљењу, представљало најисправнији пут за њихову већу укљученост у културне токове и процесе стицања знања у погледу сопственог наслеђа, односно генерално активније учешће у животу њихових заједница.

Литература

Balkan Museum Network. "Crafting Access in Homeland Museum Knjazevac". Balkan Museum Network. http://www.bmuseums.net/crafting_access/ (преузето 26.08.2021).

Balkan Museum Network. "Crafting Access Booklet". Balkan Museum Network. http://www.bmuseums.net/wp-content/uploads/2019/03/Crafting_Access_booklet.pdf (преузето 26.08.2021).

Богдановић, Бојана. „Инклузија слепих и слабовидних особа у програмске активности музеја на отвореном – пример пројекта Тактилна баштина”. *Гласник Етнoгpафској инститиуија САНУ* бр. LXV/1 (2017): 163–175.

Vos, Steven and Ivor Ambrose. *Services and Facilities for Accessible Tourism in Europe, Working together to make tourism in Europe Accessible for all*. Athens: European Network for Accessible Tourism, 2008.

Гавриловић, Љиљана. *Култура у излоју: ка новој музеологији*. Београд: Етнографски институт САНУ, 2007.

Галерија Матице српске. „Инклузивни програми са Пер.Арт удружењем”. Галерија Матице српске, 2021. <https://www.galerijamaticesrpske.rs/programi-zamlade/inkluzivni-programi-sa-per-art-udruzenjem/> (преузето 13.06.2021).

Darcy, Simon. *Anxiety to access: Tourism Patterns and Experiences of New South Wales People with a Physical Disability*. Sydney: Tourism NSW, 2001.

Завичајни музеј Књажевац. „Приступачност”. Завичајни музеј Књажевац. <http://acc.muzejknjazevac.org.rs/> (преузето 26.08.2021).

Завичајни музеј Књажевац. „Како до нас/Приступачност”. Завичајни музеј Књажевац. <https://www.muzejknjazevac.org.rs/korisne-informacije/kako-do-nas> (преузето 26.08.2021).

Ioannidis, Charalabos and Konstantina Vozikis. "Application of a GIS for the accessibility of archaeological sites by visitors with disability and visitors with reduced

mobility". XXI International CIPA Symposium, Athens, Greece, 01–06. October 2007.

Jević, Jelena. „Hotelski menadžment pristupačnog turizma u Beogradu”. Doktorska disertacija, Singidunum univerzitet, 2019.

Krivošejev, Vladimir. *Muzeji, publika, marketing. Stalne muzejske postavke i Njegova Visost Posetilac*. Valjevo: Narodni muzej, 2009.

Louvre. "A museum accessible to all". Musée du Louvre. <https://www.louvre.fr/en/visit/accessibility/a-museum-accessible-to-all> (преузето 11.06.2021).

Марковић, Милан. *Особе са инвалидитетом у Србији, Попис становништва, домаћинствава и становова 2011. у Републици Србији*. Београд: Републички завод за статистику, 2014.

Martinović, Dragana i Biljana Jokić. *Muzeji Srbije – aktuelno stanje*. Београд: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 2009.

Масликовић, Дејан. „Елементи за имплементацију инклузивности”. *Култура* бр. 147 (2015): 226–241.

Масликовић, Дејан и Бојан Томић. „Приступачност археолошких локалитета особама са инвалидитетом”. *Стираринар* бр. LXV (2015): 221–227.

Међународна унија за телекомуникације. *ИТУ Студија о процени политичке дигиталне приступачности у Републици Србији*. Београд: Влада Републике Србије, 2021. http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wpcontent/uploads/2021/06/ITU_Studija_o_proceni_politika_digitalne_pristupacnosti_u_Republici_Srbiji.pdf (преузето 12.06.2021).

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. *Katalog asistivne tehnologije*. Београд: Министарство просвете и науке, 2007. http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wpcontent/uploads/2017/04/Katalog_asistivne_tehnologije.pdf (преузето 12. 06. 2021).

Mitrović, Katarina. „Proširena stvarnost u Feliks Romulijani i zaječarskom muzeju – Holograd”. *Zaječar online*, 21.08.2019. <https://zajecaronline.com/prosirena-stvarnost-u-feliks-romulijani-i-zajecarskom-muzeju-holograd-foto-video/> (преузето 27.08.2021).

Naniopoulos, Aristotelis and Panagiotis Tsalis. "A methodology for facing the accessibility of monuments developed and realised in Thessaloniki, Greece". *Journal of Tourism Futures* n. 1/3 (2015): 240–253.

Народни музеј Зрењанин. „Приступачност”. Народни музеј Зрењанин. <https://muzejzrenjanin.org.rs/sr/pristupacnost/> (преузето 26.08.2021).

Народни музеј Лесковац. „Информације о приступачности”. Народни музеј Лесковац. <https://muzejleskovac.rs/informacije-o-pristupacnosti/> (преузето 13.06.2021)

Народни музеј Лесковац. „Инклузивне радионице”. Народни музеј Лесковац. <https://muzejleskovac.rs/inkluzivne-radionice/> (преузето 13.06.2021).

Plemić, Bojana. "New Technologies in the Presentation of Serbian Archaeological Heritage: Impact on Tourism". In *Giving gifts to Gods, Proceedings of the 1st and 2nd Kokino International Conference*. Editor Dejan Gjorgjievski, 225–236. Kumanovo and Skopje: National Institution Museum of Kumanovo and Ministry of Culture and Archaeological Museum of Macedonia, 2018.

The British Museum. "Accessibility at the Museum". The Trustees of the British Museum. <https://www.britishmuseum.org/visit/accessibility-museum> (преузето 11.06.2021).

The British Museum. "Sensory Map". The Trustees of the British Museum. <https://www.britishmuseum.org/sites/default/files/2019-11/British-Museum-Sensory-Map-PDF-Download.pdf> (преузето 11.06.2021).

The British Museum. "Inclusive learning opportunities for all young visitors". The Trustees of the British Museum. <https://www.britishmuseum.org/learn/schools/access-and-sen> (преузето 11.06.2021).

The Metropolitan Museum of Art. "Accessibility". The Metropolitan Museum of Art. <https://www.metmuseum.org/visit/accessibility> (преузето 11.06.2021).

United Nations. "Convention on the Rights of Personswith Disabilities and Optional Protocol". United Nations, Division for Inclusive Social Development. https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf.pdf (преузето 11.06.2021).

Cucić, Viktorija, prir. *Osobe sa invaliditetom i okruženje*. Beograd: Centar za proučavanje alternativa & Handicap International, 2001.

Ћумура, Љиљана. „Особе са инвалидитетом кроз призму друштвених промена”. *Социолошки годишњак* бр. 13 (2018): 111–131.

Ћумура Жижић, Љиљана. „Положај и изазови породица особа са инвалидитетом”. *Зборник радова Нова научна едукативна мисао* бр. 1 (2016): 5–14.

Šušnjević, Sonja. „Kvalitet života odraslih osoba sa motornim invaliditetom na teritoriji Vojvodine”. *Doktorska disertacija*, Medicinski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2015.

World Health Organization. "International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps". World Health Organization. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/41003/9241541261_eng.pdf;jsessionid=AB6AA0FD2D6047FDA13B625E03203472?sequence=1 (преузето 10.06.2021).

Bojana B. Plemić, PhD

Research Associate

Academy for Applied Studies Belgrade

bojana.plemic@visokaturisticka.edu.rs

**NEW CONCEPTS OF ACCESSIBILITY TO CULTURAL HERITAGE
FOR PEOPLE WITH DISABILITIES:
OPPORTUNITIES AND PERSPECTIVES**

Summary

The accessibility of cultural heritage to people with disabilities has been one of the omnipresent problems which requires a specific approach to the surmounting of numerous barriers. In this paper we have considered some of the new concepts regarding this issue which can serve as constructive guidelines for the work of the domestic professionals in the long-term process of developing archeological heritage audience and its visitors. Thus, we pointed out the opportunity to implement the innovative utilization of GIS system which has its standard application in archeological research, but can also be used for the creation of *accessibility maps* in the form of a convenient route for the disabled at the archeological site or as a potential instruction for the building of accessible infrastructure which will not put the cultural heritage at risk. In addition, we have presented an example of European practice which insists on the necessity of long-term solutions relying on the cooperation of various institutions. Also, we have drawn attention to a domestic project which is based on the direct participation of the disabled visitors in the programmes where they can gain sensory experience which enables them to have better perception of the artefacts in the museum.

Translated by Bojana Plemić

UDK 069.12(497.113)

37.091.39:792

COBISS.SR-ID 50478857

Драган Б. Киурски

виши музејски педагог

Народни музеј Кикинда

dkiurski@yahoo.com

ДРАМА КАО ЕДУКАТИВНИ АЛАТ: МУЗЕЈСКИ ТЕАТАР У НАРОДНОМ МУЗЕЈУ КИКИНДА

Апстракт: У музејима се у раду са децом и младима користе одређени модели едукације, прилагођени дечјим интересовањима, узрасту, мотивима доласка у музеј. Најчешће су то вођења, радионице, разне игре и друге интерактивне форме, као и драматизација. У раду је проблематизован музејски театар као модел едукације и интерпретације наслеђа. Циљ рада је да укаже на значај драматизације наслеђа, њене педагошке импликације и емоционалну повезаност са децом. Поред теоријског приказа карактеристика музејског театра и његових форми, фокус је и на процесу стварања драмске игре, потпомогнут практичним примерима реализованим у Народном музеју Кикинда.

Кључне речи: едукација, драма, музејски театар, деца, наслеђе

О едукативној улози драме

Драма је атрактиван модел едукације, јер се догађаји могу лако описати. Она омогућава боље разумевање, а ефикасна је и по томе што развија и покреће машту и контемплативно мишљење примаоца тако што му омогућава да усаврши одређене вештине. Важност драме у образовању огледа се у томе што помаже развијању размишљања код деце и доприноси ослобађању од заморне атмосфере

образовања коју карактеришу понављање и стагнација.¹ Драма у образовању односи се на употребу драмске форме као средства образовања. Најчешће се користи као допуна школског курикулума. Она има за циљ да понуди „сигурни простор како би се створило значење кроз претварање” у групном процесу рада.² Назива се још и процесна или педагошка драма. Према Нели Макаслин (Nellie McCaslin), драма у образовању означава употребу „драме као средства за подучавање других предметних области”. Макаслин објашњава да едукатор води процес рада, инспирише дечју машту и помаже им да пројектују себе у драматичан тренутак теме која је пред њима.³

Под драмом у едукацији подразумева се употреба позоришта, посебно дизајнираног за презентацију у школама у којима се предмет односи директно на теме релевантне за наставни план и/или социјалне потребе одређених старосних група и повезан је са интересима те групе.⁴ Методе које се користе у настави често се заснивају на традиционалним методама индоктринације (насилно усађивање идеја, ставова) и не привлаче довољно пажњу деце, а то се негативно одражава на развој животних вештина и рефлексивног размишљања.⁵ Управо драмски процес представља едукативну методу која побољшава развој вештина и мишљења. Децу увек више занимају интерактивне едукативне и анимацијске активности. Стога, да би се унапредио образовни процес, метода драме је усвојена као иновација у образовању ради лакшег разумевања онога што се учи. На тај начин се развија дечја љубав према образовању, а они постају активни чланови друштва.⁶ Драма се користи у едукативне сврхе из следећих разлога:

- Информације се дуже памте, гледање представе помаже да се разумеју догађаји, што значајно утиче на децу и развија њихове методе решавања проблема на озбиљан, научни начин;
- Драма развија вештину читања и исправља изговор;
- Драма развија уметнички и естетски укус, што резултира развојем креативног замишљања догађаја;

---

1 Hani Jarrah, *The Impact of Using Drama in Education on Life Skills and Reflective Thinking* (Abu Dhabi: Al-Ain University, 2019), 5.

2 Centar za pozorišna istraživanja Novi Sad, „Metodologije”, <http://cpi-ns.weebly.com/metodologije.html> (преузето 23.8.2021).

3 Wendy Mages, *Educational Drama and Theatre Paradigms for Understanding and Engagement*. (Baden: R&E Source, 2016), 3.

4 Anthony Jackson, *Participatory forms of educational theatre*. (Manchester: The Centre of Applied Theatre, 2011), 236.

5 Hani Jarrah, op.cit., 5.

6 Ibid.

– Ствара атмосферу пријатељства међу децом и између наставника и ученика;

– Деци је понуђено да сама истражују материју и да траже стратегије, па им се на тај начин развија вештина самоучења;

– Употреба драме у образовању је ефикасно средство за стицање манира и лепих облика понашања;

– Драма помаже деци да се носе са различитим животним ситуацијама и развијају способност суочавања са животним проблемима на мудар начин.⁷

Двадесетих година прошлог века Винифред Ворд (Winifred Ward) и Џералдин Брејн Сикс (Geraldine Brain Siks) развиле су приступ који називају „креативна драматика”. Ворд је сматрала да проучавање дечје литературе, осим читања и анализирања, треба да прати и драматизација. Улогу одраслих је видела у одржавању везе између дечје игре и уметности, при чему је акценат на дечјем самоизражавању.⁸ Рад је био базиран на драматизацијама или импровизацијама прича и песама, а у раду с млађом децом су се нарочито користиле пантомима и ритмичке вежбе. Ворд би приповедање уз помоћ невербалних покрета развијала у карактеризацију, дијалог и акцију која не мора да има икакав заплет. Она је сматрала да је потребно развијати способност да се одређена улога и ситуација проживи, да је веома важно да се мисли и осећа као лик који се игра, да је потребно бити лик који се игра.⁹

Ентони Џексон (Anthony Jackson) користи термин „позориште у образовању” и наглашава да то није перформанс, већ координисан и пажљиво структуриран програм рада, који је углавном осмислила професионална компанија, која је пре тога истражила теме релевантне за школски курикулум, али и за дечје личне животе, које професионални глумци представљају тако да деца директно искусе одређену ситуацију или проблем.¹⁰ Он позориште у образовању види као силу за друштвене промене и указује да у оквиру таквих програма постоји јединствена интеракција између позоришне форме уметности и едукативног метода, између драмског догађаја и процеса учења, између глумца и детета.¹¹ Према Џексону, овај правац се састоји из следећих елемената:

---

7 Ibid., 7–8.

8 Ивана Стаменковић, *Драмска уметност и образовање: различити правци и примене драмских и/или позоришних техника*. (Крушевац: Висока школа струковних студија за васпитање, 2005), 811.

9 Исто.

10 Исто, 819.

11 Исто.

1. Традиционалног позоришта, јер су укључени глумци, писани текст, костими, сценски и звучни ефекти;
2. Едукативне драме, коју одликује активна партиципација деце, као и активности којима се идеје истражују на њиховом нивоу;
3. Симулације, уз употребу игре улога и вежби доношења одлука у оквиру симулираних ситуација из реалног живота.¹²

Музејски театар у теорији

Тренд коришћења драмских алата у комуникацији са публиком у циљу њене едукације није заобишао ни музеје и галерије. Најпре спорадично, од раног двадесетог века, а затим и учестало од осамдесетих до данас, музеји у Америци су почели да користе позориште као начин да посетиоци боље разумеју експонате.¹³ У неким институцијама употреба позоришта је постављена у општеобразовну и интерпретативну мисију, док је у другим остало експериментално и извођено испрекидано, кад је за тим постојала потреба. Шездесете године прошлог века донеле су огромне друштвене промене револуционарним приступом о родним и расним питањима, маргиналним групама уопште. Музејски стручњаци су помагали посетиоцима да повежу историју обичних људи са својим свакодневним животом, дајући значај домаћинству, сеоским пословима, обичном мушкарцу, жени и детету.¹⁴

Театралност у музејима се односи на успешно изражавање наратива кроз ангажован, узбудљив и што је најважније - изненађујући садржај. Као и у позоришној продукцији, предмети у музеју су само реквизити за одређену причу. Они су основа да се побољша прича, али она не може бити испричана сама. Експонат пружа физичку, опипљиву референцу на оно што се доживљава, а сцена пружа његов историјски контекст и омогућава публици боље разумевање. Због тога су потребни игра и стварање наратива са ликовима, што је од пресудног значаја за развој ових прича. Ако се у интерпретацију унесу приче о људима који су нпр. користили грнчарију, о томе како су је користили, о њиховим животима, свакодневним активностима, надама, сновима или тежњама, то доводи до снажније емотивне везаности са оним што публика види или чиме се бави. Публици

---

12 Исто.

13 Catherine Hughes, *Performance for learning: how emotions play a part*. (Ohio: The Ohio State University, 2008), 2.

14 Ibid.

би позоришна представа у којој се користе само реквизити значила много мање него када би иста садржала људске приче и реквизите.

Концепт „позоришта у музејима” врло је широк и укључује различите врсте представа: приповедање, луткарство, плес, музику, уметност перформанса, живу историју, интерпретацију у првом и трећем лицу. Музејски театар ангажује публику на многим нивоима – пре свега емоционалном и интелектуалном. У најширем смислу, он подразумева употребу театра и драмских техника за информисање, едукацију и забаву. Може се дешавати у музејима, галеријама, зоолошким вртovima, ботаничким баштама, историјским знаменитостима, библиотекама и свим оним местима која се баве заштитом, комуникацијом и интерпретацијом наслеђа. У најширем смислу, музејски театар је дефинисан као употреба позоришних техника и средство за посредовање знања и разумевања у контексту музејског окружења. Обично га представљају професионални глумци и/или тумачи у музејима или на историјским локацијама.¹⁵ Представе могу бити кратки монолози засновани на историјским догађајима или на изложбама на лицу места.

Музејски театар се дефинише као хибрид¹⁶ – повезује две кључне институције, музеј и театар. Термин *музејски театар* настао је посебним залагањем Тесе Брајдл (Tessa Bridal) 1982. године и Кетрин Хјуз (Catherine Hughes), која је основала *Интернационални савез музејских театара* (IMTAL – International Museum Theatre Alliance) 1990. године. Хјуз предлаже следећу дефиницију музејског театра: „употреба драме или драмске технике унутар музејског окружења или као део музејске понуде у циљу изазивања емоционалног или когнитивног испитивања посетилаца која се тичу неке музејске дисциплине”.¹⁷

Према поменутом Савезу, музејски театар може се једноставно дефинисати као „специфична врста интерпретације која користи измишљене активности за преношење идеја, чињеница и концепата”.¹⁸ Извођач у музејском театру преузима улогу одређеног лика у датој околности да би забављао и едуковао посетиоце и како би помогао посетиоцима да разумеју причу из прве руке.

Кетрин Хјуз, позната савремена пионирка на овом пољу, покушава да дефинише и истражи позориште у музеју речима: „позориште може отворити

15 Anthony Jackson and Jenny Kidd, *Performance, Learning & Heritage*. (Manchester: Centre for Applied Theatre Research, University of Manchester, 2008), 5.

16 Cathrine Hughes, *Museum Theatre: Communicating with Visitors through Drama*. (Portsmouth: Heinemann, 1998), 18.

17 Ibid., Prologue.

18 Elli Faso, *Museum Theater Techniques in Greek Museum Spaces: an Extensive Approach Based on Contemporary Art Exhibitions*. (Patras: University of Patras, 2016), 4.

чула и додирнути срце и ум, изазивајући разумевање публике, подстичући је да поново размисли о својим идејама”.¹⁹ Она верује у образовну снагу позоришта и предлаже да сваки музеј креира програм музејског театра, али увек у складу са својим потребама и ресурсима.

Музејски театар може подстаћи интересовање и привући пажњу посетилаца. Посматрање позоришне представе у музејском окружењу за већину људи може бити изненађујуће, ново, па чак и бизарно искуство јер посетиоци музеја не очекују да их тамо очекује позоришна представа. Дакле, музејски театар може повећати радозналост, има моћ привлачења пажње и спречавања равнодушност проласка кроз експонате. То показује студија Стјуарта Милера (Stuart Miller) који сматра да „позориште није само привлачило посетиоце у изложбени простор, већ је посетиоце и водило кроз изложбени простор”.²⁰ Ова форма такође може да изазове емпатију и да натера посетиоце да се емоционално повежу са причом о уметничком делу. Музејски театар, дакле, користи емпатију, мотивише посетиоце да се боље повежу са стварним људима, да упореде сопствена искуства, реакције или квалитет живота са ликовима.²¹ Оно има могућност да посетиоце врати у прошлост, а истовремено изгради емоционалне везе са ликовима који причају одређене приче. Када се емоционално повежу са ликовима изложбе, посетиоци се боље ангажују и снажније осећају важност и јединственост одређеног уметничког дела. Макгоу (McGaugh) сматра да се људи више сећају догађаја који су повезани са емоционалном причом. Стога музејски театар може хуманизовати беживотне предмете и претворити повремену посету музеју у незаборавно и емотивно искуство.

Музејски театар је знатно напредовао током последње две деценије, његова употреба је понекад спорна, а пракса у свету готово исто толико разнолика као и места на којима се одвија. Најспорнији аспект музејског театра тиче се његове аутентичности. „Употреба перформанса у музејима и у баштини често се критикује због представљања измишљене прошлости”.²² Део ове тврдње је тачан, јер је потребно много реконструкција током извођења музејског театра, али једно је сигурно – само дубоко историјско истраживање може помоћи у избегавању несигурности и неистинитих информација. Музејски стручњаци су, према томе, дужни да пажљиво проуче прошлост и да пруже посетиоцима све аспекте историје на реалан начин. Донедавно се озбиљно расправљало о томе

---

19 Ibid., 8.

20 Ibid., 16.

21 Ibid.

22 Ibid., 18.

„које историје треба представљати, на који начин и коме”. У међувремену су се ствари промениле, музеји траже вишеструку истину и аутентичност је преузела важну улогу у тумачењу наслеђа.²³ Једно је сигурно – ова област је недовољно истражена. Оно што је потребно јесте дубље истраживање, јер „већина постојеће литературе о музејском театру представља евалуацијско истраживање које обавља музејско особље, а не независно истраживање које има за циљ да испита питања изводљивости и постизања циљева”.²⁴

Музејски театар има неколико форми. Овом темом се бавила Теса Брајдл која наводи следеће облике:

- Приповедање
- Монолог
- Историјске личности
- Партиципативни и интерактивни театар
- Играње контроверзних или изазовних тема
- Театар „четврти зид”
- Мимика.²⁵

Према организацији EXARC (Experimental Archaeology) посетиоци треба да уживају и разумеју музеј који посећују. Ефективна интерпретација омогућава сваком посетиоцу да се лично повеже са темом или местом. Ово се може одвијати путем текста и слика, али то могу учинити и водичи запослени на локалитету. Такво тумачење укључује коришћење људи, тј. живе интерпретације за обраћање публици. Најједноставније форме су обиласци, радионице, а нешто захтевније су демонстрације заната из историје или костимирано приповедање у првом и трећем лицу.²⁶

Музејски театар на примеру Народног музеја Кикинда

Музејски театар као модел едукације у Народном музеју Кикинда реализује се у последњих десет година. Драмске представе најчешће су део неког већег програма, попут едукативних кампова, па представљају њихову завршницу или презентацију, а ређе су засебан или пратећи програм гостујућих изложби. Музејске представе се реализују са децом или омладином, у циљу њиховог активног

---

23 Ibid.

24 Ibid., 19.

25 Tessa Bridal, *Exploring Museum Theatre*. (Lanham: Rowman & Littlefield, 2004), 9.

26 EXARC, "Interpretation & Education", <https://exarc.net/interpretation> (преузето 20.8.2021).

укључења у истраживање наслеђа и едукације, док секундарну циљну групу чини публика – најчешће родитељи и остали посетиоци музеја. Методологија рада има све карактеристике креативне драме коју одликује: **Игре** – служе како би се учесници драмских радионица упознали, опустили и сконцентрисали, да би се изградили односи, повезали чланови новонастале групе и како би се створила пријатна атмосфера базирана на поверењу. Овај начин рада у највећој мери подсећа на *Форум театар*,²⁷ чији је оснивач Аугусто Боал (Augusto Boal), бразилски политичар, редитељ и писац. Театар представља скуп игара и вежби у којима учесници долазе у контакт са својим телом, гласом, упознају друге и уче се да раде у тиму; **Креира се оригиналан сценарио** – процес рада започиње без припремљеног сценарија. Са децом се затим ради едукација (вођење кроз изложбу, информисање) на одређену тему. Након тога, на основу примљених информација, креира се сценарио. То ради цела група заједно, уз повремене интервенције особе која води процес драмског рада, најчешће музејског педагога. Често се сценарио преправља и више пута анализира; **Подела улога** – представља захтевну фазу у раду коју је потребно пажљиво креирати. Готово свако дете жели да игра главну улогу. С обзиром на то да није свако дете талентовано и сензибилисано за главне улоге, битно је користити се искреном и отвореном комуникацијом. Деци се мора објаснити да није битно да ли играју главну или споредну улогу, него да своју улогу успешно изнесу до краја. У овој фази учесници разговарају и размишљају о томе шта би ко могао бити у представи. Они започињу темељно истраживање ликова и утврђују идентитете који ће бити представљени. Поред тога, и водитељ у овој фази игра битну улогу. На основу игара, улога и импровизација, сензибилитета учесника и карактера будућих ликова, као и жеља учесника, водитељ врши поделу улога. **Импровизација, покрет, мимика** – у представама се, осим гласа, често користе покрет, мимика, понекад и плес, а импровизација и слободнији однос према уметности су и више него добродошли. Током процеса импровизације ученици стичу искуство унутар улоге у представи, појединачно, у пару, у малим групама, са целом групом и са лидером који је укључен у улогу. **Евалуација/дискусија** – Ово је фаза у којој се оцењују добијени резултати креативне драме. У процени током драмског периода процес је важнији од резултата, дакле, оно што учесници мисле и осећају. Студије евалуације могу се извести у писаном и усменом облику.

---

27 Okvir, „Šta je forum teatar?”, <http://www.okvir.org/sta-je-forum-teatar/> (преузето 21.8.2021).

Примери реализованих музејских представа:

„5+К” – перформанс је реализован 2012. године и носи назив „5+К”, јер 5 представља пет појединачних изложби на сталној поставци музеја, а К – Кику, скелет женке мамута. Драмски играоказ имао је циљ да представи теме из локалног наслеђа, експонате и музејска занимања.

„Пут једног споменара” – споменар је био тема летњег етнолошког кампа *Од криењаче до комјјуџера* одржаног 2014. године. Завршницу кампа чинио је перформанс „Пут једног споменара” у којем је кроз три тачке описана судбина једног споменара, од тога да га је у далекој будућности пронашла група деце, изненађена његовим изгледом, да би се у другом чину представио процес израде споменара у једној фабрици, а у трећем чину је једна бака читала делове свог споменара. Акцентат је био на ванвременској вредности споменара као носиоца успомена и писане речи.

„Путовање римске двоколице” – радионица у склопу гостујуће истоимене изложбе Народног музеја Београд имала је за циљ да учеснике врати у време када су живели Римљани и прикаже начин живота тог доба. Елементи радионице били су: костимирање, импровизоване игре гладијатора, дегустација маслина и играње уз класичну римску музику.

„Мјузикл о Кикинди” – изложбу „Мјузикл Татјане Радишић” пратиле су драмске радионице с намером да из њих настане мјузикл. Тема је била насељавање подручја на коме се данас налази град Кикинда, долазак Кристифора Кенђелца, оснивача града и почетак изградње града. Деца су се изражавала кроз покрет, певање, плес и говор.

„Кућа за све наше људе” – у овом драмском перформансу деца су показала како се гради кућа: набијање земље, ређање цигала, изградња зидова, али и психологију куће – њене чланове и међусобне односе, као и отвореност куће за све госте (повезаност са тренутном ситуацијом у вези са мигрантима са истока, а у циљу да се укаже на важност помагања и разбијања предрасуда).

„Ухвати светлост” – драмски играоказ из 2016. године са темом фотографије имао је задатак да се деци приближи тема фотографије и објасни да скоро свака фотографија крије неку причу. У том смислу су одабране четири значајне фотографије: *Заставе на острву Иво Цима*, *Дали Ајшомикус*, *Скарлеј и Џералд* *О’ Хара зајрљени испод дрвета* и *Пољубац на Тајмс Скверу*. Све ове фотографије су настале у одређеном историјском тренутку или су биле део неке важне уметничке приче. Циљ је био да се фотографије оживе. Деца су била актери са фотографија и опонашала су радњу која је претходила моменту када је фотографија настала.

Слика 1. Представа *Ухвати свейлоси*
(фотографија: Документација Народног музеја Кикинда)

„У салону прве класе” – гостујућу изложбу „Титаник” ријечног Поморског и повијесног музеја Хрватског приморја пратиле су радионица за децу, а за одрасле је приређен двочасовни програм под називом „Последњи минути на Титанику”. У реконструисаном салону прве класе, у којем су на столу били постављени музејски експонати (кристалне чаше, порцелански тањери, сребрни есцајг), костимирани учесници радионице су седели, пили вино/воду и понашали се у маниру богатих путника, док се у позадини чула музика свирана на Титанику.

„Мистерија музејске књиге” – мини драмски приказ настао је у току летњег кампа 2018. године на тему књиге. Учесници представе, према заједнички написаном сценарију и посебно припремљеној сценографији, приказали су музеј и изложене предмете, након чега је уследила авантура у музејским депоима која је резултирала проналаском врло важне, некада давно изгубљене књиге.

„Човек пева после рата” – интерактивно вођење у форми монолога било је пратећи програм изложбе „У новој држави”. Волонтер музеја је у првом лицу, тумачећи лик младог кикиндског песника Душана Васиљева, причао о свом животу и рецитовао своју познату песму „Човек пева после рата”. Интерпретација је била заснована на историјским основама, имала је аутобиографску конотацију, а глумац је био костимиран.

„Интервју са Миланом Коњовићем” – изложбу „Коњовић у Кикинди” пратиле су радионице за ученике основних школа. Радионице су имале форму театра у оквиру којих су музејски едукатори, у улози Милана Коњовића и новинарке, водили децу кроз изложбу. „Новинарка” је постављала питања „Коњовићу” и на тај начин су информисали учеснике радионице о сликарском животу и уметничком опусу.

„Музеј на сцени” – Представа у којој су учествовала деца нижег основношколског узраста – учесници зимског едукативног програма, а која је комбиновала покрет, глас и сенке, приказала је идентитете града Кикинде (мамут Кика, настанак и изградња града...).

Слика 2. Представа *Музеј на сцени*
(фотографија: Документација Народног музеја Кикинда)

„Ко је била Меланија Гајчић?” – у представи о знаменитој Кикинђанки из XIX века учествовала је група младих музејских волонтера. Извођењу представе претходило је темељно истраживање живота Меланије Гајчић, израда сценарија и реквизита. Представа је изведена на историјској изложби сталне поставке музеја. Глумци, окружени предметима који датирају из периода у који је смештена прича, имали су прилику да оживе тај период користећи предмете

Слика 3. Представа *Ко је била Меланија Гајчић?*
(фотографија: Документација Народног музеја Кикинда)

(сто, столице, огледало, бокал). Кроз радњу је описан Меланијин живот и њен ктиторски допринос Кикинди. Улогу главне јунакиње тумаче две девојке, описујући неколико фаза њеног живота.

Закључак

Музејски театар је привлачна форма едукације чије извођење ствара доживљај и едукује публику. Но, музејски театар није једноставна форма. Чињеница да се ради о театру у једној „нетатарској” институцији представља препреку, а кустосима задаје главобоље. Његова реализација изискује много већа улагања него устаљени музејски програми, као што су изложбе, радионице, вођења. Музејски театар захтева креирање сценарија, ангажовање глумаца, сценографију, костиме, реквизите, продукцију која зна да буде комплексна, време проведено у припремама и увежбавању. Овај модел интерпретације теоретичари најчешће критикују због његове веродостојности. Неки га посматрају искључиво као средство забаве, док га други виде као алат којим се што истинитије може испричати историја.

Идеју о музејском театру у практичном смислу спроводе удружења IMTAL и EXARC, који својим примерима и умрежавањем музеалаца широм света инспиришу стручњаке да се баве овом занимљивом формом. Светски музеји, нарочито амерички, схватили су значај музејског театра и одавно га уврстили у своје редовне програме. Спроводе га не само унутар музеја, него и у оквиру музеја на отвореном, на историјским местима, у националним парковима. Као најпопуларнији модели музејског театра издвајају се историја уживо, поновно одигравање догађаја, али нису запостављене ни костимиране интерпретације у првом или трећем лицу.

Народни музеј Кикинда спроводи музејски театар углавном са децом и однедавно са омладином. Теме које се обрађују везане су за локално наслеђе, легенде или знамените личности. На тај начин упознаје публику са наслеђем и пружа несвакидашњи доживљај. Пројекти овог типа најчешће почивају на аматерском ангажовању креатора, с обзиром на то да у наведеној установи нема запослених режисера, сценариста и глумаца. У креирању пројеката учествују деца и млади који своје време користе на волонтерски начин, па је главни проблем који се овде појављује усклађеност приватних обавеза и термина за драмске пробе и извођење.

Однос са публиком такође је врло значајан, не само кад се ради о порукама које представе шаљу и емоционалном узбуђењу које изазивају, него и о њеној припреми пре самог извођења. С обзиром на неочекивани карактер музејског театра, пожељно је да публика сазна колико представа траје, у којим се деловима музеја изводи, да ли постоји наратор, да ли се крећу кроз простор или седе. Ове и друге информације створиће опуштенију и сигурнију публику. Само у пријатној атмосфери публика ће имати шири фокус и могућност схватања значења током извођења.

Када се говори о едукативној улози музејског театра и партиципацији деце и омладине, она је у потпуности оправдана. Креативни процес стварања драмског дела и његово извођење стварају инспиративну средину подстицајну за размишљање, усвајање знања, развијање старих и стицање нових вештина. У првом реду овде се мисли на развој креативности и говорних способности, а не треба занемарити ни јачање самопоуздања, као ни позитиван утицај који истраживање наслеђа има на развој идентитета.

Општи закључак о употреби драме као едукативног алата у музејима: музејски театар, без обзира на препреке које изазива његов амбициозни и не-музејски карактер, уз темељну припрему материјала и креативно постављен проблем, представља моћан алат у интерпретацији наслеђа, погодан за његово разумевање и развој идентитета код младих особа.

Литература

Bridal, Tessa. *Exploring Museum Theatre*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2004.

Centar za pozorišna istraživanja Novi Sad, „Metodologije”, <http://cpi-ns.weebly.com/metodologije.html> (преузето 23.8.2021).

EXARC. "Interpretation & Education". <https://exarc.net/interpretation> (преузето 20.8.2021).

Faso, Elli. *Museum Theater Techniques in Greek Museum Spaces: an Extensive Approach Based on Contemporary Art Exhibitions*. Patras: University of Patras, 2016.

Hughes, Catherine. *Museum Theatre: Communicating with Visitors through Drama*. Portsmouth: Heinemann, 1998.

Hughes, Catherine. *Performance for learning: how emotions play a part*. Ohio: The Ohio State University, 2008.

Jackson, Anthony and Jenny Kidd. *Performance, Learning & Heritage*. Manchester: Centre for Applied Theatre Research, University of Manchester, 2008.

Jackson, Anthony. *Participatory forms of educational theatre*. Manchester: The Centre of Applied Theatre, 2011.

Jarrah, Hani. *The Impact of Using Drama in Education on Life Skills and Reflective Thinking* Abu Dhabi: Al-Ain University, 2019.

Mages, Wendy. *Educational Drama and Theatre Paradigms for Understanding and Engagement*. Baden: R&E Source, 2016.

Okvir. „Šta je forum teatar?”. <http://www.okvir.org/sta-je-forum-teatar/> (преузето 21.8.2021).

Стаменковић, Ивана. *Драмска уметности и образовање: различити и правци и ириситији у иримени драмских и/или иозоришних техника*. Крушевац: Висока школа струковних студија за васпитаче, 2005.

Dragan B. Kiurski

Senior Museum Pedagogue
National Museum of Kikinda
muzejkikinda@gmail.com

**DRAMA AS AN EDUCATIONAL TOOL:
MUSEUM THEATER AT THE NATIONAL MUSEUM OF KIKINDA**

Summary

Museum theater is an attractive form whose performance creates an experience and educates the audience. It requires the creation of scripts, the engagement of actors, scenography, costumes, props, production that can be complex, time spent in preparation and rehearsal. The most popular models of the museum theater are living history, re-enactment of events, costumed interpretations in the first or third person. The National Museum of Kikinda conducts a museum theater mainly with children and more recently with young people. Topics covered are related to local heritage, legends or famous people. Projects of this type are mostly based on the amateur engagement of creators, considering that there are no employed directors, screenwriters, and especially actors in the mentioned institution. Children and young people who spend their time in a volunteer way participate in their creation. The educative role of museum theater (especially the participation of children and youth) is fully justified. The creative process of creating a play and its performance create an inspiring environment that stimulates thinking, acquiring knowledge and developing old and acquiring new skills. The development of creativity and speaking skills is primarily meant here, and the strengthening of self-confidence should not be neglected, as well as the positive impact that heritage research has on the development of identity.

Translated by Dragan Kiurski

UDK 73/76-053.4:069.12(497.113)"2015"

069.12(497.113)

COBISS.SR-ID 50400009

Анђелка Н. Радосављевић

музејски педагог

Галерија слика „Сава Шумановић”, Шид

aradosavljevic@savasumanovic.rs

ЕДУКАТИВНИ ПРОГРАМ „ПУТУЈЕМО У ПАРИЗ СА САВОМ ШУМАНОВИЋЕМ”

Апстракт: У раду је представљен едукативни програм „Путујемо у Париз са Савом Шумановићем” Галерије слика „Сава Шумановић” у Шиду, као могући модел сарадње галерија и предшколских установа. Одабрана уметничка дела Саве Шумановића послужила су као ресурс за теме радионица које су имале за циљ стицање знања о уметнику, његовом животу и раду у Паризу, знаменитостима главног града Француске, као и њеним географским и културним карактеристикама. Током реализације програма деца су, кроз упознавање различитих ликовних техника и речи из француског језика, показала креативност, радозналост и сналажљивост.

Кључне речи: Сава Шумановић, уметничка дела, Париз, радионице за децу, креативност

Уметнички фонд Галерије

Галерија слика „Сава Шумановић” у Шиду основана је 1952. године на темељу даровног уговора којим је Персида, мајка Саве Шумановића, поклонила Општини Шид заоставштину од укупно 417 уметничких дела. Легат је смештен у породичну кућу која је адаптирана и дограђена, а уметнички фонд Галерије чини 356 уља на платну и 61 скица у различитим техникама (акварел, пастел, гваш,

цртеж). Највећи број дела припада шидском периоду Шумановићевог стварања, осим једног мањег броја слика и скица које је уметник донео из Париза: десет уља на платну датираних у 1929. годину и шеснаест скица изведених у различитим техникама, које су биле основ за уља на платну која је Сава Шумановић насликао у Шиду 1940. године.

Педагошки рад Галерије

Са жељом да се код деце и младих развија и подстиче позитиван однос према културној баштини, као и у циљу придобијања нове публике укључивањем у процес активног учења, Галерија је од 2012. године уврстила у своју програмску делатност педагошки рад са децом предшколског и школског узраста, као и садржаје за децу са сметњама у развоју. У складу са програмском делатношћу Галерије, формулисани су васпитно-образовни циљеви и одабране су одговарајуће методе – вербална (разговори, објашњавања, анализа, тумачење), демонстративна (практичан рад и игра) и облици рада (часови, радионице, пројекције краћих документарних филмова...). Интерпретација сталне поставке или тематске изложбе примерена је различитим узрастима деце и младих и њиховим интересовањима. Уз индивидуални рад, у циљу самосталног стицања знања, често се практикује и рад у групи, као важан васпитни аспект педагошког рада Галерије (саслушати другог, поштовати туђе мишљење или вољу већине, бити стрпљив и толерантан, помоћи другом итд).

Едукативни програм „Путујемо у Париз са Савом Шумановићем”

Кроз партнерску сарадњу Галерије и Предшколске установе „Јелица Станивуковић Шиља” реализован је едукативни програм „Путујемо у Париз са Савом Шумановићем”, који се тематски уклопио у планирани пројекат Предшколске установе под називом „Путујемо по свету”. Заједнички је извршен одабир понуђених садржаја едукативних радионица, облика и метода рада, предвиђена је синхронизација активности свих сарадника, усаглашени су циљеви и задаци едукативног програма Галерије и пројекта Предшколске установе, као и време реализације програма.

Као основни циљ програма „Путујемо у Париз са Савом Шумановићем”, дефинисано је упознавање знаменитости Париза и и географских и културних карактеристика Француске, на основу доживљаја и анализе уметничких дела

Саве Шумановића, која су одабрана са посебном пажњом. Прецизирани су следећи задаци:¹

- развој когнитивних, моторичких и социјалних вештина деце;
- богаћење речника деце речима из француског језика и подстицање говорне комуникације;
- подстицање визуелног изражавања деце у складу са узрастом (анализа уметничких дела: опис слике, боје, облици, детаљи);
- усвајање просторних односа и значења у сликарству (перспектива);
- стицање основних знања о одабраним местима у Паризу (улице, паркови) представљеним на уметничким делима;
- развијање сензибилитета за лепо писање;
- стицање способности разумевања невербалног изражавања: гест, мимика, пантомима;
- развијање складности и сигурности покрета, координација око-рука;
- развијање сарадничког односа унутар групе;
- стицање знања о уметничком наслеђу и култури локалне заједнице;
- подстицање интересовања за уметност и уметничка дела;
- упознавање деце са Галеријом и правилима понашања у музеју;
- повезивање Галерије и школе континуираном комуникацијом између кустоса, педагога и васпитача.

Део уметничког фонда Галерије који припада Шумановићевом последњем париском периоду коришћен је као ресурс за одабир тема радионица, али и као материјал за рад: *Предграђе Париза, Моџив из Фонџенероја, Бар у Паризу, Луксембушки њарк у Паризу, Парк Монсури, Пејсаж из Француске, Предео из околине Париза, Млади њар на клуџи у љраду*, као и копија стуба са сликаном композицијом четири женске фигуре, чији се оригинал налази у кафеу „Купола” (La Coupole) на Монпарнасу, рад Саве Шумановића из 1927. године. Деца су, посматрајући одабрана Шумановићева дела, увођена у теме које се односе на Париз и Француску: улице, паркови и мостови Париза, река Сена, превозна средства некад и сад, мода међуратног периода, док су истовремено учила да изговарају и усвајала речи на француском језику (Paris, La Coupole, parc, bonjour, au revoir, voici, merci).

---

1 Marija Brajčić, „Dijete i kulturna baština – učenje u muzeju” (web predavanje, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Hrvatska, 28.05.2013), <http://inet1.ffst.hr/images/50013806/Marija.Brajcic.DIJETE.I.KULTURNA.BASTINA.UCENJE.U.MUZEJU.pdf> (преузето 23.08.2021).

Осмишљене су три радионице, а свака од њих се састојала из два дела: први део је био уводни – теоријски и реализован је у оквиру сталне поставке, док је други део подразумевао практичан рад деце.² У уводном делу радионице коришћене су вербална, демонстративна и хеуристичка метода. Деца су, обилазећи поставку и посматрајући уметничка дела, подстицана да активно учествују у њиховој анализи, а постављена питања имала су циљ да их мотивишу за практичан рад. Разговор је био пропраћен и решавањем задатака на радним листовима: *Повежи дејтаљ и слику, Нацртај део који недостигаје, Састави слајалицу и Игра улога*. Током практичног дела радионице деца су имала ликовне задатке. На радионицама „Правимо макете” и „Разгледница из Париза” задаци су били индивидуални, а на завршној радионици „Успомене из Париза” примењен је групни облик рада.

Слика 1. Сава Шумановић, *Мој изглед из Фонтенероја*, 1940.
(фотографија: Документација Галерије слика „Сава Шумановић”, Шид)

Задатак на радионици „Правимо макете” био је да деца самостално направе макете Ајфеловог торња и стуба из ресторана „Купола”. Радионица је почињала обиласком поставке и разговором о одабраним уметничким делима Саве

---

2 Мирјана Марковић и др., *Корак по корак 2* (Београд: Креативни центар, 1997), 12.

Шумановића (*Предграђе Париза, Мојив из Фоншенераја и Бар у Паризу*). Иницијални подстицај за разговор било је питање: Шта би био симбол нашег Шида, а шта би био симбол Париза? Потом је следила прича о Монпарнасу и усмеравање дечије пажње на детаље одабраних слика, поново уз подстицај питањима као што су: Зашто је Сава Шумановић путовао у Париз? Којим превозним средством је отпутовао у Париз? Која превозна средства препознајете на Савиним сликама? Да ли се неко од вас возио трамвајем, кочијом или возом?

Завршница уводног дела радионице био је разговор о стубу у кафеу „Купола”, уз питања попут: Шта видите на стубу? Шта држи берачица? Шта је у корпи? Шта се налази поред купачице? Следио је практични део радионице током којег су деца правила макету (бојење, исецање делова, састављање и лепљење), док је на самом крају сваки учесник представљао и коментарисао свој рад.

Слика 2. Макете стуба из кафеа „Купола” и Ајфеловог торња
(фотографија: А. Радосављевић)

Циљ радионице „Разгледница из Париза” је било развијање и неговање културе међусобних односа, на тај начин што су деца свој доживљај Париза „делила” са родитељима и другим драгим особама. Радионица је почињала посматрањем одабраних Шумановићевих слика (*Луксембушки њарк у Паризу и Мојив из Фоншенераја*) и постављањем питања: Шта видите на слици? Шта се налази са леве стране споменика? Шта се налази иза споменика? Да ли су стабла исте висине? Која стабла су ближа нама? Следила је игра у којој су деца правила перспективу својим телима.

Слика 3. Сава Шумановић, Луксембурички њарк у Паризу, 1929.
(фотографија: Документација Галерије слика „Сава Шумановић”, Шид)

Слика 4. Деца представљају свој доживљај перспективе
(фотографија: А. Радосављевић)

Слика 5. Сава Шумановић, *Млади њар на клупи у граду*, 1928.
(фотографија: Документација Галерије слика „Сава Шумановић”, Шид)

Слика 6. Разгледнице из Париза
(фотографија: А. Радосављевић)

Деца су потом учила основне француске речи и фразе – поздрављање и изражавање захвалности, уз нови визуелни подстицај, посматрањем слике *Парк Монсури* и одговарањем на питања: Како се поздрављају људи у овом парку? Колико има паркова у Шиду? Да ли ви идете у паркове? Затим је кроз драмску игру анализирана Шумановићева слика *Млади њар на клуји у љраду*.

Практичан рад подразумевао је дивергентни задатак – да свако дете „продужи” слику Саве Шумановића како жели и да на полеђини напише или нацрта родитељима поруку из Париза.

Циљ радионице „Успомене из Париза” био је систематизација знања о Паризу. Радионица је, као и претходне, почињала обиласком дела поставке и разговором о одабраним уметничким делима (*Луксембушки њар у Паризу*, *Предео из околине Париза*, *Млади њар на клуји у љраду* и *Бар у Паризу*) уз подстицаје кроз питања: Када је наш сликар путовао у Париз? Како се поздрављају људи у Паризу при доласку или одласку? Које знаменитости Париза препознајете на Савиним сликама? Да ли мислите да улице са слика и данас тако изгледају?

Слика 7. Сава Шумановић, *Предео из околине Париза*, 1929.
(фотографија: Документација Галерије слика „Сава Шумановић”, Шид)

Као следећи корак деца су имала задатак да, техником колажа и коришћењем оловака у боји, осмисле заједнички рад односно израде пано (исецање делова, лепљење, бојење, повезивање елемената), који ће представљати успомене

сликара на Париз, самосталним избором детаља са Шумановићевих слика. На самом крају следила је анализа заједничког рада са циљем изражавања сопственог доживљаја о креативном процесу и постигнутом резултату.

Слика 8. Заједничка композиција са детаљима слика Саве Шумановића (фотографија: А. Радосављевић)

Програм је реализован у периоду октобар – новембар 2019. и март – април 2020. године, а са сваком групом су одржане по три радионице (две радионице прве недеље и једна радионица и изложба дечијих радова у вртићу следеће недеље). Свака радионица је трајала око сат времена. Учествовало је шест припремних група и дванаест васпитача. У групама је било од 28 до 30 деце. Присуство васпитача било је драгоцено, јер добро познају децу своје групе, што је од изузетног значаја у случају неочекиваних прекида или ако дете има било какву потешкоћу.

Кустос педагог и васпитачи су континуирано пратили све етапе програма и координирали учење и креативни процес. Дечији радови су током 2019. и 2020. године представљени у вртићу, као и у Галерији у оквиру музејске манифестације *Музеји за 10*.

Закључна разматрања

Садржајем и реализацијом програма „Путујемо у Париз са Савом Шумановићем” постигнуто је да деца, у складу са узрастом и искуством, развијају своје потенцијале кроз:³

- развој фине моторике (координација око-рука, моторички развој);
- посматрање и анализу уметничког дела, изражавање мисли и осећања о одабраном уметничком делу, стицање сигурности у процени ликовног остварења (афективни развој);
- препознавање одабраних уметничких дела Саве Шумановића, као и симбола Париза које повезују са симболима свог града, описивање догађаја или призора на слици (когнитивни развој);
- осмишљавање креативних решења, преобликовање и давање нових значења и објашњења (креативни развој);
- развијање тимског рада, вежбање слушања других и уважавања њихових мишљења (социо-емотивни развој).

Едукативни програм „Путујемо у Париз са Савом Шумановићем” омогућио је да деца, уз подстицај и подршку, комуницирајући са уметничким делима, као и међусобно, самостално стичу искуства и надограђују своје знање. Програм се показао и као корисна иницијатива васпитачима за осмишљавање и реализацију нових активности у вези са баштином у Предшколској установи.

---

3 Olja Džinkić i Jovana Milutinović, „Učenje u muzeju u svetlu konstruktivističke teorijske osnove”, *Zbornik Odseka za pedagogiju* 28 (2019): 98.

Литература

Brajčić, Marija. „Dijete i kulturna baština - učenje u muzeju” (web predavanje, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Hrvatska, 28.05.2013), <http://inet1.ffst.hr/images/50013806/Marija.Brajcic.DIJETE.I.KULTURNA.BASTINA.UCENJE.U.MUZEJU.pdf> (преузето 23.08.2021).

Марковић, Мирјана, Мара Шаин, Илеана Ковачевић, Драгана Коруга и Рада Ивановић. *Корак њо корак 2*. Београд: Креативни центар, 1997.

Džinkić, Olja i Jovana Milutinović. „Učenje u muzeju u svetlu konstruktivističke teorijske osnove”, *Zbornik Odseka za pedagogiju* 28 (2019): 93–110.

Andjelka N. Radosavljević

Museum Pedagogue

The Art Gallery Sava Šumanović, Šid

aradosavljevic@savasumanovic.rs

EDUCATIONAL PROGRAM
WE ARE TRAVELLING TO PARIS WITH SAVA ŠUMANOVIĆ

Summary

The educational program *We are travelling to Paris with Sava Šumanović* has been realized through the partnership cooperation between the Art Gallery Sava Šumanović and Preschool Children's Institution "Jelica Stanivuković Šilja" as a part of the Preschool Children's Institution project *Let's travel around the world*. The program was realized in October-November 2019 and March-April 2021. The main idea of the program was to give children a chance to gain knowledge and expand experiences about sights of Paris and France. It was realized through the cooperation with the Gallery by using the paintings of Sava Šumanović as resources for workshop themes. The goal was to learn about the artist, his life and work in Paris as well as to gain knowledge of the city itself and geographic and cultural characteristics of France.

UDK 069.51:316.77(438)
316.751:323.1(=162.1)
COBISS.SR-ID 50403593

Др Кристина З. Јоргић Степановић

кустос

Спомен-парк „Крагујевачки октобар”

kjorgic@gmail.com

СЛИКА НЕПРИЈАТЕЉА У МУЗЕЈУ ВАРШАВСКОГ УСТАНКА КАО ДЕО КОНСТРУКЦИЈЕ ПОЉСКОГ ИДЕНТИТЕТА НАКОН 1989. ГОДИНЕ*

Апстракт: У раду се анализира концепт сталне поставке Музеја Варшавског устанка, отвореног за јавност 2004. године, уочи обележавања шездесетогодишњице Устанка. Посебну пажњу рад поклања начину на који су представљени војници Трећег Рајха, као и совјетске Црвене армије. Будући да данас постоји сагласност истраживача да је Музеј Варшавског устанка истовремено и меморијал и историјски музеј, у раду се анализирају решења у оквиру сталне поставке која упућују на јасан наратив који установа негује. Слика непријатеља у овом Музеју преиспитује се у складу са тренутним музеолошким решењима, али у корелацији са процесом конструкције идеје о Пољској као независној и самосталној држави.

Кључне речи: Музеј Варшавског устанка, стална поставка, музеологија, пољски идентитет

---

* Рад представља резултат учешћа на конференцији "City, Community and the Transformation of Space in Post-Eastern Bloc societies", одржаној у Варшави 23–24. јуна 2017. године, током које је ауторка посетила Музеј Варшавског устанка.

Основне информације о Варшавском устанку

Варшавски устанак, који је трајао шездесет два дана, у европској историографији тумачен је са различитих позиција. Будући да је за предмет овог рада потребно пружити основне информације о догађају коме је Музеј посвећен, овде ће бити представљени искључиво подаци око којих међу историчарима постоји општа сагласност.

Када је Црвена армија ушла на пољску територију 1944. године, гонећи Немце према Варшави, пољска Влада у емиграцији је наредила Домовинској армији¹ да отпочне операцију *Олуја*. Главни циљ ове операције је била успостава контроле над стратегијски важним територијама (укључујући и Варшаву) пре доласка совјетских трупа. Врховна команда Домовинске армије наредила је мобилизацију свих снага отпора у области око Варшаве 1. августа 1944. године. Међутим, оружане борбе чије је трајање планирано на 48 сати, одужиле су се на 63 дана. Након почетног успеха у првим данима Устанка, немачки генерал Ерих фон дем Бах (Erich Julius Eberhard von dem Bach) именован је за главнокомандујућег свих снага у циљу сламања покрета отпора. Како би угушио Устанак, Бах је започео контранапад праћен масовним злочинима над цивилима. До 8. августа специјални СС одреди, као и одреди Вермахта и полиције, убили су око 40.000 људи на подручју Воле (Wola), односно на простору саме Варшаве. Процене о губицима у људству током Варшавског устанка су различите: сматра се да је живот изгубило између 120.000 и 200.000 цивила, односно преко 10.000 војника. Немачки губици процењују се на 17.000 војника.²

Устаници су коначно положили оружје 2. октобра 1944. године. Заробљени војници су углавном пребачени у нацистичке војне логоре, док је целокупна популација Варшаве прогнана. Хитлер, игноришући услове капитулације, наредио је да цео град буде саван са земљом. Тако је Варшава, након разарања

---

1 На пољском језику Армија Крајова (Armia Krajowa), у стручној литератури се углавном преводи као Домовинска армија.

2 Нека од значајнијих истраживања публикована су последњих деценија: Norman Davies, *Rising 44: The Battle for Warsaw* (London: Macmillan, 2003); Krystyna Jaworska, *Warszawa 1944: i 63 giorni dell'insurrezione* (Torino: Blu Edizioni, 2004); Alexandra Richie, *Warsaw 1944: Hitler, Himmler, and the Warsaw Uprising* (New York: Farrar, Straus & Giroux, 2013); Charles River, ed., *The Warsaw Uprising of 1944: The History of the Polish Resistance's Failed Attempt to Liberate Poland's Capital from Nazi Germany* (London: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016).

из 1939. године и догађаја око Варшавског гета четири године касније, из Другог светског рата изашла разрушена око 85% у односу на предратну инфраструктуру и објекте.

Наративи о Варшавском устанку до оснивања Музеја

Када се говори о местима које је Варшавски устанак имао или има у пољској колективној свести, не може се заобићи чињеница да многи аутори наглашавају његову културолошку димензију, доводећи га у везу са романтичарским традицијама Пољака из XIX века. Наиме, у романтичарско-католичкој интерпретацији историје, Пољаци су били страдалници слични Христу, јер је њихова борба за независност на идејном плану неретко изједначавана са Христовим напорима за боље човечанство.³ Управо ова романтичарска традиција у годинама непосредно по окончању Другог светског рата третира се као битан елемент у мотивацији устаника. Тако је већ 1945. године Стефанија Захорска (Stefania Zahorska) у емиграцији забележила да не би било Варшавског устанка да међу устаницима није било романтичарске и јуначке поезије и књижевности.⁴ Слична интерпретација појавила се у првом филму о овом догађају, аутора Андреја Вајде (Andrzej Wajda). Филм *Канал* (Kanal) доноси причу о исцрпљеним војницима Домовинске армије који покушавају да се спасу од нацистичког напада септембра 1944. године, у последњим данима Устанка. Неспремни да признају пораз, мушкарци и жене до последњег атома снаге покушавају да избегну смрт, бежећи кроз канализациони систем, али је исход њиховог отпора ипак трагичан.

Међутим, од велике је важности указати на специфичност односа према Варшавском устанку у Пољској у којој је уведен комунистички државно-друш-

---

3 Овај мученичко-месијански концепт пољског романтичарског национализма „прожимао је националистичку реторику телеолошком динамиком која је гарантовала успостављање универзалне правде и васкрсење нације”. Значајну улогу у развоју овог концепта имао је пољски књижевник Адам Мицкјевич (Adam Mickiewicz), са својом интерпретацијом историје пољског народа. У свом ремек-делу *Пан Тадеуш* (*Pan Tadeusz*) из 1834. године, он описује живот пољског племства почетком XIX века кроз измишљени приказ сукоба две породице пољских великаша. Песма маестрално преноси етос тадашњег друштва у којем су идеали витештва још увек живи. Међутим, Мицкјевич приказује и утицај идеја Велике француске буржоаске револуције на Пољаке, који су у француском цару видели једину наду за ослобођење од руске владавине. Видети: Brian A. Porter, *When Nationalism Began to Hate: Imagining Modern Politics in Nineteenth Century Poland* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 17–29.

4 Dariusz Gawin, *Spór o powstanie. Powstanie warszawskie w powojennej publicystyce polskiej* (Warszawa: Muzeum Powstania Warszawskiego, 2004), 3.

твени систем. Упитно и посебно проблематично је било позиционирање смисла самог Устанка, односно његовог политичког контекста. Након Стаљинове смрти и успостављања режима Владислава Гомулке (Władysław Gomułka) 1956. године, када је постојала нада у реформисање државног система и попуштања совјетског притиска, Пољска уједињена радничка партија заузела је званичан став да, иако је трагедија Устанка била узрокована политичком неодговорношћу и „идеолошком незрелошћу” међуратне пољске елите, нико не може порећи хероизам који је пољски народ показао у тим данима, укључујући војнике и командни кадар Домовинске армије.⁵ Многи устаници су у овом периоду одликовани и примљени у званичне организације ветерана.

Специфичност дискурса након 1956. године симболично се огледа у чињеници да је читава генерација Пољака након 1918. године означена као *Колумбова* (pokolenie Kolumbow). Термин је сковао књижевник Роман Братни (Roman Bratny) у својој познатој истоименој приповеци из 1957. године, указујући на тежину положаја у којем се пољски народ нашао од краја Првог светског рата, закључно са завршетком Тоталног рата. Ова генерација означена је као двоструко изгубљена: не само што су поражени и преминули људи који су се борили за идеју пољске независности, већ је након 1945. године живот изгубила и сама идеја. Постоје различита тумачења самог назива *Колумбове генерације*: преовладава метафоричко објашњење према коме су млади људи напустили познато окружење и упустили се у нов свет (свет рата, убијања и смрти), али никада нису стигли до жељеног циља. Такође, многи не да нису награђени за то што су служили народу, већ су били кажњени.⁶ Ово књижевно дело доживело је велику популарност у Пољској. Данас преовладава објашњење да је основни разлог за овакав Братнијев успех било његово компромисно решење: он је са огромном дозом емпатије приказао обичне устанике, али је био прилично оштар и критички настројен према командном кадру.⁷

Поред политичко-културолошког наратива Варшавског устанка, комеморација самог догађаја имала је важну улогу у јавном простору града. Непосредно по окончању рата, појединци су обележавали различита места страдања углавном крстачама, свећама и цвећем. Иако су крајем четрдесетих година постојали

---

5 Zuzanna Bogumił, Joanna Wawrzyniak, Tim Buchen, Christian Ganzer and Maria Senina, *The Enemy on Display: The Second World War in Eastern European Museums* (New York & Oxford: Berghahn Books, 2015), 66.

6 Ibid., 67.

7 Rafał Wnuk, "Die Kolumbus-Generation. Überlegungen zu einer kollektiven Biographie", in *Die polnische Heimatarmee: Geschichte und Mythos der Armia Krajowa seit dem Zweiten Weltkrieg*, ed. Bernhard Chiari (Munich: R. Oldenbourg, 2003), 777–806.

озбиљнији сукоби између власти и различитих група око начина обележавања ових места, режим је заправо одобравао различите облике комеморације у црквама и на гробљима.⁸ Као два кључна места сећања издвојили су се војни део гробља Поваски (Powazki) са спомеником *Gloria Victis*, као и устаничко гробље у области Воле, где су СС одреди убили на хиљаде цивила у августу 1944. године. У овом делу Варшаве је 1973. године откривен споменик *Пали нејоражени* (Polegli Niepokonani), иза којег је постављена плоча са натписом: „Овде је положен pepeo преко 50.000 Пољака, цивила из Варшаве и војника домобрана, палих за слободу отаџбине, које су Немци убили током Варшавског устанка у августу и септембру 1944. године”. На плочи је још и реченица у којој се наводе улице одакле је у августу 1946. године 117 ковчега са остацима убијених превезено, између осталих, и из седишта Гестапа.

За време трајања комунизма власти нису дозволиле изградњу споменика који би акцентовао националну димензију Устанка, те самим тим ни Домовинску армију.⁹ Уместо тога, у Варшави је подигнуто неколико споменика који нису имали конфликтна обележја. Као такво решење може се навести споменик *Мали устаник* (Mały Powstaniec), откривен 1983. године. Посвећен је деци која су се борила и живот изгубила за време Варшавског устанка. Споменик представља релативно ниску статуу малог дечака који на глави носи превелик шлем, а у руци држи митраљез.

Уочи шездесетогодишњице Устанка, дакле у дану када је Музеј Варшавског устанка отворен за јавност, уз *Пале нејоражене* је постављена нова спомен-плоча на којој је експлицитно стајало да на том месту почива око 104.000 људи. Пружене су информације у којим су све улицама вршене ексхумације, будући да су и та тела положена на овом месту. Наведено је да овде почива 3.256 пољских војника погинулих у борбама 1939, односно 231 војник из борби 1944-1945. године.

Стална поставка Музеја Варшавског устанка

Идеја о оснивању музеја који би био посвећен Варшавском устанку јавила се почетком осамдесетих година прошлог века, након формирања *Независної саморувној синдикатїа „Солидарностї”* (Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Solidarność). Комисија која је требало да ради на овом пољу организовала је јавну изложбу предмета у вези са Устанком. Да ли због политичких притисака или

---

8 Zbigniew Tyszka, "Socjologia rodziny w Polsce", *Ekonomiczny i Socjologiczny* n. 52 (1990): 233–248.

9 Zuzanna Bogumił et al., op. cit., 68.

не, комисија се убрзо расформирала, препуштајући прикупљене предмете на старање Историјском музеју у Варшави. Чак и када су се представници градских власти 1983. године договорили да оснују Музеј Варшавског устанка као огранак Историјског музеја, ова идеја је одмах угушена.¹⁰ Тек су са падом комунизма 1989. године створени услови за реализацију формирања Музеја, будући да је Домовинска армија тада постала централни елемент политичке комеморације овог догађаја. Може се рећи да сама идеја о оснивању музеја има своју историју дугу двадесетак година, током којих је у јавном дискурсу она наизменично развијана и оснаживана, али и потискивана. Своју коначну реализацију доживела је 31. јула 2004. године, дан уочи шездесетогодишњице Устанка, када је Музеј отворио своја врата за јавност.

Музеј је смештен у дистрикту Воле, насељу у коме су се десили масовни немачки злочини над пољским цивилима и устаницима. Као објекат је одабрана реновирана зграда која је била део система предратног трамвајског напајања. Стална поставка простире се на 3.000 квадратних метара и заузима четири нивоа: ниво испод земље, приземље, међуспрат и први спрат. Према подацима самог Музеја, у оквиру сталне поставке изложено је 800 различитих предмета, око 1.500 фотографија, као и бројни документарни филмски и аудио материјал.¹¹ Карактеристике сталне поставке одмах су изазвале дебату у стручним круговима. Многи су препознали да се Организациони одбор руководио моделом Меморијалног музеја Холокауста у Вашингтону или Куће терора у Будимпешти, које имају циљ да изазову емпатију и снажну емотивну реакцију посетилаца.¹² Данас постоји општа сагласност да Музеј представља истовремено и меморијални простор као и историјско-наративни музеј,¹³ а да се утемељени историјски подаци пажљиво комбинују са архитектонским и естетским решењима не би ли изазвали жељену реакцију посетилаца. Оснивачки одбор Музеја испунио је своју намеру да „преобликује трауматична искуства из прошлости редефинишући савремени пољски национални идентитет”.¹⁴

---

10 Ibid.

11 *Katalog: Muzeum Powstania Warszawskiego* (Warszawa: Muzeum Powstania Warszawskiego, 2011), 2.

12 Stephan Jaeger, *The Second World War in the Twenty-First-Century Museum* (Berlin, Boston: De Gruyter, 2020), 78.

13 Piotr M. Majewski, "Die Musealisierung des Zweiten Weltkrieges in Polen" in *Erinnern an den Zweiten Weltkrieg: Mahnmale und Museen in Mittel- und Osteuropa*, eds. Stefan Troebst and Johanna Wolf (Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2011): 151–152.

14 Monika Żychlińska, Erica Fontana, "Museal games and emotional truths: creating Polish national identity at the Warsaw rising museum", *East European Politics and Societies* n. 30 (2016): 254.

Пре него што се посетилац упозна са сталном поставком, на улазу стоји цитат Јана Станислава Јанковског (Jan Stanislaw Jankowski), истакнуте фигуре пољског покрета отпора који је преминуо под неразјашњеним околностима у Совјетском Савезу након монтираног судског процеса: „Желели смо да будемо слободни и никоме не дугујемо ову слободу”.¹⁵ Да се речи Јанковског не налазе случајно на овом месту, сведочи уводни пасус насловљен са *Сећање и историја*, који говори о односу према Устанку и устаницима за време комунизма. Тако, пре него што уопште ишта сазна о самом Устанку, посетилац долази у прилику да се упозна са проблематичном рецепцијом самог догађаја: „Команда Домовинске армије је по свој прилици представљена као да се борила против Немаца за остварење сопствених личних интереса, који су били у супротности са тежњама пољског народа. Све до слома комунизма 1989. године званична пропаганда представљала је Варшавски устанак уз снажан контраст између херојске борбе устаника у односу на њихове неодговорне и циничне команданте”. Други пано говори о монтираним судским процесима и политичким убиствима устаника од стране комунистичке власти. За разумевање наратива целокупне сталне поставке кључна је реченица која се налази на овом пану: „Само независна Пољска за коју су се борили током Варшавског устанка могла је устаницима дати омаж – онима који су живели за њу, али и онима који су за њу пали”. Тврдња да је тек слом комунизма омогућио да се исприча истинита верзија Устанка, као и концепт по коме су слобода и независност Пољске у директној вези са њим, учинили су да Варшавски устанак буде представљен као линеарна тема која има свој специфичан прогрес, јер води од окупације земље ка слободи и, у финалном исходишту, њеној самосталности. На овај начин је прича о Устанку заправо отпочела истицањем његове проблематичне рецепције током владавине пољских комуниста, да би се тек потом посетиоци уопште упознали са самим догађајем.

Аутори поставке¹⁶ определили су се да у историјски контекст Устанка посетиоце уведу сами актери, односно устаници. Ово је основни разлог постављања пет телефонских кабина које у музеолошком смислу чине једну целину. Инсталацију, поред самих телефона, чини и пет краћих биографија устаника уз које постоје питања о појединачним искуствима сваког од њих. Притиском тастера поред одређеног питања на који желе да добију одговор, посетиоци имају прилику да чују исказ самих бораца, што даје одређени ауторитет подацима који

15 Сва превођења, осим ако није назначено другачије, урадила је ауторка.

16 У музеју нису истакнута појединачна имена, већ став да је стална поставка резултат рада музејског руководства и свих запослених.

се износе. Истовремено, јасно је да устаници уживају посебно место и да Музеј одаје почаст онима који су се борили за слободу свог народа.

Хронолошка основа поставке видљива је у графичким решењима: листови календара на зиду упућују на сваки дан трајања Устанка, са специфичним дневником дешавања. Такође, поставка је подељена и у темате, који пружају увид у посебне аспекте догађаја (на пример *Храна и вода*, *Свакодневица...*). Аудио-ефекти су веома важни за овај део поставке, будући да се смењују различити звуци, од удара сата који најављује почетак Устанка, преко марша војника, до пуцања на цивиле. Централни елемент поставке чини инсталација четвртастог облика налик зиду која садржи велики број рупа од метака, симболично постављена у средишту Музеја са поруком: „Срце музеја куца за оне који су се борили и који су погинули – али и за оне који су преживели. Ово је симбол нашег сећања и израз поштовања према Варшавском устанку и његовим учесницима”. Поред инсталације стоји позив посетиоцима да дотакну сваку рупу од метака како би осетили атмосферу Устанка. Мултимедијалним решењем обухваћени су звуци – радијски извештаји, песме, молитве, откуцаји срца, чиме се наглашава метафорична порука преклапања откуцаја оних који су пали са онима који живе памтећи њихове жртве.¹⁷

Слика 1. Телефонска кабина

(извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Warsaw_Uprising_Museum#/media/File:Telefony_Muzem_Powstania_Warszawskiego.JPG)

---

17 Steffi de Jong, *The Witness as Object: Video Testimony in Memorial Museums* (New York: Berghahn, 2018), 195–197.

Исправљање вишедеценијског односа према Варшавском устанку од стране комунистичких власти упечатљив је наратив који прожима сталну поставку, премда она одише документарним стилем. Бројни су показатељи наведеног, али као пример може послужити пано на последњем нивоу Музеја, насловљен као *Ваздушни десантни за савезнике*. На њему стоји: „Само педесет од готово 230 тона намирница пало је у руке устаника. До 10. септембра Стаљин није дозволио да совјетске писте буду укључене у планове савезника”. Ове две везане реченице које формирају логичку узрочно-последичну везу чине да посетиоци окриве Стаљина за лошу реализацију савезничких планова, посебно за недостатак основних животних намирница. Овакав утисак додатно појачава чињеница да у поставци нема места за критику САД-а, будући да је њихова авијација начинила само једно прелетање Варшаве.

Слика 2. Приказ авијације

(извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Warsaw_Uprising_Museum#/media/File:Replika_liberatora.jpg)

Насупрот томе, Музеј описује овај догађај као „импресиван”: набраја се да је полетело 107 боинга Б-17, познатијих као *леиџе ѿврђаве* са 1.100 авијатичара и 100 тона намирница. У наставку се Стаљин директно означава као кривац јер је „чињеница” да би Американци учинили више да су им совјетске писте биле доступне. У ту сврху стоје и речи британског pilota Стенлија Џонсона (Stanley Johnson): „Да смо само могли тамо [мисли се на совјетске аеродроме] да слетимо, могли бисмо да понесемо додатни товар... Никада нећу разумети Русе који су стајали на другој страни Висле”. Тако се чињеница да Совјети нису узели учешћа у савезничким ваздушним десантима одразила на тумачење да нису покушали да Варшаву спасу од физичке деструкције, што је у коначном

исходу постао кључни наратив овог Музеја.¹⁸ Са друге стране, Музеј има важну улогу у процесу редефинисања пољског националног идентитета након слома комунизма 1989. године. Ова специфичност се може уочити у делу Музеја који се бави биографијама устаника. Уз личне фотографије и краће пропратне текстове, посетиоцима су представљени људи који су учествовали у Устанку. Нарочито је потресна прича тринаестогодишњег курира Болеслава Јана Гепнера (Boleslaw Jan Gerner), чија је кошуља, коју је носио у тренуцима стрељања, данас музејски експонат. Аутори поставке су се определили да представе биографије *обичних, малих људи* док су вође и истакнутије личности сасвим изостале. Овим решењем свакако се шаље и порука да је обичан свет чинио устаничку популацију, наглашавајући тврдњу да су сви Пољаци били део овог догађаја. Ни на једном месту у Музеју нема информација о неустаницима, чак се не одговара ни на питање како се Устанак рефлектовао на преостало цивилно становништво.

Начин на који је приказан непријатељ најоучљивији је у нивоу Музеја који је практично испод нивоа земље. Овде је постављена самостална изложба *Немци у Варшави*, отворена за јавност 21. јуна 2007. године, с тим да је она временом постала интегрални део сталне музејске поставке. Најпре је неопходно истаћи да је овај део физички одвојен од делова Музеја који говоре о пољским устаницима, чиме су жртве физички одвојене од својих целата. Ова просторија делује прилично хладно: коришћени су груби материјали попут бетона и метала, осветљена је неонском светлошћу, док суровој и изузетно непријатној атмосфери у просторији доприносе различити звуци, попут марширања војника, пуцњаве и вапаја уплашених људи. Историчарка Моника Хајнеман (Monika Heinemann) је извршила исцрпну анализу овог сегмента Музеја, тврдећи да је представљена крајње дехуманизована слика Немаца.¹⁹ Са њим су се сложили и други истраживачи, тврдећи да су припадници немачке народности, у било којој функцији коју су вршили, представљени без икаквих карактерних особина.²⁰ Уколико се присетимо речи музејског руководства да је циљ поставке било представљање стварних, обичних људи, људи који толико подсећају на нас,²¹ онда је овај кон-

---

18 Eugeniusz Cezary Król, "Perzeptionen des Aufstands in Polen", in *Der Warschauer Aufstand 1944: Ereignis und Wahrnehmung in Polen und Deutschland*, eds. Hans-Jürgen Bömelburg, Eugeniusz Cezary Król and Michael Thomae (Paderborn: Schöningh, 2011), 171–191.

19 Monika Heinemann, *Krieg und Kriegserinnerung im Museum: Der Zweite Weltkrieg in polnischen historischen Ausstellungen seit den 1980er-Jahren* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017), 84–90.

20 Zuzanna Bogumił et al., op. cit., 141–143.

21 Muzeum Powstania Warszawskiego, "Jak budowaliśmy Muzeum", <https://www.1944.pl/artykul/historia,4513.html> (преузето 16.10.2020).

траст још видљивији и проблематичнији. Иако у овом делу Музеја генерално не постоје карактеризације и експлицитна одређења попут *добро* и *зло*, целокупан наратив је ипак заснован на овој дихотомији. Осим физичке изолованости, Немци се појављују као јединствена група, за разлику од Пољака, који су већ диференцирани на комунисте и некомунисте.

Музеј је на више места покушао да изазове не само осећај емпатије, већ и замишљања активног учествовања у данима Устанка. У томе свакако помаже могућност да се додирне оружје устаника (оригинали и реплике), чак и да се повуче окидач, али и неке од инсталација. Посебно треба поменути ону која се налази на међуспрату, јер посетиоци стичу утисак као да улазе у једну канализациону цев, кроз коју су устаници пролазили како би се пребацили у различите делове Варшаве. Иако је цев прилично широка, односно посетиоци могу корачати несметано у оба смера, по зидовима су уцртане географске одреднице (на пример, стране света) као и упозорења у којим деловима града тренутно има доста Немаца. Цев израђена на основу исказа преживелих, осим што посетиоце подстиче да замисле да се и сами налазе у таквој ситуацији, својим техничким решењем ипак шаље битно другачију поруку. Пар сломљених и искривљених решетки на крају цеви битно се разликује од последње сцене филма *Канал*, у коме два преживела устаника стижу до закључаних врата и тако бивају осуђени на смрт. Овим решењем Музеј шаље позитивну поруку – нада коју су устаници имали временом се остварила. Ради коректности,

Слика 3. Реконструкција канала

(извор: <https://warsawtour.pl/project/muzeum-powstania-warszawskiego/>)

важно је напоменути да се у подруму Музеја налази канализациона цев, реконструисана у аутентичним димензијама. Пролазак кроз ову цев је омогућен посетиоцима како би и сами искусили тескобу, таму и неизвесност кроз које су прошли сами устаници.

Извесну специфичност Музеја представља *Соба малої устџаника*, која је намењена за децу узроста од седме до једанаесте године, премда и одрасли могу ући у њу. Овде су изложене реплике играчака из касних тридесетих година прошлог века те је просторија замишљена као простор за дечју игру. Међутим, поред играчака и слагалица, приказани су мали шлемови и камуфлажне јакне које су деца користила током Устанка. Ова просторија, која је део сталне поставке, претрпела је озбиљну критику стручне јавности са етичких позиција: да ли је њен циљ едукација деце, односно да најмлађи посетиоци Музеја нешто науче. Уколико јесте, поставља се питање да ли би деца овде требало да науче како се ратује.²²

Слика 4. Дечја соба

(извор: https://en.wikipedia.org/wiki/Warsaw_Uprising_Museum#/media/File:Sala_Ma%C5%82ego_Powsta%C5%84ca_MPW_04.JPG)

---

22 Marta Kurkowska-Budzan, "Musée et identité: interprétations et usages du patrimoine en Bulgarie", *Martor* n. 11 (2006): 138.

Закључак

Већина истраживача/ица данас дели мишљење да се период окупације Пољске, понајвише 1944. година, третирају као полазна тачка развоја демократске Пољске, независне од Совјетског Савеза. Музеј Варшавског устанка одиграо је важну улогу у успостављању интерпретације о слободарском и независном пољском народу.²³ Међутим, управо је ово основни разлог због чега је Музеј, углавном од стране стручне јавности, претрпео озбиљне критике. Снажно инсистирање на једном наративу уз занемаривање многих чињеница које се односе на Устанак аргументовано је на различите начине. Непобитна је чињеница да је Музеј, иако се потенцира да поставка представља *обичне* људе, заправо врло пажљиво изабрао актере и актерке који су из прве руке могли да потврде и тиме дају легитимитет свеобухватној интерпретацији догађаја, те самим тим и самој сталној поставци. У овом контексту важно је поменути речи једне баке која упућује поруку посетиоцима: „И мислим да бисте ви, млади људи, да сте били тада у Варшави, сигурно били једнако предани и радили исто што и ми”.²⁴ Ова изјава у функцији је изграђивања снажног осећаја заједништва између бораца и боркиња из 1944. године са тренутним посетиоцима Музеја.

Терминолошка одређења коришћена у сталној поставци битно доприносе разграничењу негативног и позитивног у музејском наративу. Реч *војник* се употребљава искључиво за пољске устанике, чиме се наглашава њихов легитимитет, док се употреба овог појма апсолутно избегава када се говори о активностима Црвене армије или нацистичке Немачке. Приметно је да се појмом *војник* означавају и жене тако да, иако се не користи родно-сензитиван језик, бива јасно да се мушки херојски наратив проширио и на женске протагонисте.

Линија разграничења на *ми* (добри) и *они* (зли) није усмерена само на странце, односно ратне непријатеље. Она је приметна када се говори о самом Устанку. Примера ради, трупе генерала Жигмунда Берлинга (*Zygmunt Berling*), чија је војска била друга по величини након Домовинске армије, само су узгред споменуте. Основни разлог овог изостављања лежи у чињеници да је овај генерал након рата убрзо (негативно) означен као представник новог руководства земље, односно сарадник Совјетског Савеза. Слична је ситуација када се говори о комунистичкој прелазној влади која је формирана на територијама ослобођеним од Црвене армије. На паноу *Лублинска Пољска* налазе се представници овог

---

23 Monika Heinemann, op. cit., 375.

24 Изјава лица наведене као Maria Urbaniec-Downarowicz.

режима. Као сарадници Совјетског савеза, оцењени су врло негативно, а на њих је буквално стављен печат: на њиховим портретним фотографијама налази се упадљиви црвени печат, који се не користи у другим деловима поставке.

За Музеј Варшавског устанка може се рећи да негује херојски наратив о борби пољског народа за слободу. Ова борба била је усмерена и против спољашњег и против унутрашњег непријатеља. Ова, у музеолошком смислу изграђена, заједница Пољака је борбена, часна и антикомунистичка. Данас се Музеј Варшавског устанка сматра за најмодернији пољски музеј у смислу визуелних решења и имплементације технике,²⁵ који је рекордни број посетилаца забележио 2017. године – нешто преко 713.000 људи.²⁶ Као водећа туристичка атракција пољске престонице, Музеј је постао важан елемент пољског културног наслеђа који је добио посебан легитимитет у процесу изградње пољског националног идентитета.

---

25 Zuzanna Bogumił et al., op. cit., 69.

26 Paweł Ukielski, "Interview by Poland In English with the Deputy Director of the Warsaw Rising Museum", 1 August 2018. <https://polandinenglish.info/38321614/warsaw-rising-museum-exhibition-changes-thinking> (преузето 10.8.2021).

Литература

Bogumił, Zuzanna, Joanna Wawrzyniak, Tim Buchen, Christian Ganzer and Maria Senina, *The Enemy on Display: The Second World War in Eastern European Museums*. New York & Oxford: Berghahn Books, 2015.

Davies, Norman. *Rising 44: The Battle for Warsaw*. London: Macmillan, 2003.

De Jong, Steffi. *The Witness as Object: Video Testimony in Memorial Museums*. New York: Berghahn, 2018.

Gawin, Dariusz. *Spór o powstanie. Powstanie warszawskie w powojennej publicystyce polskiej*. Warszawa: Muzeum Powstania Warszawskiego, 2004.

Heinemann, Monika. *Krieg und Kriegserinnerung im Museum: Der Zweite Weltkrieg in polnischen historischen Ausstellungen seit den 1980er-Jahren*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017.

Jaeger, Stephan. *The Second World War in the Twenty-First-Century Museum*. Berlin, Boston: De Gruyter, 2020.

Jaworska, Krystyna. *Warszawa 1944: i 63 giorni dell'insurrezione*. Torino: Blu Edizioni, 2004.

Katalog: Muzeum Powstania Warszawskiego. Warszawa: Muzeum Powstania Warszawskiego, 2011.

Król, Eugeniusz Cezary. "Perzeptionen des Aufstands in Polen". In *Der Warschauer Aufstand 1944: Ereignis und Wahrnehmung in Polen und Deutschland*. Editors Hans-Jürgen Bömelburg, Eugeniusz Cezary Król and Michael Thomae, 171–191. Paderborn: Schöningh, 2011.

Kurkowska-Budzan, Marta. "Musée et identité: interprétations et usages du patrimoine en Bulgarie". *Martor* n. 11 (2006): 133–140.

Majewski, Piotr M. "Die Musealisierung des Zweiten Weltkrieges in Polen". In *Erinnern an den Zweiten Weltkrieg: Mahnmale und Museen in Mittel- und Osteuropa*.

Editors Stefan Troebst and Johanna Wolf, 151–158. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2011.

Muzeum Powstania Warszawskiego. "Jak budowaliśmy Muzeum". <https://www.1944.pl/artykul/historia,4513.html> (преузето 16.10.2020).

Porter, Brian A. *When Nationalism Began to Hate: Imagining Modern Politics in Nineteenth Century Poland*. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Richie, Alexandra. *Warsaw 1944: Hitler, Himmler, and the Warsaw Uprising*. New York: Farrar, Straus & Giroux, 2013.

River, Charles, ed. *The Warsaw Uprising of 1944: The History of the Polish Resistance's Failed Attempt to Liberate Poland's Capital from Nazi Germany*. London: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016.

Tyszka, Zbigniew. "Socjologia rodziny w Polsce". *Ekonomiczny i Socjologiczny* n. 52 (1990): 233–248.

Ukielski, Paweł. "Interview by Poland In English with the Deputy Director of the Warsaw Rising Museum", 1 August 2018. <https://polandinenglish.info/38321614/warsaw-rising-museum-exhibition-changes-thinking> (преузето 10.8.2021).

Wnuk, Rafał. "Die Kolumbus-Generation. Überlegungen zu einer kollektiven Biographie". In *Die polnische Heimatarmee: Geschichte und Mythos der Armia Krajowa seit dem Zweiten Weltkrieg*. Editor Bernhard Chiari, 777–806. Munich: R. Oldenbourg, 2003.

Żychlińska, Monika and Erica Fontana. "Museal games and emotional truths: creating Polish national identity at the Warsaw rising museum". *East European Politics and Societies* n. 30 (2016): 235–269.

Kristina Z. Jorgić Stepanović, PhD

Curator

The Memorial Park *October in Kragujevac*

kjorgic@gmail.com

**IMAGE OF THE ENEMY
IN THE MUSEUM OF THE WARSAW UPRISING
AS PART OF THE CONSTRUCTION
OF THE POLISH IDENTITY AFTER 1989**

Summary

The paper analyzes the concept of the permanent exhibition of the Museum of the Warsaw Uprising, opened in 2004. The introductory part follows the discourse that existed after the Warsaw Uprising from the period after the Second World War in order to observe the commemoration of the event itself in public space. With a description of the physical characteristics of the museum, the focus of the paper is the analysis of the permanent exhibition, i.e. the enemies, regardless of their nation. The paper presents German and Soviet soldiers, but also Poles who were not part of the Homeland army. The image of the enemy in this Museum is being re-examined in accordance with current museological solutions, but in correlation with the process of constructing the idea of Poland as an independent and sovereign state.

Translated by Kristina Jorgić Stepanović

UDK 902.2(497.6)"19/20"
069.51:903/904(497.6)
COBISS.SR-ID 50486281

Др Ивана М. Панцић*

виши кустос

Музеј Републике Српске, Бања Лука

Босна и Херцеговина

ivanapandzic@gmail.com

ПРЕГЛЕД АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ОД КАМЕНОГ ДОБА ДО СРЕДЊЕГ ВИЈЕКА МУЗЕЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ БАЊА ЛУКА

Айспиракџи: Подручје Босне и Херцеговине представља једно од археолошки најбогатијих области на Балкану. Њен географски положај, на прелазу између источне јадранске обале и централног Балкана, као и геоморфолошке особине били су фактори који су током низа миленијума у доброј мјери одређивали токове културно-историјског развоја. Али, наведено богатство реципрочно је улагањима и подацима којима данас располажемо. Ипак, узимајући у обзир рад археолошког одјељења и Музеја Републике Српске током последњих петнаест година уопштено, вјерујемо да је пред нама период доброг и квалитетног рада и још бољих резултата.

Кључне речи: археологија, палеолит, неолит, средњи вијек, Музеј Републике Српске

Крај XIX вијека у Босни и Херцеговини обиљежила су прва званична археолошка истраживања (Бутмир, Гласинац), а 1884. године основано је и Музејско друштво у Сарајеву које је временом прерасло у музејску мултидисциплинарну

---

* Ауторка је и доцент на Филозофском факултету Универзитета у Бањој Луци, контакт: ivana.pandzic@ff.unibl.org

научну институцију, данас Земаљски музеј у Сарајеву. Други музеј, отворен у Босни и Херцеговини 1930. године, је Музеј Врбаске бановине у Бањој Луци, који је неколико пута мијењао називе и локације, све до 1982. године када се под називом Музеј Босанске крајине уселио у зграду Дома солидарности, гдје се и данас налази. Први кустос археолог, Вера Николић, запослена је 1956, док је археолошко одјељење званично формирано тек 1961. године.¹ Наредни период у области археологије и музеологије пратиле су бројне активности, од теренског рада, формирања археолошких збирки, али и честих пресељења, као и коначног отварања сталне поставке 1982. године. Преименовањем у Јавну установу Музеј Републике Српске Бања Лука 1992. године, чиме је постао централна музејска установа, проширена је територија дјелатности свих запослених кустоса, а самим тим и археолога. Отацбински рат у периоду 1992–1995. године зауставио је наведени развој, који је трајао и скоро деценију послје окончања ратних дејстава, те се данас сматра да је „нови живот” Музеја почео поновним отварањем сталне поставке тек 2004. године.

Проблеми са којим се суочавала археологија Републике Српске још нису потпуно превазиђени; недостатак документације ранијих истраживања увелико успорава рад данашњих кустоса музеја и археолога; скоро једини свједок ранијих истраживања јесте материјал из музејских депоа. Након дугог низа година, због неодговарајућих услова рада као и честих промјена кустоса и недостатка стручног кадра, велики број предмета још увијек чека стручну и научну обраду, а проблем представља и недостатак конзерватора и рестауратора. Ипак, узимајући у обзир рад археолошког одјељења и Музеја Републике Српске током последњих 15 година уопштено, вјерујемо да је пред нама период доброг и квалитетног рада и још бољих резултата.²

Истраживања палеолита на територији сјеверне Босне

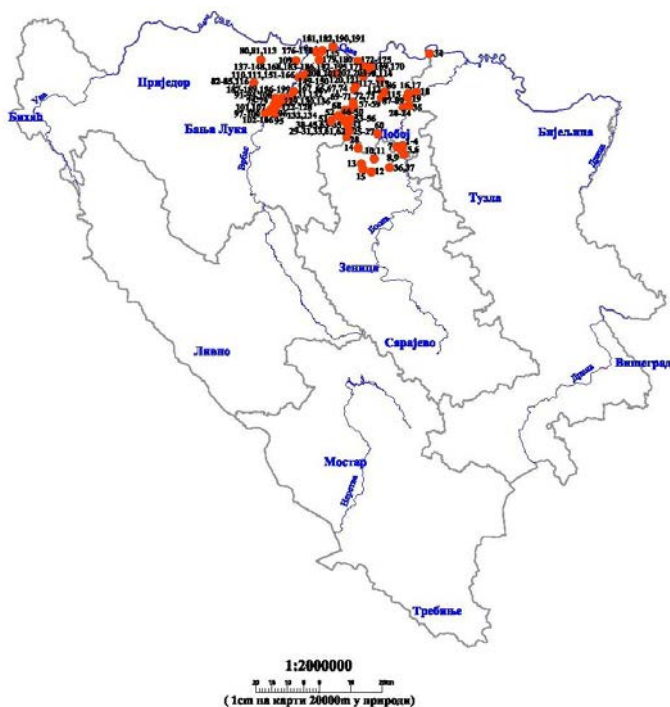
Године 2006. сарадњу Археолошког одјељења Универзитета у Кембрицу (Велика Британија) са Музејом у Добоју успостављају проф. др Престон Миракл (Preston Miracle) и мр Тонко Рајковача, с циљем да се већ постојећи материјал

---

1 Радмила Колунџија, ур., *Од Музеја Врбаске бановине до Музеја Републике Српске (1930 – 2010): публикација поводом 80 година Музеја Републике Српске* (Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2010), 68–70.

2 Ивана Панџић, „Реферат за праисторију, Одјељење за камено доба” у *Од Музеја Врбаске бановине до Музеја Републике Српске. (1930–2010): публикација поводом 80 година Музеја Републике Српске*, ур. Радмила Колунџија (Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2010), 146–150.

смјештен у нашим музејима употпуни квалитетнијом документацијом, као и да се допринесе темељнијем истраживању наведеног подручја кориштењем нових технологија. Тиме и започиње пројекат археолошких истраживања каменог доба сјеверне Босне под називом „Палеолит сјеверне Босне“. Рекогносцирањем и ревизионим ископавањем локалитета на простору општине Добој, године 2006. је започела и активна сарадња наведених институција са Музејом Републике Српске, те се већ следеће 2007. године истражује територија горњег тока ријеке Врбас.

Слика 1. Локалитети истражени у сјеверној Босни у периоду од 2006. до 2012. године (аутор: И. Панцић)

У образложењу пројекта достављеног Музеју Републике Српске, П. Миракл је написао: „Босна има велику густину палеолитских налазишта, а истраживања спроведена између 50-их и 80-их година XX вијека показала су да нека од ових налазишта датују још из периода средњег палеолита, између 100.000 и 40.000 година прије нове ере (п.н.е). Најновија палеоантрополошка истраживања показала су да је управо Балкан био најважнија рута за ширење млађег (горњег) палеолита у Европи око 40.000 година п.н.е, као и посљедње упориште

неандерталских група. Палеолитски резултати из Босне изузетно су важни за наше разумијевање средњег палеолита, неандерталских група и њихове реакције на промјене у природном и друштвеном свијету током посљедњег леденог доба”.³

Током првих година истраживања сјеверне Босне констатован је велики број потенцијалних локалитета, а вршена су и ревизиона ископавања на локали-

Слика 2. Локалитет Камен – Макљеновац, ревизионо ископавање
(фотографија: Документација Музеја Републике Српске)

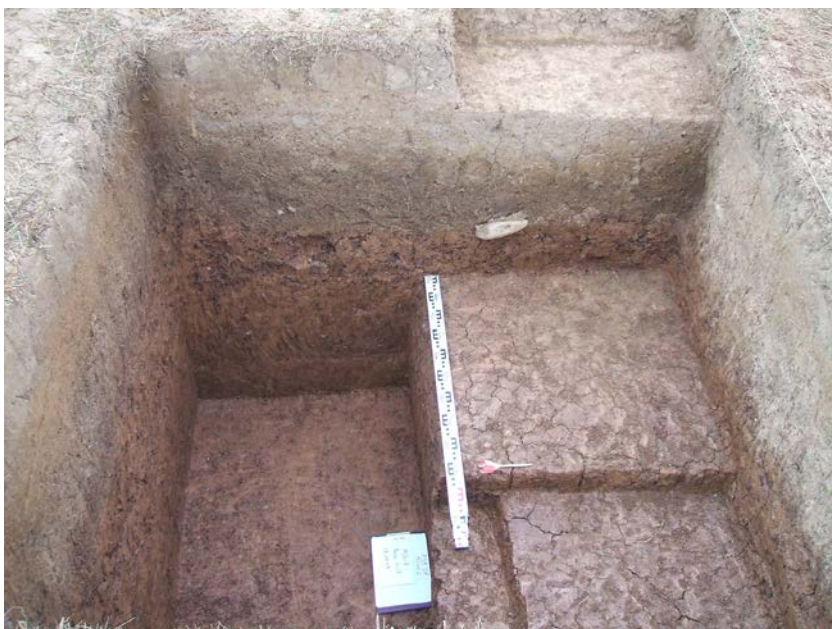
тетима Камен – Макљеновац и Пећине Клашнице, прије свега ради утврђивања културне стратиграфије локалитета, али и ради употпуњавања документације. Локалитет Камен – Макљеновац код Добоја откривен је 1949. године и био је прво налазиште ове врсте на подручју Босне и Херцеговине. С обзиром на то да је ријеч о каменолому, године 1951. подузети су први заштитно-спасилачки радови. Пронађени археолошки материјал разврстан је типолошки и хронолошки,

---

3 Ивана Панџић, *Археолошки дневник палеолитских истраживања* (Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2014); Иста, *Камени свијет леденог доба* (Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2014); Документација Реферата за праисторију – камено доба, Одјељење за археологију Музеја Републике Српске.

а сврстан је на крај средњег и у млађи палеолит, између 42.000 и 26.000 године п.н.е, док се наведени материјал могао наћи само на секундарној позицији.⁴

Ни ревизиона ископавања 2006. године нису успјела утврдити културну стратиграфију, јер је локалитет данас у још горем стању, с обзиром на то да каменолом и данас ради, због чега је остао једнострано сагледан.

Слика 3. Локалитет Пећине 2, ревизионо ископавање
(фотографија: Документација Музеја Републике Српске)

С друге стране, локалитет Пећине Клашнице представља скупину палеолитских станица чије је заштитно ископавање обављено 1979, а прво систематско истраживање 1983. године. Током кампање 2007. године у Клашницама су рађени локалитети Пећине 2 и Пећине 3. Типолошки највећи дио пронађеног материјала припада мустеријенској фази средњег палеолита, док млађепалеолитску фазу презентују алатке орињасијенске и граветијенске културне провенијенције.⁵

4 Boris Graljuk, „Pećina, Klašnice, Banja Luka – Paleolitska stanica”, *Arheološki pregled* br. 21 (1979): 9–15, Table I–IV.

5 Isto, 10.

Генерално гледајући, кремени материјал са локалитета Пећине скоро је идентичан инвентару палеолитских станица у долинама ријека Укрине, Усоре и Босне. Ретуширане алатке мустеријенске фазе, обликом и обрадом најближе су материјалу локалитета Камена и Лонца код Добоја, као и из Крапине у сјеверозападној Хрватској, док је млађепалеолитски материјал најближи налазима Високог Брда код Дервенте и Кадра код Оџака.⁶

Ни ова ревизиона ископавања, осим што су додатно обогатила фондус Музеја Републике Српске, нису дала жељене резултате што се тиче културне стратиграфије локалитета.

Задовољавајући резултати условљавају проширење пројекта, те се 2009. године организује археолошка радоница под називом *Праисторијски њрегјели њока ријеке Саве: Будућности археолошке базишине и археолошке науке у Босни и Херцеговини*, када је успостављена сарадња са проф. др Чарлсом Френчом (Charles French), тадашњим директором георхеолошке лабораторије *Charles McBurney* Универзитета у Кембрицу, затим проф. др Теријем Хопкинсоном (Terry Hopkinson) и др Марком Вандер Линденом (Mark Vander Linden) са Универзитета у Лестеру. Од новембра 2009. године ради се на првим георхеолошким испитивањима локалитета у Републици Српској на четири раније регистроване локације (Кочићево, Пећине 3 и Пећине 4, Пејчиновића брдо, Јелића брдо), а сакупљени узорци предати су на анализу у лабораторију у Кембриц. Добијени резултати чинили су саставни дио магистарског рада георхеолога Гарија П. Маринера (Garry P. Marriner), чији је дио касније објављен и у *Годишњаку* Балканолошког института Сарајево.⁷

Током 2010. године теренски радови обухватили су наставак рекогносцирања, пробна сондирања и георхеолошка испитивања, када су убицирана 62 нова локалитета. Пробна сондажна ископавања обављена су на 14 локалитета на којима је отворено 39 пробних сонди, избушене 131 георхеолошке рупе археолошком бургијом и узето 65 узорака земље за георхеолошке анализе.

У периоду од 2010. до 2013. године настављају се археолошко рекогносцирање територије сјеверне Босне и Републике Српске, пробна сондажна ископавања појединих локација, као и ревизиона ископавања пећине Растуша код Теслића. Споменик природе, пећина Растуша, једино је пећинско налазиште у сјевернобосанској регији, а налази се 12 километара сјеверозападно од Теслића

---

6 Isto, 9–15, Table I–IV.

7 Gary P. Marriner, Charles French and Tonko Rajkovača, "Geoarchaeological reconnaissance of the Banja Luka and Doboј area of northern Bosnia and Herzegovina", *Jahrbuch. Zentrum fur Balkanforschungen* 40 (2011), 7–44.

и Бање Врућице, на 370 м надморске висине. Састоји се од пространог канала и неколико мањих споредних, укупне дужине 440 м. Истраживања су на овој локацији вршена у неколико наврата, а подаци су садржани у извјештајима из 1971, 1973, 1974. и 1978. године,⁸ док подаци са посљедњих истраживања из 1991. године још увијек нису публиковани. Ради се о разгранатој пећини, готово потпуно равној, са атрактивним пећинским накитом: саливима, пећинским хијероглифима, сталактитима и бигреним кадама. Растуша је станиште двије врсте слијепих мишева: *Rhinolophus ferrumequinum* и *Rhinolophus euryale*, а досадашња археолошка истраживања дала су материјалне доказе о боравку човјека у овој пећини још за вријеме палеолита. Истражене су сонде у почетном дијелу главног пећинског тракта, а поред зуба и костију пећинских медвједа откривено је свега неколико комада каменог оруђа које је на основу типологије и начина обраде, према Баслеру карактеристично за мустеријен,⁹ а према Малезу личи на орињасијенски тип пострушки.¹⁰ Премда је ријеч о веома ријеткој врсти локалитета, пећина Растуша до данас није добро представљена, углавном зато што су претходна ископавања вршена у вријеме када археолошке методе и процедуре нису биле довољно развијене у нашем региону. Недостаје прецизна документација, нема корелације слојева, а археолошки налази нису адекватно забиљежени и објашњени, нити су стављени у шири контекст археолошких истраживања у региону, што нас је навело да пећину Растуша систематски истражимо. Због тога од 2010. године институције културе и заштите Републике Српске, Универзитет из Кембрица и општина Теслић финансирају ревизионо истраживање пећине Растуша. Истраживања приликом којих су кориштене савремене методе истраживања уз многе хемијске анализе, показале су до данас да је човјек у овој пећини боравио још прије око 40.000 година. Приликом ископавања вршених од 2010. до 2012. године, пронађена је знатна количина материјала (кремен, керамика, кости и остало), од којег је до сада извршена технолошка и типолошка анализа свог материјала од окресаног камена, а према којој је кремени материјал подијељен на основне категорије: одбитке, сјечива, ретуширане алатке, језгра и технолошке нуспродукте.¹¹

8 Mirko Malez, „Novija istraživanja paleolitika u Hrvatskom Zagorju”, u *Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, ur. Željko Rapanić (Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 1978), 9–70.

9 Đuro Basler, „Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Bosni i Hercegovini”, u *Praistorija Jugoslovenskih Zemalja, Tom I*, ur. Đuro Basler (Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH), 326.

10 Mirko Malez, nav. delo, 11–14; Isti, „Speleološki odnosi u nekim spiljama Bosne i Hercegovine”, *Naš krš* br. 9 (1980): 13–14.

11 Ivana Jovanović, Ivana Pandžić i Preston T. Miracle, *Okresana kamena industrija iz pećine Rastuša* (Banja Luka: Filozofski fakultet, 2014).

Што се палеонтолошких остатака тиче, њихов спектар је више него проширен и најбитније је навести да се међу бројним животињским врстама сада налазе и остаци пећинског лава, лоса, јелена, дабра и носорога. У складу са свим горенаведеним и прелиминарним анализама материјала из пећине Растуша, овај локалитет показао се као једно од најстаријих пећинских станишта на подручју

Слика 4. Локалитет Растуша, ревизионо ископавање
(фотографија: Документација Музеја Републике Српске)

сјеверне Босне, али и као локалитет са највећим потенцијалом за допуну туристичке понуде Републике Српске и Босне и Херцеговине. Такође, потребно је навести да археолошка истраживања нису завршена, због локалног имовинско-правног спора, а наставак радова чека окончање спора судским путем.

Истраживања неолита горњег тока ријеке Врбас

Простор Босне и Херцеговине није јединствена географска цјелина. И поред тога што га не одликују оштре и нагле промјене рељефа, међусобне разлике појединих регионалних цјелина бројне су и изразите, а истовремено су усклађене

са одликама различитих дијелова Балкана ка којим гравитирају. Сасвим је јасно да је природна повезаност ових регионалних цјелина са различитим областима Балкана имала и видног одраза на укупан културно-историјски развој и формирање различитих културних зона са јасно дефинисаним особинама и међусобним разликама. Разматрајући основне податке неолитских локалитета сјеверозападне Босне, сматра се да није постојала самостална босанска групација на територији сјеверне Босне, да су сва насеља уско повезана за одговарајућим појавама с друге стране ријеке Саве и сврстана у тзв. посавску групу која чини саставни дио сремско-славонске неолитске скупине, а називана је и бапско-ленђелска. Прва истраживања неолита сјеверне Босне започела су 2008. године рекогносцирањем територије сјеверне Босне. Услиједио је пројекат „Формирање Европе: динамичност праисторијских популација и коријени социо-културне разноликости” у сарадњи са Универзитетом Лестер, чији се најзначајнији резултат огледа у програму С14 датовања неолитских локалитета Босне и Херцеговине. Укупно 49 узорака са 23 локалитета послано је на анализу, која је рађена у Истраживачкој лабораторији за археологију и историју умјетности Универзитета у Оксфорду; девет узорака није дало довољно колагена да се обезбиједи поуздани датуми, док је неколико узорака указивало на друге периоде. Упркос овим мањим недостацима, неизбјежним када се ради с музејским збиркама, већина узорака припада неолиту. Радиокарбонски датуми су раније били доступни само за три локалитета у Босни и Херцеговини (Обре I, Обре II и Горња Тузла), тако да су добијени датуми за 11 нових локалитета, што значи да је сада више него удвостручен број локалитета на којима постоје радиокарбонски датуми. С географске тачке гледишта, док је стање документације у централној Босни одлично, на другим мјестима ситуација је доста промјењљива. У Херцеговини је тренутно око трећина познатих неолитских локалитета датована први пут захваљујући овом програму, док је ситуација још гора у сјеверном дијелу земље, гдје је само неколико локалитета датовано, од којих су три у долини ријеке Врбас.¹²

Године 2012. Музеј Републике Српске је потписао један од највећих и најзначајнијих пројеката са Универзитетским колеџом из Лондона, финансиран од стране Европског истраживачког савјета (ERC), под називом „ЕУРОФАРМ: Пренос иновација – поређење и моделовање почетка пољопривреде и пратећих технологија током неолита Европе”, са главним фокусом на територију Републике Српске. Током пет година теренског рада комбинацијом рекогносцирања, археолошких бушења бургијом, пробних сондажних археолошких ископавања,

12 Marc Vander Linden, Ivana Pandžić and David Orton, "New radiocarbon dates for the Neolithic period in Bosnia & Herzegovina", *Годишњак Балканолошкој институције* бр. 43 (2014): 22–23.

укључујући прелиминарне податке о археоботаници, археозоологији и кременој технологији, истраживања су показала присуство неолитских локалитета, од којих су два, Кочићево и Косијерово, детаљније истражена и датована у прву половину V миленијума п.н.е. Највеће изненађење било је током археолошке теренске сезоне 2013. године, када је на локалитету Кочићево откривен готово читав људски скелет.

Слика 5. Локалитет Кочићево, каснонеолитске јаме
(фотографија: Документација Музеја Републике Српске)

Иако су кости још увијек имале неколико анатомских веза, укупан распоред тијела, са изразитим оштрим углом између ногу и торза, те његово дјелимично уништење касније ископаном јамом, указују на то да ово није гробница *per se*, већ тијело које је било одложено. Никакви гробни налази везани за људске

остатке нису пронађени, а каснијим антрополошким анализама утврђено је да је ријеч о женској особи средње животне доби, док је радиокарбонско датовање утврдило старост од 5200 – 5000 калц. п.н.е. (95.4%).¹³

За сада се питање о томе да ли или не свједочимо већој присутности људске врсте у доњем току Врбаса између 4900. и 4500. калц. п.н.е. заснива само на директном датирању наведена два налазишта (Кочићево и Косијерово). Уколико

Слика 6. Локалитет Кочићево, скелет женске особе
(фотографија: Документација Музеја Републике Српске)

---

13 Ivana Pandžić and Marc Vander Linden, eds., *The Neolithic site of Kočićevo in the lower Vrbas Valley (Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina): report of the 2009-2014 field seasons / Neolitski lokalitet Kočićevo u dolini rijeke Vrbas (Republika Srpska, Bosna i Hercegovina): izvještaj o terenskom radu u periodu 2009–2014* (Banja Luka: Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, 2014), 121–139.

је то тачно, ово би могао да буде дио ширег савременог феномена прво ученог у сливу Високо, нестанком великих локалитета као што је Околиште, а у корист мањих, бројнијих насеобина.¹⁴

Умножавање локалитета је већ сугерисано горенаведеним прибављањем и испитивањем радиокарбонских датума за неколико неолитских локалитета распрострањених дуж читаве територије Босне и Херцеговине.¹⁵

Захваљујући вишегодишњем интензивном раду на терену, овај пројекат испуњава празнину у документовању, потврђујући постојање неколико неолитских локалитета на овом подручју.

Локалитет Звечај, Бања Лука – прво подводно ископавање

На територији Града Бања Луке постоји неколико средњовјековних локалитета који свједоче о бурној прошлости ових крајева. Један од таквих локалитета је и тврђава Звечај, која се налази изнад села Рекавице, на самом јужном улазу у кањон Тијесно. Ово утврђење се први пут у историјским изворима спомиње 15. јануара 1404. године, као двор великог војводе босанског, кнеза Доњих Краја и херцега сплитског Хрвоја Вукчића. Као један од најмоћнијих босанских и угарских великаша, Хрвоје Вукчић је имао значајну улогу у борби за угарски пријесто између претендата Жигмунда Луксембуршког и Ладислава Напуљског.¹⁶

Данас су од ове тврђаве сачувани само остаци бранич-куле и дио зидина у њеном подножју. Године 2017. Милан Родић, ронилац Ронилачког клуба „Бук” Бања Лука, пронашао је у ријечи Врбас занимљив артефакт, подно самог Звечаја, а на наведеној локацији у Рекавицама. Накнадно је утврђено да је ријеч о мачу који се налазио у ријечи Врбас на 4 м дубине, а гдје максимална дубина при нормалном протоку воде износи 11 м.

Артефакт се налазио вијековима заглављен у каменом кориту на десној обали ријеке Врбас, на који се исто толико стотина година таложио груби седимент комбинован са пијеском, камењем и седром. Под утицајем разних природних фактора попут бујица и седиментације са једне, и антропогених фактора попут изградње хидроелектрана са друге стране, дошло је до продубљивања корита

---

14 Robert Hofmann, hrg., *Okolište 1 – Spätneolithische Keramik und Siedlungsentwicklung in Zentralbosnien. Neolithikum und Chalkolithikum in Zentralbosnien* (Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 2013).

15 Marc Vander Linden, Ivana Pandžić and David Orton, op. cit.: 9–34.

16 Јанко Врачар и Ивана Панџић, *Врбаски мач у камену, Прича о бањалучком Екскалибуру* (Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2020), 21.

ријеке Врбас. Претпоставља се да су то основни разлози што је мач вијековима остао на истој локацији, фиксиран таложењем седимената.¹⁷

Иако првенствено везана за маринска подручја, подводна археологија на просторима Републике Српске представља нови вид археолошких истраживања који је фокусиран на ријеке и језера, а отвара могућности сакупљања нових и значајнијих археолошких и историјских чињеница и дешавања на нашим просторима.

Слика 7. Процес вађења мача из реке Врбас, 2019.
(фотографија: А. Чавић)

Сам процес подводног ископавања мача трајао је три дана, а након завршеног ископавања, мач је извађен из ријеке Врбас. Обављен је процес стабилизације и његово 24-часовно натапање у дестилованој води, извршена је анализа узорка воде, контролисано сушење, рендгенско снимање, те на крају и процес механичког чишћења микромоторима са различитим наставцима, као и микропјескарење са циљем уклањања наслага корозије, калцинација и алги.

На основу типолошких особина сјечива, накрснице и јабучице, мач из Врбаса је окарактерисан као бастардни тип мача, који можемо датовати у другу половину XIV и прву четвртину XV вијека. Бастардни мачеви кориштени су у

---

¹⁷ Исто, 11.

југоисточној Европи од средине XIV до краја XV вијека и због своје величине и ударне моћи постали су популарни на бојном пољу, јер ратници, захваљујући развоју пуног оклопа, нису више морали носити штитове којима би се заштитили од стријела, већ су сада могли објема рукама баратати мачем, што је омогућило да мачеви постану већи и тежи у односу на раније типове. То ће за посљедицу имати могућност наносења разорних удараца противнику у пуном оклопу. Иначе, сје-

Слика 8. Врбаски мач
(фотографија: Документација Музеја Републике Српске)

чиво Врбаског мача са троструким жилијембом указује на могућност да је исти био производ домаћих мачарских радионица, о чему свједоче и дубровачки писани извори са почетка XV вијека.¹⁸

---

¹⁸ Исто, 27–34.

Након наведених активности, мач је стабилизован и спакован, а представљен је јавности у оквиру прославе јубилеја 90 година постојања Музеја Републике Српске, од када се налази у сталној поставци Музеја.

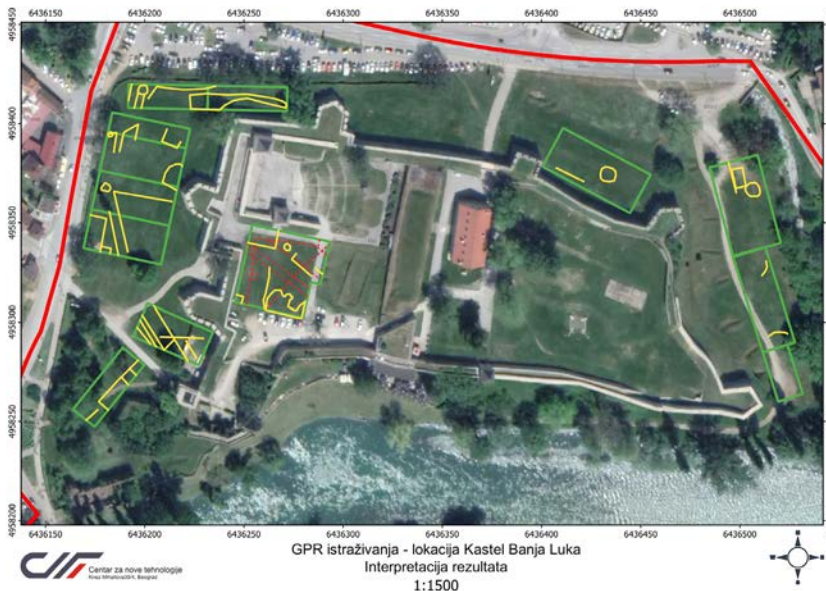
Тврђава Кастел, Бања Лука – вишеслојни локалитет

Комплекс тврђаве Кастел у самом центру Бања Луке, на ушћу ријечице Црквене у Врбас, полигонално је облика и заузима површину од 26.610 м² унутар и 21.390 м² изван бедема тврђаве. Постојећа тврђава састоји се од три неједнака дијела унутрашњег простора „дворишта”, девет бастiona, четири куле и три улазне капије. Грађена је од правоугаоног притесаног камена, у неправилном слогу, са додатим кречним малтером. Саставни дио одбрамбеног система тврђаве био је шанац широк 20–30 метара, који је опкољавао Кастел са свих копнених страна, а који је данас затрпан. Прва археолошка открића потичу из 1895. и 1924. године, док су археолошка ископавања вршена у фазама од 1971. до 1988. године. До данас регистровани налази датирани су од млађег палеолита (gravettien), неолита и енеолита (баденске и вучедолске културе), те касног бронзаног и жељезног доба. Остаци супструкција римских зидова, бронзане фибуле и бројни налази новца из периода од II до IV вијека нове ере највјероватније припадају римском каструму, док је на простору Дворишта III откривена и керамика раног средњег вијека која можда одговара славенском градинском насељу из времена између IX и XII вијека.

Од 2019. године, када се интензивирају радови на заштити и ревитализацији бедема тврђаве, Друштво археолога Републике Српске и Музеј Републике Српске врше прва геофизичка снимања локалитета, те настављају ископавања вршена крајем осамдесетих година XX вијека на локацији Дворишта II, унутар Кастела. Геофизичка истраживања која је извела екипа „Центра за нове технологије” из Београда, у оквиру прве фазе истраживања на локалитету Кастел у Бања Луци, изведена су кориштењем георадарске методе (GPR) која омогућава детаљно прекривање терена, у циљу детектовања и откривања евентуалних остатака материјалне културе. Методологија истраживања подразумијевала је примјену високорезолутне георадарске методе са одговарајућом антеном, погодном за кориштење у условима какви су присутни на истраженим локацијама. Кориштена опрема за снимање била је георадарски систем SIR4000 са антеном од 270 MHz (америчке производње) и регистрацијом података у оквирима правоугаоне мреже, дуж паралелних профила на међусобном растојању од 0,5 метара. Геофизичка истраживања су обављена у оквирима осам истражних поља, а њихови резултати

приказани су у виду карата електромагнетских аномалија, које су производ обраде свих регистрованих георадарских профила, генерисања 3Д модела и издвајања хоризонталних пресека на више дубинских нивоа. Интерпретација резултата извршена је означавањем електромагнетских аномалија, гдје су жутом линијом означене неке од аномалија чији узрочник може бити постојање објеката испод површине тла, а црвеном испрекиданом линијом су означене линијске структуре за које се претпоставља да одговарају подземним инсталацијама.

Слика 9. Локалитет Кастел, интерпретација геофизичког снимања (фотографија: Документација Центра за нове технологије, Београд)

Паралелно са радовима геофизичких снимања, настављена су ископавања на локацији Дворишта II, унутар зидина бедема. Посљедњи радови обустављени су 1988. године и од тада је наведени дио локалитета запуштен и препуштен случају (временом је чак служио и као депонија коришћена при разним радовима који су предузимани на Кастелу). До сада су рађене три сезоне приликом којих се кренуло од сјевероисточног дијела грађевине према већ дефинисаним просторијама, које су обиљежене арапским бројевима, крећући се од сјеверозападне просторије као почетне према југу.

Отворена су укупно три контролна рова, уз по један зид сваког објекта и дуж просторије 1, ради утврђивања дубине темељних зона. Уз доста рецентних налаза, издвајају се животињске кости, као и керамички уломци, доста камених облутака, док су током друге сезоне рада, у просторији 9, уз западни А-Д профил, констатована два људска скелета. У наведеној сезони у цјелини је истражен, документован и уклоњен први скелет, којем недостаје вратни дио и лобања, положен на остацима вјероватно старије камене конструкције и није имао никакве при-

Слика 10. Локалитет Кастел, локација Двориште II
(фотографија: А. Чавић)

логе, с тим да је на мјесту гдје је очекивано да се налази лобања, идентификован један уломак обода керамичке посуде.

Други скелет, који је такође био парцијалан, уклоњен је током треће сезоне, док су у наставку радова идентификоване три јаме са људским костима без икаквог реда и измјешане са различитим материјалом (керамика, животињске кости, метална жица), а дијелови људског скелета (бутне кости и кости прстију) налажени су расути по цјелој просторији 8.

На основу извршених геофизичких истраживања испитаних 10.000 м², као и обраде добијених података, може се констатовати да на свим истраженим

локацијама постоје јасне индикације да испод површине треба очекивати различите археолошке објекте. Недостатак информација катастра подземних инсталација и ранијих археолошких истраживања условио је интерпретацију добијених података, због чега је иста за сада ограничена само на издвајање геометријски правилних аномалија на које треба обратити пажњу приликом пројектовања будућих истраживања или извођења радова било којег типа. Базирајући се на резултатима добијеним за локацију Двориште II, гдје су у току актуелни ревизиони археолошки радови, видљив је велики број линијских аномалија које се простиру на дубинама од 30 цм до 170 цм. Што се тиче наставка археолошких радова, за наредну фазу планиран је завршетак ископавања у сјеверозападном дијелу грађевине на локацији Двориште II. У складу са горенаведеним резултатима геофизичких снимања, планирано је проширивање зоне ископавања према западу, што подразумијева уклањање постојеће савремене инфраструктуре, а у току је израда плана конзерваторско-рестаураторских радова постојећих и будућих темеља, у сарадњи са Републичким заводом за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Републике Српске.

Закључак

Досадашња истраживања на основу бројних археолошких локалитета показала су да је подручје Босне и Херцеговине, са нагласком на њен сјеверни дио, било интензивно насељено у периоду средњег и горњег палеолита. Ранија ископавања су у највећој мјери била изведена *ad hoc*, а методе ископавања и истраживања прилично неразвијене, што је резултирало спорадичним и недовољно јасним интерпретацијама. Подаци који нису добро представљени још увијек могу бити корисни за истраживача, јер указују на археолошки потенцијал у овом региону. Такође треба напоменути да су многи локалитети били са поремећеним културним слојевима, што је продукт људске активности од ране праисторије до данас. За осам година истраживања у склопу пројекта „Палеолит сјеверне Босне” на подручјима општина Бања Лука, Лакташи, Прњавор, Србац, Нова Топола, Градишка, Дервента и Добој регистрована су укупно 222 локалитета. Скоро сви су налазишта на отвореном и многи су богати археолошким материјалом, али је стратиграфија или неједначена или уопште не постоји. Иако је густина палеолитског настањивања јасно уочљива, већина налазишта не нуди конкретне налазе (недостаје остеолошки материјал, трагови станишта, геолошке интерпретације и друго), тако да се све што је до сад урађено и даље налази у домену доброг археолошког потенцијала. С друге стране, нови подаци везани за период

неолита, не само да су испунили празнине у документовању, већ су и допринијели сазнањима о начину живота у Босни и Херцеговини у периоду неолита. Радови на локалитету Кастел у Бањој Луци, као и проналазак средњовијековног мача у ријеци Врбас, а који су свјетски медији прозвали *Бањалучки Ексакалибур*, умногоме су допринијели популаризацији археологије и већим улагањима у археолошка истраживања.

Ипак, враћајући се самој суштини проблематике археолошких истраживања у Босни и Херцеговини, схватамо да је скоро тридесет година прошло од када су нова истраживања и ископавања поново почела да се врше, на неки начин од самог почетка. Амбис у којем се налазила археологија Републике Српске и Босне и Херцеговине још није превазиђен. Недостатак документације ранијих истраживања увелико успорава рад данашњих кустоса музеја и археолога запослених у другим институцијама. Скоро једини свједок ранијих истраживања јесте материјал који се налази у музејским депоима и ријетки текстови/извјештаји са појединих ископавања. Археолошки пројекти које Музеј Републике Српске заједно са републичким Заводом за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Републике Српске и осталим музејима Републике Српске, те у сарадњи са европским универзитетима, успјешно реализује на подручју сјеверне Босне и Херцеговине али и цијеле Републике Српске, не само да су доказ археолошког потенцијала нашег простора, него отварају могућност локалним стручњацима за даље напредовање. Многобројне посјете које су пропраћене научним и стручним предавањима, међународне размјене, стручни обиласци, те едукација како запослених тако и студената, само су дио могућности које су остварене кроз пројекте археолошких истраживања Музеја Републике Српске.

Литература

Basler, Đuro. „Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Bosni i Hercegovini”. U *Praistorija Jugoslovenskih Zemalja, Tom I*. Urednik Đuro Basler, 313–330. Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH, 1979.

Врачар, Јанко и Ивана Панџић. *Врбаски мач у камену, Прича о бањалучком Екскалибуру*. Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2020.

Graljuk, Boris. „Pećina, Klačnice, Banja Luka – Paleolitska stanica”. *Arheološki pregled* br. 21 (1979): 9–15.

Jovanović, Ivana, Ivana Pandžić i Preston T. Miracle. *Okresana kamena industrija iz pećine Rastuša*. Banja Luka: Filozofski fakultet, 2014.

Колунџија, Радмила, ур. *Од Музеја Врбаске бановине до Музеја Републике Српске (1930–2010): њубликација њоводом 80 њодина Музеја Републике Српске*. Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2010.

Linden, Marc Vander, Ivana Pandžić and David Orton. "New radiocarbon dates for the Neolithic period in Bosnia & Herzegovina". *Годишњак Балканолошкој ин-стџиџуџа* бр. 43 (2014): 7–34.

Malez, Mirko. „Novija istraživanja paleolitika u Hrvatskom Zagorju”. U *Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*. Urednik Željko Rapanić, 9–70. Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo, 1978.

Malez, Mirko. „Speleološki odnosi u nekim spiljama Bosne i Hercegovine”. *Naš krš* br. 9 (1980): 3–32.

Marriner, Gary P., Charles French and Tonko Rajkovača. "Geoarchaeological reconnaissance of the Banja Luka and Doboj area of northern Bosnia and Herzegovina". *Jahrbuch. Zentrum fur Balkanforschungen* N. 40 (2011): 7–44.

Панџић, Ивана. „Реферат за праисторију, Одјељење за камено доба”. У *Од Музеја Врбаске бановине до Музеја Републике Српске. (1930-2010): њубликација*

йоводом 80 йодина Музеја Републике Српске. Уредник Радмила Колунџија, 146-150. Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2010.

Панџић, Ивана. *Археолошки дневник йалеолићских истраживања*. Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2014.

Панџић, Ивана. *Камени свијет йегеной доба*. Бања Лука: Музеј Републике Српске, 2014.

Pandžić, Ivana and Marc Vander Linden, eds. *The Neolithic site of Kočićevo in the lower Vrbas Valley (Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina): report of the 2009–2014 field seasons / Neolitski lokalitet Kočićevo u dolini rijeke Vrbas (Republika Srpska, Bosna i Hercegovina): izvještaj o terenskom radu u periodu 2009–2014*. Banja Luka: Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, 2014.

Hofmann, Robert, hrg. *Okolište 1 – Spätneolithische Keramik und Siedlungsentwicklung in Zentralbosnien. Neolithikum und Chalkolithikum in Zentralbosnien*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH, 2013.

Ivana M. Pandžić, PhD*

senior curator

Museum of the Republic of Srpska, Banja Luka

Bosnia and Herzegovina

ivanapandzic@gmail.com

**OVERVIEW OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES
FROM STONE AGE TO MIDDLE AGE
OF MUSEUM OF THE REPUBLIC OF SRPSKA**

Summary

The previous researches based on numerous archaeological localities showed that Bosnia and Herzegovina, with emphasis on its northern part had been intensively inhabited from its early prehistory to the present day. Earlier excavations were executed mostly ad hoc, while the excavation and research methods were considerably undeveloped, which resulted in sporadic and insufficiently clear interpretations. Paleolithic researches in northern Bosnia from 2006 to 2012 resulted in increasing number of locations containing Middle and Upper Paleolithic material. However, the researches of Late Stone Age, through multidisciplinary approach applied on Kočićevo and Kosijerovo localities, contributed to better understanding of expansion of agriculture during Neolithic period both in northern Bosnia and region. The continuation of researches on multilayer locality Kastel in Banjaluka still has to contribute to the integrity of knowledge about the period from prehistory until Turkish era, while discovery of Middle Age sword in river Vrbas below the walls of Zvečaj opens a new chapter in archaeological researches, which, in this case, are executed under water. It also announces novelty in presentation of archaeological cultural heritage in the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina.

---

* Author is also Assistant Professor on Faculty of Philosophy, University of Banja Luka, contact: ivana.pandzic@ff.unibl.org

UDK 398.344:728.6(497.6)"2017/..."

338.48-44(497.6-22)

COBISS.SR-ID 50492937

Тања М. Лазич

музејски саветник

Музеј Семберије, Бијељина

Република Српска, Босна и Херцеговина

lazict63@gmail.com

СЕМБЕРСКО ЕТНО-ДОМАЋИНСТВО ПРОЈЕКАТ РЕКОНСТРУКЦИЈЕ ТРАДИЦИОНАЛНОГ СЕОСКОГ ДОМАЋИНСТВА У ГОРЊЕМ ЦРЊЕЛОВУ КОД БИЈЕЉИНЕ

Апстракт: Рад се односи на пројекат реконструкције традиционалног сеоског домаћинства Семберије из прве половине XX вијека, који од 2017. године реализује Коло српских сестара из Горњег Црњелова код Бијељине. Кроз осврт на развој сеоских заједница, кућа и окућница у Семберији и мјесто објеката народног градитељства у савременом сеоском домаћинству даје се повезница за конкретне кораке који су предузимани током формирања комплекса Семберског етно-домаћинства. Посебно се наглашава значај пројекта у реафирмацији локалног културног наслијеђа и његов потенцијал за унапређење музејско-туристичке понуде Семберије.

Кључне ријечи: Пројекат Семберског етно-домаћинства, народно градитељство, културно наслијеђе, музејски и туристички потенцијал Семберије

Увод: предмет и обухват пројекта

На иницијативу Кола српских сестара „Света Ангелина Српска” из Горњег Црњелова код Бијељине и уз подршку парохије Горњоцрњеловачке,¹ започете су

---

1 Посебну помоћ у активностима на реализацији пројекта Семберског етно-домаћинства пружио је свештеник Храма Вазнесења Господњег у Горњем Црњелову, протојереј Радмило Радовић.

крајем 2017. године активности у циљу очувања, односно спасавања једног броја објеката традиционалне сеоске архитектуре у Семберији.

Чињеница је да је највећи број грађевинских објеката старијег типа који још постоје у Горњем и Доњем Црњелову и другим семберским и подмајевичким селима препуштен зубу времена, напуштен или вишак/сметња на савремено устројеним окућницама. Чињеница је, такође, да ова врста објеката код нас није валоризована у области културних добара и као таква није предмет законске регулативе за заштиту непокретног материјалног наслијеђа.

Препознајући проблем, уз жељу да се дио локалне културне баштине сачува за будућност, Нада Закић, предсједница Кола српских сестара, уз помоћ сарадника из Горњег Црњелова и других сеоских средина, заинтересовала је локалну заједницу за идеју да се изврши реконструкција једног сеоског домаћинства из прве половине XX вијека са стамбеним и помоћним објектима, као и другим садржајима који су сачињавали уређено сеоско газдинство. За кратко вријеме, више породица и појединаца исказало је жељу да поклони објекте, мобилијар, текстилије, алате и друге предмете који су били дио сеоске свакодневице у прошлости.

Посебну вриједност представљала је одлука Епархије зворничко-тузланске и Епископа зворничко-тузланског господина Фотија, да се дио простора у порти храма Вазнесења Господњег у Горњем Црњелову уступи за планирану реконструкцију традиционалног сеоског домаћинства.

У циљу што ефикаснијег дјеловања, ангажован је тим стручњака грађевинске, музејске, правне и економске струке који су носиоцима идеје пружали помоћ током осмишљавања и извођења пројекта.

Сагледавајући проблематику и важност идеје реконструкције традиционалног сеоског домаћинства, водило се рачуна како о карактеристичним етнолошко-историјским чињеницама области Семберије, тако и о општим оквирима за успјешно формирање комплекса, сврси и значају коју цијели подухват може имати за очување локалног културног наслијеђа, као и његовим музејским, туристичким и другим потенцијалима у будућности.

Географско-историјски приказ области с освртом на просторни развој сеоских заједница Семберије

Семберија је равница на сјевероистоку Републике Српске/Босне и Херцеговине омеђена ријекама Савом и Дрином, а западно и јужно општинама Брчко, Лопаре, Угљевик и Зворник. Просторно обухвата 734 км², и по попису из 2013.

године броји 107.715 становника.² Административни и привредни центар области је град Бијељина.

Досадашња археолошка и друга истраживања дају нам сигурну слику континуиране насељености Семберије од млађег каменог доба, око 5000 г. п.н.е. За најстарији сигуран помен имена Бијељина у историјским изворима узимамо документ Дубровачког архива на латинском језику од 3. марта 1446. године, док поријеклу и времену настанка имена области Семберија ни до данас нема сигурних података.

Након османске окупације области (највјероватније око 1530. године), услиједила су три и по вијека са доста учесталим миграцијама становништва. Током XIX вијека интензивирано је досељавања новог становништва, Срба из јужних динарских области, Црне Горе и Херцеговине, те муслиманског живља који у Босну долази по ослобођењу Србије од османске власти. Тек по аустро-угарској окупацији 1878. године, може се говорити о престанку већих кретања становништва и релативној стабилизацији прилика у Семберији.

Насељавање Семберије крајем XVIII и почетком XIX вијека по предањима се дешавало уз дозволе бегова да дошљаци крче шуме на простору који су сами бирали и величином заузимали по жељи, што указује на тадашњу слабу насељеност овог краја.³ Окућнице су биле простране, окружене баштама, воћњацима и обрадивом земљом и шумом истог домаћина. Повећањем броја становништва и диобом породичних заједница формирали су се засеоци са патронимичким именима и села су постала збијенија.

Током XX вијека млађе породице су неријетко мигрирале у близину саобраћајница, па су нека села временом добила изглед насеља друмског типа. Распоређивање кућа поред јавних и сеоских путева иницирало је формирање центра села са „вашариштем”, „молитвиштем” или „мерајом” уз коју се налазио бунар у заједничкој својини, као и продавница, школа, црква и кафана.

Савремена семберска села углавном заузимају велике површине, понекад са више стотина кућа и често су од једног до другог краја дуга и неколико километара.

---

2 Мирко Бабић, *Бијељина-центар Семберије* (Бијељина: Музеј Семберије, 1994), 4; Град Бијељина, „Лична карта”, <https://www.gradbijeljina.org/sr/1585.licna-karta.html> (преузето 21.07.2021).

3 Radmila Kajmaković, „Semberija-etnološka monografija”, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, etnologija, br. XXIX (1974): 33.

Традиционалне куће и окућнице Семберије

На основу истраживања у Семберији која су вршена шездесетих година прошлог вијека⁴ утврђене су одређене карактеристике сеоских окућница, као и типови кућа који су се развијали на овом простору током XIX и почетком XX вијека.

Окућница је подразумијевала двориште (авлију, плац), тор и повртњак (тзв. савза). Поред ограда око цијеле окућнице, ограда је одвајала и њене дијелове. У дворишту су се осим куће налазиле и помоћне зграде за чување хране, бунар,⁵ цвијетњак, некада и пчелињак и дрвљаник. У оквиру тора налазиле су се: зграде за стоку (штала, свињац, тор за овце, кокошињац), колара, стогови сијена и сламе и издвојен простор за стајско ђубриво. По правилу, уз окућницу се налазио и воћњак-шљивик или тзв. башча. Колико и каквих зграда је имало домаћинство, зависило је само од имовинског стања. Двориште је, по правилу, било поред пута, јавног или сеоског, а тор и савза иза њега, мада има и изузетака. Кућа је увијек увучена у авлију и обично дужом страном и улазом окренута према путу.

Без обзира на осавремењавање семберских села које траје више од пола вијека као и нова архитектонска рјешења стамбених и других објеката у домаћинствима, основни распоред цјелина и објеката на окућницама углавном је остао непромијењен.

Ослањајући се на народну традицију о животу предака у XIX вијеку, као и материјалне остатке затечене на терену половином XX вијека, истраживачи су установили развојни пут сеоске куће у Семберији кроз неколико врста објеката од различитог грађевинског материјала: брвнара динарског типа у најстаријој фази досељавања у Семберију, крајем XVIII и почетком XIX вијека; полубрвнара-получатмара, у другој половини XIX вијека; кућа у „јапију”, шеперуша, са дрвеним скелетом испуњеним дрвеном грађом-плотом и облијепљена иловачом мијешаном са сламом, крајем XIX вијека; кућа „у јапију” са дрвеним скелетом испуњеним ћерпичом, распрострањена крајем XIX и током прве половине XX вијека; кућа од цигле тзв. „зиданица” која се почиње спорадично градити између два свјетска рата, такође зидана „у јапију”.⁶

---

4 Исто, 33–47.

5 Скоро до седамдесетих година XX вијека већина домаћинстава није имала сопствени бунар већ је више њих користило најближи бунар – заједнички, негдје на тзв. мераји између кућа, у сокаку, или код сусједа.

6 Radmila Kajmaković, *nav. delo*, 33–47.

Заједничко за све врсте кућа насталих до почетка XX вијека јесте да су израђиване од материјала који је био распрострањен и на дохват руке у околини, као и да су биле погодне за преношење са једног мјеста на друго.⁷ Имале су стрме четворосливне кровове који су најприје покривени сламом и дрветом – „тарабом”, а током XX вијека бибер цријепом. Унутрашњост куће била је у основи подијељена на тзв. „кућу” и „собу”, или код објеката из каснијих фаза, на просторију у коју се улазило споља – „кућу” (кухињу) и двије бочне собе. Подови су првобитно били од набијене земље, а затим од дрвених дасака. Спољни и унутрашњи зидови су облагани малтером од блата помијешаног са пљевом, потом премазивани кречом - кречени. У неким кућама таваница је била такође дрвена.⁸

Од седамедесетих година XX вијека у семберским селима у потпуности преовлађују објекти за становање изграђени у складу са савременим стандардима.

Анализа и валоризација постојећих објеката народног градитељства у свјетлу савременог живота у селима Семберије

Историјски посматрано, куће су одувијек представљале одраз природне средине, друштвених, историјских и културних кретања, као и потребе њених укућана. У складу с тим треба разматрати и традиционално народно градитељство у Семберији чије трагове и данас спорадично налазимо у сачуваним примјерима различитих стамбених и помоћних објеката. Промјеном друштвено-економских услова живота села и његовим осавремењавањем, што је нарочито било изражено у последњим деценијама XX вијека, народно градитељство је убрзано уступало мјесто савременим грађевинским формама. За разлику од традиционалних објеката, нови домови у сеоском домаћинству својим материјалом и функцијом испуњавају потребне животне стандарде кроз комфоран, здрав и практичан простор за становање.

Током ових процеса, народно градитељство и његов могући значај као културне баштине били су у потпуности занемарени, тако да је велики број аутентичних примјера стамбених и помоћних објеката насталих крајем XIX и у

---

7 Било је уобичајено да се куће и помоћни објекти преносе по потреби, као мираз који је нека дјевојка добила, или приликом диобе у породици, пресељења, наслеђивања и др.

8 Детаље унутрашњег уређења видјети код: Radmila Kajmaković, nav. delo, 36–47.

првој половини XX вијека, препуштан зубу времена и рушен, јер је на савремено устројеној окућници губио функцију, представљао вишак или једноставно нарушавао опште уређење домаћинства.

Слика 1. Примјер напуштеног објекта у Горњем Црњелову, 2018.
(фотографија: Н. Закић)

Ипак, примјери традиционалне градње који су до данас очувани, као и ранија истраживања о њима, показују различите елементе због којих заврћују да буду валоризовани као значајан дио нашег укупног наслеђеја. Народни градитељ указивао је не само на просторна и композициона рјешења, већ и на однос према природном окружењу, његовом познавању и уважавању. Стога су и објекти које је стварао народни градитељ, на свој начин вриједна архитектонска остварења и заслужују да буду призната као таква.⁹

Савремени живот у сеоским заједницама Семберије утицао је на њихове становнике у толикој мјери да се, посебно међу млађим нараштајем, губи веза с природом готово једнако као и у граду. Стога заборављени и запуштени примјерци народног градитељства постају тек раритети између вишеспратних стамбених објеката и пространих помоћних зграда или су одавно уклоњени из домаћинства.

---

9 Милијана Окиљ и Сњежана Глигорић, *Ајћлас народној традицијелства Републике Српске* (Бања Лука: Републички завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђеја Републике Српске, 2016), 12.

Међу њима се издвајају појединачни позитивни примјери очувања традиционалних архитектонских објеката у савременим семберским домаћинствима, што се посебно односи на помоћне објекте (магазе, амбаре) који су сачували своје мјесто у оквиру окућнице некад са изворном намјеном, некад у функцији љетне кухиње или слично. Уредно одржавани, често са украсним детаљима живих боја и окружени разнобојним саксијским и баштенским цвијећем, на најбољи начин осликавају дух традиционалног сеоског живота и домаћег народног градитељства.

У том смислу формирање Семберског етно-домаћинства представља позитиван корак за очување, заштиту и презентацију локалног градитељског наслијеђа и живота села Семберије у прошлости.

Кораци у реализацији Пројекта

Поред неопходних активности око обезбјеђења локацијских, финансијских, правних и грађевинских услова, успјешна реализација пројекта Семберског етно-домаћинства подразумијевала је и друге радње за доследно формирање комплекса, његово оживљавање и трајну сврсисходност.

Уз идејни план комплекса, који је припремила Дирекција за развој Бијељине, реализација пројекта је остварена захваљујући донацијама самих објеката,¹⁰ помоћи више правних и физичких лица у различитим пословима у припреми и изградњи комплекса,¹¹ као и поклонима великог броја предмета за унутрашње уређење објеката.¹²

Неопходна новчана средстава за реализацију пројекта обезбиједило је Коло српских сестара из Горњег Црњелова из свог буџета и кроз учешће на више јавних позива и пројеката, те додатно из различитих донација.¹³

10 Драган Максимовић из Драгаљевца (стамбени објекат), Сретен Мирић (стамбени објекат), Недељко Шкорић (магаза), Миленко Стојановић (магаза са чардаком), Лазар Ђокић (амбар), Живко (Неђо) Кокановић (магаза), Перо Стевановић (чардак), Сретен Савић (2.000 комада бибер кријепа), сви из Горњег Црњелова.

11 Предузећа Електро-Бијељина и ЦСП д.о.о. (власника Саве Лазића), бројни појединци (Раденко Ђускић, Михајло Јефтић, Миле Арсеновић, Миле Закић) и др Васо Арсеновић као аутор Елабората о економској оправданости пројекта Семберског етно-домаћинства.

12 Саво Јовић (Драгаљевац), Јован Јовић (Средња Чађавица), Владо Живановић, Марица Крбањевић, Богдан Ружичић, Крстина Мидановић, Нада Ђукић, Душка Василић, Пантелија Ружичић, Димитрије Симеуновић, Жељка и Радан Кокановић (сви из Горњег Црњелова) и Лазар Мићић (Ступањ-Чађавица).

13 Јавни позиви: Министарство управе и локалне самоуправе Републике Српске, Министарство туризма Републике Српске, Градска управа Града Бијељине; донације: Епархија зворничко-тузланска, Кабинет Предсједнице Републике Српске, Нада и Владо Перић, Раденко Митровић, Савка Рикановић и др.

Сходно намјери реконструкције семберског домаћинства током реализације пројекта, водило се рачуна о више чинилаца:

– На земљишту утврђене окућнице поштован је аутентичан просторни распоред објеката типичан за семберска домаћинства;

Слика 2. Идејни план Семберског етно-домаћинства, 2018.
(фотографија: Дирекција за развој Града Бијељине)

– Преношење одабраних објеката обављано је по фазама, које су због њихове величине и структуре подразумевале најприје пажљиво планско демонтирање истих, те превоз на нову локацију;

– Дијелови сваког појединачног објекта морали су се прије поновног монтирања уредно заштитити у зависности од материјала (дрво, метал и др.) по мјерилима која не нарушавају њихов оригиналан изглед; неупотребљиви елементи замјењени су новим од истоврсног материјала, који су по свом изгледу и функцији одговарали оригиналу;¹⁴

– Извођење објеката/реконструкција обављано је уз поштовање грађевинских правила, вјештине и материјала примјењиваних приликом њиховог

---

14 Замјена је вршена оригиналним дијеловима објеката исте врсте, који су такође донирани пројекту у ову сврху.

првобитног подизања на ранијим оригиналним локацијама. У циљу побољшања одређених карактеристика објеката и њихове заштите, уз консултацију са грађевинским експертима, примјењени су поједини савремени грађевински елементи (нпр. хидроизолација и сл) на начин који не нарушава њихов визуелни утисак и укупну намјеру традиционалне реконструкције;

Слика 3. Кућа у Семберском етно-домаћинству, 2020.
(фотографија: Г. Перић Живановић)

– Уређење објеката, било да имају изложбenu или практичну сврху, вршено је на начин како препоручују музеолошки стручњаци, уз усаглашени идејни план, студијски и идејно-технички пројекат;

– Паралелно са овим активностима, подразумијевала се реализација других грађевинско-техничких елемената: уређење изворишта питке воде путем бунара (као обавезног садржаја окућнице) и водовода, уређење санитарног чвора и одвода отпадних вода, постављање електроинсталације комплекса;

– Уређење екстеријера комплекса (окућница-двориште-башта-воћњак) планира се такође на начин који одговара аутохтоном изгледу сеоског дворишта у Семберији, са припадајућом дрвеном оградом тзв. тарабом, цвијетњак, повртњак и малом башчом/воћњак, уз заступљене старе биљне и воћне врсте.

У оквиру комплекса посетиоцима ће бити доступне и сувенирница и кафетерија.

Држећи се наведених корака било је могуће остварити планирану идеју о реконструкцији традиционалног семберског домаћинства, као и очување свих његових аутентичних карактеристика, те истовремено у будућности обезбиједити трајност и оправданост цијелог пројекта.¹⁵

Музејски и туристички потенцијал Семберског етно-домаћинства у Горњем Црњелову

Идеја о презентацији традиционалног руралног живота у нашем крају није нова. Изложба Музеја Семберије „Живот и култура народа у Семберији”¹⁶ постављена још 1981. године представља први свеобухватни приказ материјалне културе сеоских заједница ове области. Током деведестих година XX вијека Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета” у Бијељини пропагирало је идеју о оснивању музеја на отвореном (*open air museum*) у Доњој Трнови, на мјесту родне куће великог српског пјесника и гуслара Филипа Вишњића. Почетком XXI вијека, од стране Центра за културу сусједне општине Угљевик, исто је питање поново актуелизовано, али до реализације идеје још није дошло. У међувремену, године 2003. као резултат приватне иницијативе, у близини Бијељине почиње ницати етно-комплекс који за основу има заштиту и презентацију културне баштине Срба централне Босне,¹⁷ чији је идејни творац и власник Борис Станишић. Двије деценије касније, Етно-село Станишићи постало је заштитни знак туристичке понуде Семберије, и својом етно-атракцијском и хотелско-угоститељском понудом сваке године привлачи бројне посјетиоце из земље и иностранства.

Током протекле три деценије специфичних друштвено-историјских околности, општи романтичарски занос традицијом и сеоском културом живљења у прошлости, довео је на простору цијелог западног Балкана до масовне продукције етно-кућа, комплекса, кутака, села, музеја и других производа са овим

---

15 Током трогодишњих радова (2018–2021) у планираном комплексу су подигнути и за посјетиоце уређени један стамбени објекат, амбар и мала и велика магаза. Носиоци пројекта интензивно раде у правцу завршетка објекта штале и сјенаре-коларе.

16 Ауторка поставке била је Радмила Кајмаковић, етнолог, виши кустос Земаљског музеја БиХ у Сарајеву и први истраживач и аутор етнолошке монографије Семберије.

17 Срби централне Босне су се у великом броју доселили у Бијељину током ратних догађаја 1992–1995. године.

предзнаком.¹⁸ Највећи број представљају ванинституционалне приватне подухвате, и сви су темељно оријентисани на приказ локалних и регионалних карактеристика народног живота (архитектуре, привреде и сл) у циљу побољшања туристичке и најчешће угоститељске понуде одређеног краја.

Слика 4. Ентеријер куће Семберског етно-домаћинства – кухиња, 2020.
(фотографија: Г. Перић Живановић)

У том контексту, идеја једног удружења грађана из Семберије – Кола српских сестара „Света Ангелина Српска” из Горњег Црњелова, о оснивању/реконструкцији Семберског етно-домаћинства, представља солидну полазну основу за презентацију материјалног и нематеријалног културног наслеђа наше области, како кроз форму музејске презентације, тако и кроз различите видове активности према добро осмишљеном плану и програму рада. С обзиром на карактер Семберије као изразито пољопривредног краја са богатим етнолошким наслеђем, Семберско етно-домаћинство би могло бити и зачетак будућег музеја пољопривреде или чак комплексног музеја на отвореном.

18 Само на територији Републике Српске евидентирано је 28 етно-локација, видети: Драгица Панић-Кашански и Ирена Медар-Тањага, „Етно локације у Републици Српској сагледане са становишта примијењене етнологије: села, домаћинства, куће и збирке”, у *Зборник радова Етно-села и сеоске амбијенталне целине у Републици Србији и Републици Српској*, ур. Драган Шкорић (Београд: САНУ– Одељење хемијских и биолошких наука, 2018), 235–250.

Цјеловитом реализацијом Семберског етно-домаћинства, уз консултације са музеолошком струком, може се на више начина остварити ефикасна заштита материјалне и нематеријалне баштине Семберије: кроз оригиналну музејску поставку са привредним и објектима за становање који су за ту прилику одабрани и премјештени на утврђену локацију, кроз презентацију средстава-оруђа за традиционално привређивање, кроз демонстрацију старих технологија производње и прераде пољопривредних производа, кроз приређивање различитих образовних и културних садржаја за најшири круг посјетилаца (радионице за ученичку популацију и одрасле, стручни семинари, пројекције и промоције, школе старих заната и традиционалних вјештина домаће радиности, смотре народног стваралаштва, сајмови, фолклорни сабори итд).

Слика 5. Ентеријер куће Семберског етно-домаћинства – соба, 2020.
(фотографија: Г. Перић Живановић)

Поред заштите, обнове и реафирмације локалне културне баштине, пројекат Семберског етно-домаћинства има значај и за њену валоризацију као туристичког одредишта. Укључивањем комплекса етно-домаћинства у туристичку понуду Семберије дошло би истовремено до обогаћивања исте, посебно у области сеоског туризма, као и до развојног подстицаја за локалну средину.

Како последње деценије карактерише висок технолошки напредак чо-вјечанства, општа униформност и феномен глобализације, у жељи да сачува

идентитет своје културе и наслијеђа, савремени човјек је све више усмјерен на оне доживљаје који могу да га пренесу у бољу, *ауџенџичнију* или *идиличнију* прошлост, која је опет више у вези с његовом личном историјом, односно историјом његове породице и предака, него са неким општим догађајима.¹⁹ Управо стога, и уколико носиоци идеје и инвеститори (Коло српских сестара Горње Црњелово) истрају у поштовању аутентичне презентације и развију друге активности у циљу очувања вриједности елемената традиционалне културне баштине, планирани комплекс има добру шансу за презентацију специфичности Семберије и на ширем плану, као и за даљи развој и респектабилност у будућности.

Закључак

Идеја Кола српских сестара „Света Ангелина Српска” из Горњег Црњелова код Бијељине о оснивању комплекса Семберског етно-домаћинства, представља значајну иницијативу у циљу заштите и презентације локалне културне баштине и обогаћивања туристичке понуде Семберије. Неодвојива од укупне друштвене заједнице, сеоска средина још увијек пружа оригиналан извор материјалне и духовне културне баштине која је најочљивија у кругу станишта једног домаћинства. Планираном реконструкцијом традиционалне куће са окућницом и припадајућим објектима из прве половине XX вијека, постиже се важан циљ очувања културног добра заједнице и његовог преношења будућим генерацијама.

Како је у основи оваквог подухвата идеја о очувању идентитета заједнице/ народа, било је логично да, поред Кола српских сестара из Горњег Црњелова, Српске православне цркве и Завичајног музеја, интерес за што бољу реализацију пројекта покаже цијела локална заједница на челу са градском управом Града Бијељине, надлежна министарства, али и бројна правна и физичка лица која су допринијела реализацији пројекта.

Реконструкција етно-домаћинства представља само прву фазу у остварењу идеје. Оживљавање комплекса примјереним и разноликим културно-образовним садржајима који ће својом атрактивношћу привући публику, следећи је и најзначајнији корак у његовом постојању. Само на тај начин етно-домаћинство може оправдати уложени труд и средства реализатора, и може бити сврховито

¹⁹ У прилог томе говори велика популарност и посјећеност свих комплекса, кућа и других локација са предзнаком „етно”, као и музеја на отвореном у ширем региону.

као чувар и преносилац знања о традиционалној културној баштини, и истовремено добар потенцијал у туристичком смислу.

Очување идентитета, заштита и презентација традиционалне материјалне и духовне културе, туристичка атракција, принципи су на којима је заснована идеја Семберског-етно домаћинства. Успјех реализације комплекса етно-домаћинства зависи примарно од Кола српских сестара из Горњег Црњелова, али је истовремено одговорност осталих субјеката заштите и управе/власти на локалном и републичком нивоу, јер само заједничким снагама и дјеловањем овакав подухват има смисла у будућности.

Литература

Бабић, Мирко. *Бијељина-центар Семберије*, Бијељина: Музеј Семберије, 1994.

Град Бијељина. „Лична карта”. Град Бијељина. <https://www.gradbijeljina.org/sr/1585.licna-karta.html> (преузето 21.07.2021)

Кажмаковић, Radmila. „Semberija-etnološka monografija”. *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, etnologija, br. XXIX (1974): 5–122.

Окиљ, Милијана и Сњежана Глигорић. *Атлас народној традицијелства Републике Српске*. Бањалука: Републички завод за заштиту културно-историјског и природног наслеђа Републике Српске, 2016.

Панић-Кашански, Драгица и Ирена Медар-Тања. „Етно локације у Републици Српској сагледане са становишта примјене етнологије: села, домаћинства, куће и збирке”, *Зборник радова Етно-села и сеоске амбијенталне целине у Републици Србији и Републици Српској*. Уредник Драган Шкорић, 235–250. Београд: САНУ–Одељење хемијских и биолошких наука, 2018.

Tanja M. Lazić

Museum Advisor

Museum of Semberia, Bijeljina

Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina

lazict63@gmail.com

SEMBERIA'S ETHNO-HOUSEHOLD THE RECONSTRUCTION PROJECT OF A TRADITIONAL RURAL HOUSEHOLD IN GORNJE CRNJELOVO NEAR BIJELJINA

Summary

The idea of the Circle of Serbian Sisters "St. Angelina" from Gornje Crnjelovo near Bijeljina to establish the Semberia ethno-household is a significant initiative in order to protect and present the local cultural heritage and improve the tourist offer of Semberia.

As the idea of preserving the identity of the community / nation is the basis of this endeavor, it was logical that, apart from the Circle of Serbian Sisters from Gornje Crnjelovo, the Serbian Orthodox Church, the Homeland Museum, and the entire local community including the City Administration of Bijeljina, also showed interest in better project implementation. The same applies to competent ministries, numerous companies and individuals who contributed to the realization of the project.

Reconstruction of the ethno-household represents only the first phase in the realization of the idea. The revival of the complex with appropriate and diverse cultural and educational contents, which will attract the audience, is the next and most important step in its existence.

The success of the realization of the ethno-household complex depends primarily on the Circle of Serbian Sisters from Gornje Crnjelovo, but at the same time it is the responsibility of other authorities and administration / government, at both local and national levels. Consequently, it is only by joint efforts and action that such an endeavor does make sense for the future.

Translated by Tanja Lazić

UDK 069.41(497.113)
069.51:39(497.113)
COBISS.SR-ID 50495753

Бранка А. Сикимић

виши кустос

Народни музеј Зрењанин

etnobranka@gmail.com

АКВИЗИЦИЈЕ ЕТНОЛОШКОГ ОДЕЉЕЊА НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЗРЕЊАНИН ТОКОМ ПРВЕ ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ XXI ВЕКА

Апстракт: Циљ овог рада јесте да пружи увид у начине попуњавања збирке Етнологшког одељења Народног музеја Зрењанин током протеклих двадесет година. Анализом аквизиција које су у Музеј доспеле током прве две деценије XXI века, упознаћемо се са предметима којима су допуњене збирке Етнологшког одељења. Поред тога, овим радом указаћу и на чињеницу да се попуњавање музејског фонда увећава првенствено захваљујући локалној заједници, односно појединцима који су желели да своје личне предмете, као и личне приче и историје поделе са широм популацијом и на тај начин учествују у очувању прошлости средњег Баната.

Кључне речи: музеј, аквизиције, поклон, дародавац, набавка предмета

Увод

Развојни пут једног музеја јасно се види кроз његове аквизиције. Прегледом новоприспелих музејских предмета етнологшког садржаја, као и начина њихове набавке у периоду од 2000. до 2020. године, стиче се увид у фондове Етнологшког одељења. Поред тога, још једном је указано на примарни задатак кустоса, а то је прикупљање, чување и презентовање културне баштине.

Предмети који стижу у Музеј, не само да увећавају збирке, већ и омогућују кустосима Одељења реконструкцију живота у прошлости. Анализа тих предмета

даје нам преглед епохе у којој су настали и били коришћени. Зато су дародавци битни чиниоци у очувању културног наслеђа. Својим племенитим гестом они доприносе раду музеја, његовом квалитету и развоју.

Формирање Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин и обогаћивање његових збирки наилазило је на бројне изазове током прошлости. Сваки временски период са собом је носио специфичне друштвене, политичке, економске и културне контексте који су се одразили на политику прикупљања предмета и њихово чување.

Велики значај и допринос развоју Музеја¹ дале су две поклон колекције које су утицале на формирање и раст Етнолошког одељења. Прва, Гринбаумова колекција, доспела је у Музеј 1913. године. Поклоњена непосредно након самог формирања Музеја, даје нам лепу слику о култури и свести људи који су дали велики допринос, како у оквирима самог оснивања Музеја, тако и у оквирима његовог даљег рада.² Друга колекција пристигла посредством Кола српских сестара, нашла се у Музеју средином XX века. Приспела након рата и разарања у којима је етнографска збирка, као и остале музеалије, једним делом пропала, свакако је била од великог значаја како за одељење, тако и за сам Музеј.³

Обе поклоњене колекције чине делови народних ношњи. Како у Гринбаумовој, тако и у значајном делу колекције Кола српских сестара, у највећој мери су присутни свечани делови народних ношњи који датирају с краја XIX и првих деценија XX века. Захваљујући овим поклонима, колекција златовеза у Етнолошком одељењу зрењанинског Народног музеја је постала једна од најбогатијих и најзначајнијих на подручју Војводине.

Етнолошко одељење тренутно чува 3382 музеалије које претежно потичу са подручја средњег Баната и осликавају живот народа који га настањују. Предмети су подељени у неколико већих збирки: Становање⁴, Привреда⁵, Домаћа радиност, Одевање, Друштвени живот и духовна култура и Писани и аудио-видео записи.

---

1 Одлука о оснивању Музеја донета је 1906. године. Судаћи према свим до сада расположивим изворима, Музеј је започео рад тек 1911. године као Музеј Торонталске жупаније.

2 Рајка Грубић, „Две поклоњене колекције у Етнолошкој збирци Народног музеја Зрењанин”, *Раг музеја Војводине* бр. 56 (2014): 195.

3 Исто.

4 Збирка *Становање* обухвата три мање збирке – *Покућство*, *Текстилно покућство* и *Архитектура*, а подела на колекције унутар њих вршена је по функцији предмета.

5 Збирку *Привреда* сачињавају две збирке: *Пољопривреда* и *Занати*. Велики број предмета у збирци *Пољопривреда* служио је за обраду земље, која је била и остала примарна делатност у средњем Банату. Збирка *Занати* је међу најзначајнијим збиркама одељења, јер занатска делатност у Зрењанину има вековну традицију. Целокупна индустрија послератног Зрењанина никла је из развијених занатских радионица.

Збирке се континуирано проширују планском и систематском набавком, па су тако већим делом и комплетиране.

Данас Етнолошко одељење Народног музеја Зрењанин прикупља музејске предмете и проучава не само традиционалну материјалну културу, већ и друштвене односе, породични живот, обичаје, веровања, народно стваралаштво и све оно што спада у домен духовног живота.⁶ Проучавају се обележја српске културе, али и обележја других народа овог региона.

Савремена пракса

Народни музеј Зрењанин има дугу и богату историју чувања и презентовања културне баштине региона. Од свог оснивања Музеј непрекидно проширује своје збирке, а њихова раскош и богатство огледа се и у мултикултуралном наслеђу које баштини. Током читавог века збирке су обогаћиване легатима, поклонима, археолошким ископавањима, теренским истраживањем, али и циљаним и промишљеним откупом.

Модерна музеологија залаже се за јасно дефинисање онога што треба сакупљати и чувати. Из тога разлога набавка предмета не би требало да буде пуко нагомилавање предмета у музејске депое. Да ли ће неки предмет постати део музејског фондуса, зависи од одређених критеријума и услова. Првенствено се одлука формира на основу јединствености, очуваности и старости предмета. Такође, ако предмет чини целину са већ постојећим предметима у збирци, онда ће се највероватније и наћи у њој. Уколико одређени предмет недостаје у збирци ради њеног систематског попуњавања, а потребан је за предстојеће планиране изложбе или сталну поставку, постаће део музејске збирке. Приоритет у попуњавању музејског фонда имају и они предмети који својим карактеристикама доприносе даљем разумевању културе овог подручја.

Куповином, добијањем на поклон, позајмљивањем или планским сакупљањем на терену набављају се предмети који ће постати део збирке једног музеја. Књига инвентара Етнолошког одељења указује на то да се сви поменути начини набавке предмета јављају, али нису сви у подједнакој мери заступљени.

---

6 Од 2017. године музејска документација уводи се и у електронску базу података ИМУС. Тиме је унапређено вођење документације, по свом начину рада блиско XXI веку, а резултат се огледа у ефикасном, брзом и лако пружању информација о предмету. Применом нових технологија тежи се заштити националне културне баштине, а уједно ће то бити и карика у повезивању са другим музејима.

Раније уобичајена теренска пракса данас се ређе спроводи за проналажење и набавку предмета. Разлог оваквој наметнутој ситуацији лежи у чињеници да Музеј располаже скромним и лимитираним средствима. Од 2000. године предмети којима су попуњаване збирке пристизали су првенствено као поклони или их је Музеј откупљивао. Ипак, набавка предмета путем откупа далеко је мањег обима. Поклон, у различитим облицима, представља главни начин набавке предмета за музејске збирке Етнолошког одељења Народног музеја у Зрењанину у првим деценијама XXI века.

Неповољне финансијске могућности у којима Музеј функционише у последњој деценији резултирале су малим бројем набављених предмета путем откупа. Последња велика набавка предмета путем откупа била је 2011. године, када је Одељење обogaћено колекцијом пољопривредних машина и алатки. Овај откуп омогућен је захваљујући Покрајинском секретаријату за пољопривреду, водопривреду и шумарство, од којег су добијена новчана средства. Уколико изузмемо овај велики и значајан откуп, набавка предмета овим путем је веома скромна, појединачна и спорадична, јер је између две набавке путем откупа прошло више од десет година.⁷

Аквизиције Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин 2000–2020. године

Аквизиције Одељења набављене у протеклих двадесет година дају нам увид у време, окружење, начин живота и културу овог подручја. Њима је допуњен велики број колекција. Предмети су разноврсни, од оних коришћених у свакодневном животу, до предмета који су се користили у свечаним приликама. Махом су то предмети народне културе израђени током XX века.

У периоду од 2000. до 2020. године збирке Одељења обogaћене су са 438 предмета, од којих је 257 предмета поклоњено Музеју, док је 181 предмет пристигао путем откупа. Од поменутог броја набављених предмета у анализираном периоду, на сталној поставци Етнолошког одељења налазе се 44 експоната.

Попуњавање збирке Етнолошког одељења током прве две деценије XXI века било је неуједначено, док 2001, 2002, 2006, 2007. и 2015. године уопште није било набавке музеалија, јер је набављен по један предмет или пак ниједан. Такође,

---

⁷ Два пешкира за збирку *Текстилно њокућство* откупљена су 2008. године, док су 2019, захваљујући средствима оснивача – Града Зрењанина, откупљене мушке румунске чизме за збирку *Одевање*.

приметан је пораст набавке у другој деценији XXI века, захваљујући томе што је обављено неколико обимнијих аквизиција.

2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
14	1	1	9	64	19	1	–	2	4

2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
59	187	7	4	3	–	7	46	2	22	5

Табела 1. Табеларни приказ бројног стања аквизиција по годинама

Закљученом документацијом о набавци предмета током прве две деценије XXI века Етнолошко одељење допунило је сваку од својих збирки. Збирка *Текстилно њокућство* обогачена је са 130 предмета, збирка *Покућство* са 76, а збирка *Архитектура* са 4 предмета. Збирка *Привреда* допуњена је са 113 предмета. Од тог броја, 100 предмета припада збирци *Пољопривреда*, док је преосталих тринаест ушло у збирку *Занати*. У збирку *Одевање* уврштене су 52 музеалије, а попуњене су следеће колекције: Одећа – 41 предмет, Обућа – 5, Накит и украшавање – 3 и Лични предмети – 3. За збирку *Домаће радносће* набављено је 26 предмета, а попуњене су следеће колекције: Ткачке справе и помагала – 7, Узорци п прибор за вез, шивење и плетење – 11, Справе за прераду влакана – 8. Мањи број предмета који су прибављени припада збирци *Духовна култура и друштвени животи*, укупно 37. Такође су обогачене следеће колекције: Детињство – 11, Дечје игре и играчке – 8, Обичаји и религија – 6, Документи – 4, Медицински инструменти – 4, Мере и мерни инструменти – 2, Прибор за пушење – 1, Музички инструменти – 1.

Музејска документација даје нам увид у број предмета набављених путем откупа. Средствима оснивача збирке *Текстилно њокућство* и *Одевање* обогачене су са 20 предмета. Извештај о раду Етнолошког одељења указује на то да су предмети откупљени претежно у првих десет година XXI века. Број откупљених предмета не садржи и откуп из 2011. године, будући да су средства за откуп пољопривредних машина и алата добијена од Покрајинског секретаријата за пољопривреду, водопривреду и шумарство.

Када су у питању поклоњени предмети, Етнолошко одељење добило је 11 предмета који су део два легата. Народни музеј Зрењанин од 2016. године богастији је за легат породице Варади. Ова чувена породица континуирано је присутна у јавном и друштвеном животу Зрењанина од краја XIX века. Сви предмети који су део овог легата припадају Историјском и Уметничком одељењу, док се један

предмет налази у збирци Етнолошког одељења. Осталих 10 предмета део су легата породице Жупански.⁸ Због значаја лика и дела др Славка Жупанског за град Зрењанин, као борца за српско национално питање у Аустроугарској монархији, рођена је идеја да се у његовој кући формира депанданс Народног музеја Зрењанин, односно спомен-кућа посвећена њему и Српском народном одбору. Тако су предмети који су се нашли у кући разврстани по одељењима, па је Етнолошко одељење обогатило збирку *Покућство* са 10 предмета.

Сви други предмети добијени на поклон набављени су на терену или, чешће, доласком поклонодаваца у Музеј. Највећи број предмета који су у Музеј стигли као поклон сврстано је у збирку *Текстилно покућство*. Велики број текстилних предмета који се чувају у Етнолошком одељењу разумљив је јер су ритуали животног циклуса, попут рођења, крштења, венчања и смрти, били незамисливи без присуства текстила.

Број дародаваца који су увећали фонд Етнолошког одељења је 59, док је Град Зрењанин поклонико Музеју предмете из куће породице Жупански. Поклонодавци и продавци су претежно са територије Зрењанина, али присутне су и набавке из других општина које Музеј покрива својим истраживачким радом. Мали број аквизиција пристигао је из Београда и Земуна.

Најзначајније аквизиције за раст и развој збирке Етнолошког одељења на почетку XXI века

Поклон јосиође Љиљане Питашевић

Крајем 2010. године Љиљана Питашевић из Београда поклонила је 59 предмета текстилног покућства Етнолошком одељењу.⁹ Сви поклоњени предмети били су део мираза њене мајке Марије Одацић (дев. Теодосин), рођене 1924. године у Куману. Предмети су израђени између 1945. и 1947. године, од домаћег и индустријског платна, а украшени су белим везом и везом у боји.

Ова аквизиција је од великог значаја за Одељење, јер су предмети који су ушли у збирку *Текстилно покућство* веома разноврсни и показују лепоту и раскош народног стваралаштва кроз различите везилачке технике. Свака изложба

---

8 Град Зрењанин је децембра 2018. године откупио део куће у којој је живео и радио др Славко Жупански, адвокат, политичар и вођа Српског националног покрета у Банату у време Аустроугарске монархије и Првог светског рата. Био је оснивач и председник Српског народног одбора у Великом Бечкереку. Након ослобођења обављао је функцију великог жупана Торонталске жупаније.

9 У Књигу улаза унето је 59 предмета, али се у Књизи инвентара нашло 40 предмета из ове аквизиције, јер су поједини предмети чинили целину.

Етнолошког одељења која је од тада организована садржала је бар један предмет из ове аквизиције. Такође, до сад је публикован велики број предмета који су део ове набавке. Овим поклоном првенствено су обogaћене колекције које се односе на уређење домаћинства, попут дозидница, штрафтица, таблетића, чешљара, а присутан је и велики број пешкира, као и креветнина. Предмети су украшени везилачким техникама вез по писму, и нешто ређе, вез бројем. Заступљен је вез у боји, али и бели вез. Велики број предмета је са натписом. Присутна је флорална, зооморфна и антропоморфна орнаментика. Предмети из ове колекције на најбољи начин илуструју сву лепоту женског рукотворства као дела народне традиције.

Слика 1. Дозидница, Кумане, 1945–1947.
(фотографија: Д. Маринковић)

Поклон којим је ујошћуњена сџална љосџавка – Словачка соба и Ношње

Током јуна 2011. године Мара Виљачик и Мара Возаф, обе из словачког удружења „Ружа” из Арадца, поклониле су Етнолошком одељењу делове текстилног покућства, ношње и неколико породичних фотографија. Њихова намера била је да, уз консултације са кустосом Одељења, употпуне делове сталне поставке који се односе на живот Словака на подручју Баната. Сви поклоњени предмети, а укупно их је 26, налазе се на сталној поставци. Тако је Словачка соба постала богатија за 6 јастучница, један пешкир за рам, столњак, прекривач за кревет и јорганску навлаку. Ова амбијентална целина употпуњена је и са 4 породичне

фотографије на којима се налазе Словаци у народним ношњама. Посебну вредност има и молитвеник из 1877. године. У оквиру поставке са народним ношњама, допуњена је женска свечана словачка ношња. На већ постојећи изложен материјал, додате су: блуза, подсукња, украсне крагне, машини и огрлице – одевни предмети који упућују на то да их је носила млада Словакиња.

Слика 2. Део предмета којим је употпуњена стална поставка – Словачка соба (фотографија: Д. Маринковић)

Вредност ове аквизиције огледа се у чињеници да су у креирању сталне поставке директно учествовали чланови локалне заједнице. Својим ангажовањем и несебичним чином употпунили су већ постојећи материјал који се односи на Словаке и тиме створили комплетнију слику о њиховом животу на овим просторима.

Ойкуї йољойривредне колекције за формирање „Пољойривредної музеја”

Народни музеј Зрењанин за збирку *Пољойривреда* откупио је 2011. године богату колекцију пољопривредних машина и алатки од породице Малбашки из Зрењанина. Колекција прати развој пољопривреде средњег Баната кроз дуг временски период и сведочи о култури и традицији овог подручја, где је обрада земље била и остала примарна делатност. У циљу заштите ове изузетне колекције, као и жеље да се сачува и у музеолошком контексту презентује културно-историјско наслеђе региона, Народни музеј Зрењанин је уз финансијску помоћ Покрајинског секретаријата за пољопривреду, водопривреду и шумарство откупио колекцију породице Малбашки.

Првобитна замисао била је да се формира депанданс Музеја, који ће кроз откупљену колекцију презентовати једну од најзначајних делатности у средњем Банату, а то је пољопривреда. Ипак, после разних потешкоћа на које је Музеј наилазио, одустало се од идеје о депандансу. Коначно решење, у виду новог дела сталне поставке Етнолошког одељења, још увек чека реализацију.

Откупљени предмети првенствено припадају радовима везаним за земљорадњу, сточарство, пчеларство, воћарство, виноградарство. Међутим, откупљена колекција садржи и бројне предмете који су сврстани у збирке *Покућство*, *Текстилно покућство* и *Одевање*.

Највреднији откупљени предмет је парна машина (локомобила). Погонска машина коришћена је у пољопривреди за погон вршилице, млина, крупаче, вуновлачаре, циркулара итд.

Слика 3. Парна машина
(фотографија: Д. Маринковић)

Значај овог откупа биће сагледан кроз нову сталну поставку Одељења, када ће у новом изложбеном простору бити презентовани експонати везани за пољопривредне послове. Идеја је да се кроз ову поставку нагласи чињеница да је, вековима уназад, Банат симбол пољопривредне делатности.

*Поклони инсџирисани изложбом*¹⁰

Тематске изложбе код посетилаца подстичу потребу да дарују или путем откупа уступају сличне предмете музеју који су у њиховом личном власништву. Различити телевизијски и радио прилози, штампани чланци, као и савремени модели комуникације (facebook, instagram, twitter) утичу на развој свести грађана о потреби даривања.

Слика 4. Колевка, Зрењанин, 1913.
(фотографија: Д. Маринковић)

У мају 2017. кустоси Етнолошког одељења припремили су изложбу *Блаіо нама децама шііо смо ііаки мали – деііињсїіво у іірадиционалној ііородици*. Поједини суграђани јавили су се са жељом да допринесу реализацији изложбе посвећеној теми детињства. Предмете везане за период свог или детињства неког из своје породице желели су да поклоне Музеју. Етнолошко одељење обogaћено је са девет предмета. Добијена су колица за бебе, дубак, дечје играчке, као и предмети коришћени приликом крштења. Међутим, и током трајања изложбе, подстакнути експонатима који су били изложени, поједини суграђани хтели су да допринесу даљем раду Музеја. Добијено је још седам предмета који су уврштени у збирку *Одевање*, као део културе сећања на моделе живота у Зрењанину шездесетих и седамдесетих година ХХ века.

---

10 Бранка Бабић, „Повезаност локалне заједнице са радом Народног музеја Зрењанин: пример изложбе *Блаіо нама децама шііо смо ііаки мали – деііињсїіво у іірадиционалној ііородици*”, *Гласник музеја Баната* бр. 20 (2018): 126–135.

Разнолика колекција Илије Бјелића

Аквизиција са највише различитих предмета који су разврстани у велики број збирки и колекција је поклон господина Илије Бјелића из Зрењанина. Ова занимљива колекција, коју чини 61 предмет, примљена је у Музеј током 2004. године. Предмете је сакупио његов син на територији читавог Баната, након чије смрти господин Илија поклања све предмете Народном музеју Зрењанин.

Слика 5. Круњача за кукуруз, Радојево, око 1950.
(фотографија: Б. Сикимић)

Музејска документација упућује нас на тачно место и време настанка предмета, као и на то коме је предмет припадао. Највећи број пристиглих предмета смештен је у збирку *Покућсйво*. То су: боце за сода воду, бућкалице за маслац, ножеви, ћупови, зидни сат, пегла, лампа, аван и многи други предмети који су коришћени свакодневно у домаћинству. Доста предмета разврстано је у збирку *Домаћа радиностй*, попут различитих типова преслица, вретена, разбоја. Не тако велика група предмета, неколико црепова, калуп за ћерпич и градитељски кликери, разврстана је у збирку *Архийекйура*. Овом аквизицијом набављени су и

пољопривредни предмети попут крунилице за кукуруз, вила, клепетуша, водира за брус и слично. Круњача за кукуруз, коришћена средином XX века у Радојеву, нашла је своје место на сталној поставци.

Појединачни предмет

Међу предметима приспелим у Музеј током прве две деценије XXI века, има и оних који су као појединачне аквизиције примљене у збирке Етнолошког одељења. Једнако су занимљиви, а неки предмети су након обраде нашли место на сталној поставци. Тако се од 2005. године на поставци која презентује занатску делатност града налази Мајсторско сведочанство, издато 1935. године у тадашњем Петровграду. Писмо је издао Окружни одбор занатских удружења и представља драгоцену документацију везану за учење ковачког заната. Предмет је поклонио Френц Бошко из Зрењанина, син власника мајсторског писма.

Слика 6. Шиваћа машина, Меленци, 1936.
(фотографија: Б. Сикимић)

Нада Тапавички из Зрењанина је 2016. године поклонила Етнолошком одељењу шиваћу машину своје мајке Босиљке Тапавички (дев. Миливојев, рођена 1916. у Меленцима). Босиљка је била врсна шнајдерка, а машину је добила од својих родитеља 1936. године како би учила занат. Шиваћа машина набављена је од породице Петрић, чувене кројачке фамилије из Меленаца, код којих је Босиљка учила занат од 1934. до 1936. године. Машина је у радном стању, а посебну вредност јој даје метална плочица утиснута у углу радне плоче, на којој је угравирано презиме Петрић. Због своје занимљиве историје и очуваности предмета, део је сталне поставке.

Кломпе представљају једноставну обућу израђену од меког дрвета које је издубљено за стопало. Ова врста обуће ношена је ван куће, по благу и снегу, и то као горња обућа. Обувале су се на плетене зепа или се као подлога стављала слама. Кломпе су биле веома једноставне израде, нису украшаване, и без обележја која упућују на полну и етничку припадност. Током 2003. године у Музеј је као поклон примљен један пар оваквих дрвених кломпи. До тада у збирци није постојао ниједан овакав предмет, па је ова набавка од господина Ивана Тодорова од значаја, будући да су кломпе представљале саставни део ношње овдашњег становништва.

Исте године, овај пут као откуп, збирка *Одевање* обogaћена је деловима свечане румунске народне ношње. Један предмет нашао се и на сталној поставци, а у питању је дечја кошуља израђена од домаћег памучног платна, украшена везом. Кошуља је израђена у домаћој радиности почетком XX века, у месту Ечка код Зрењанина. Делови румунске народне ношње откупљени су од Аурелије Миок и тиме је допуњена колекција народне ношње Румуна у Банату. Одевни предмети који су припадали деци ређе се срећу у збирци. Зато је набавка дечје народне ношње увек од великог значаја за Етнолошко одељење.

Завршна разматрања

У временском периоду од двадесет година збирке Етнолошког одељења Народног музеја у Зрењанину обогатило је 438 предмета. Ови предмети од велике вредности углавном су производи занатлија или домаће радиности. Самим тим, они нам пружају веома добар увид у занатску и домаћу радиност народа са овог подручја. Употпуњавањем етнолошког фонда овим материјалом остварена је могућност за свеобухватнија истраживања културних прилика на подручју Баната. Набављени материјал приказује се јавности путем изложби на којима се представљају откупљени или поклоњени предмети. Том приликом штампају се стручни каталози са пописима дародаваца и продаваца, као и са основним подацима о предмету.

Услед неповољних економских прилика, аквизиције Етнолошког одељења у прве две деценије XXI века базиране су на поклонима. Подршка друштвено одговорних појединаца и група одувек је била од виталне важности за Музеј. Од првобитних позива и акција градских власти да својим поклонима грађанство помогне формирање музејских збирки, дошло се до тога да је поклон и данас главни начин уласка предмета у Музеј. Чином даривања део прошлости је отргнут од заборава и као такав сачуван је за поколења. Разлози за даривање

предмета Музеју су разнолики. Поклон се често намењује као сећање на некога, али сведоци смо да тематске изложбе и посете Музеју такође подстичу даривање. Набавка предмета путем поклона сведочи о поверењу дародавца у музеј, као институцију задужену да пружи заштиту културној баштини и сачува је за будуће генерације. Својим племенитим гестом дародавци на тај начин доприносе раду музеја, његовом квалитету и развоју.

Збирке Етнолошког одељења данас се првенствено увећавају захваљујући заједници која их обогаћује предметима. Својим радом, Музеј свакодневно увећава свесност заједнице о значају и вредности наслеђа које чува. Преко представљених аквизиција, пре свега на основу поклона и откупа, могуће је пратити и однос шире друштвене заједнице, као и оснивача према самом Музеју. Тако закључујемо да је однос друштвене заједнице и појединца према Музеју као установи која прикупља, чува и презентује културна добра, далеко израженији и плоднији него међусобни однос оснивача и Музеја.

Дародавци Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин

1. Багљаш Ана, Арадац
2. Барачков Мирјана, Зрењанин
3. Барбулов Милан, Зрењанин
4. Бадаи Смиља, Мужља
5. Берта Иштван, Мужља
6. Бештански Данијела, Зрењанин
7. Бјелић Илија, Зрењанин
8. Босић Љиљана, Сутјеска
9. Варади Тибор, Зрењанин
10. Виљачик Мара, Арадац
11. Возаф Мара, Арадац
12. Врзић Десанка, Зрењанин
13. Вуков Бисенија, Зрењанин
14. Гардашевић Илија, Зрењанин
15. Гардиновачки Смиља, Зрењанин
16. Гизелан Мирјана, Ечка
17. Гизелан Валерија, Зрењанин
18. Град Зрењанин
19. Грубић Рајка, Зрењанин
20. Димитријевић Љиљана, Зрењанин
21. Ђукић Љиљана, Зрењанин
22. Захорац Ана, Арадац
23. Ивановић Марија, Зрењанин
24. Лужаић – породица, Зрењанин
25. Мандић Даница, Зрењанин
26. Малбашки Душко, Зрењанин
27. Милић Александар, Зрењанин
28. Миок Аурелија, Ечка
29. Митровић Душица, Зрењанин
30. Михаљфи Марика, Арадац
31. Момиров Артур, Зрењанин
32. Надлачки Олга, Зрењанин
33. Натарош Сава, Зрењанин
34. Новак Тито, Сутјеска
35. Паљов Ана, Арадац
36. Пауновић др Добривоје, Зрењанин
37. Петраш Аранка, Зрењанин
38. Питашевић Љиљана, Београд
39. Првуловић Стојанка, Зрењанин
40. Продановић Сибинка, Сутјеска
41. Радлински Зузана, Арадац
42. Радованов Љубица, Зрењанин
43. Радоја Драгана, Зрењанин
44. Рибар Миланка, Зрењанин
45. Сарић Верица, Зрењанин
46. Сантовац Милка, Зрењанин
47. Седлар Зора, Земун
48. Стојадинов Слободанка, Зрењанин
49. Стојадинов Милка, Зрењанин
50. Стојков Јадранка, Зрењанин
51. Ступар Љуба, Ечка
52. Тапавички Нада, Зрењанин
53. Тодоров Иван, Перлез
54. Угричић Илинка, Штутгарт
55. Форотичан Душица, Зрењанин
56. Френц Бошко, Зрењанин
57. Хеђи Изабела, Зрењанин
58. Чепеља Зуза, Арадац
59. Шандор Тодор, Мужља
60. Шпиридонов Милена, Зрењанин

Литература

Бабић, Бранка. „Повезаност локалне заједнице са радом Народног музеја Зрењанин: пример изложбе *Блаіо нама децама шійо смо іаки мали – дейињсійво у ітрадиционалној іородици*”. *Гласник музеја Банайа* бр. 20 (2018): 126–135.

Грубић, Рајка. „Две поклоњене колекције у етнолошкој збирци Народног музеја у Зрењанину”. *Раг музеја Војводине* бр. 56 (2014): 191–218.

Branka A. Sikimić

Senior Curator

National Museum Zrenjanin

etnobranka@gmail.com

**ACQUISITIONS OF THE ETHNOLOGY DEPARTMENT
OF THE NATIONAL MUSEUM ZRENJANIN
IN FIRST TWENTY YEARS OF THE 21ST CENTURY**

Summary

The paper presents an overview of replenishments of collections of the Ethnology Department of the National Museum Zrenjan during the past 20 years. The analysis of the acquisitions, which reached the Museum during the first two decades of the 21st century, showed the diversity of items: from those used in everyday life to items used on festive occasions. These are mostly folk culture items, made during the 20th century.

From 2000 to 2020, the collections of the department were enriched with 438 items. Out of that number, 257 items were donated, while 181 items arrived through purchase. Out of the stated number of acquired items, 44 exhibits belong to permanent collection of the Ethnology Department.

This paper points to the fact that replenishment of museum collection is primarily owed to the local community, i.e. to some individuals who wanted to share their personal items, together with personal stories and history with the general population, thus participating in preserving the past of mid Banat district. In the 21st century, donation is the main method of acquiring items by the Ethnology Department of the National Museum Zrenjanin.

Сузана М. Антић

музејски саветник

Народни музеј Зајечар

antic.suzana@yahoo.com

ЗБОРНИК „ИВАЊДАНСКИ ОБИЧАЈИ ВАЉЕВСКОГ КРАЈА И СУСЕДНИХ ОБЛАСТИ ЗАПАДНЕ СРБИЈЕ”

Зборник радова „Ивањдански обичаји ваљевског краја и суседних области западне Србије” настао је као резултат истоименог пројекта Народног музеја у Ваљеву, реализован средствима Министарства културе и информисања Републике Србије за 2020. годину. Овогодишње истраживање, условљено епидемиолошком ситуацијом, обухватило је области Ваљевске Подгорине и Колубаре, Качера, Рађевине, Јадра и ужички крај. У реализацији зборника учествовало је седам аутора који, у складу са насловом зборника, објављују радове посвећене различитим системским одликама ивандањских обичаја, као и о носиоцима наслеђа. Наводећи интерпретације и измене, радови објављени у Зборнику добијају изражену конструктивну намеру. Сваки рад се завршава списком литературе и резимеом на енглеском језику.

Многи елементи обичајне праксе остали су незабележени и/или недовољно обрађени, тако да су истраживања започета 2016, настављена 2020. године што, између осталог, у *Уводу* наводи уредник Зборника Гордана Пајић. Може се сазнати да су различити етнолошко-антрополошки приступи евидентирању ивандањских обичаја презентовани на основу релевантне литературе и теренске грађе. У реализацију зборника, поред етнолога Народног музеја Ваљево, били су укључени и етнологи из Музеја писма у Тршићу, Музеја Старо село Сирогојно, Народног музеја у Чачку, Завода за заштиту споменика културе Ваљево и Туристичке организације Мионица.

У традиционалној култури, како се може видети у раду *Ивањдански обичаји – њлећење венчића, брање лековитиої биља, осећај заједништва* Гордане Пајић, основна знања о неким биљкама преносила су се са генерације на генерацију,

тако да су обичаји сачувани у делимично измењеној форми. Веровања у магијска својства одређених биљака и самог венца су се изгубила, али је истакнута потреба да се део народног бића негује, а тиме и преноси, не само у сеоској, већ и у градској средини – „обичаја ради”. Ауторка наводи да су ивањдански обичаји, као и други сегменти традиционалне културе, присутни у животу савременог човека (појединца, породице, друштвене заједнице) и на различите начине се интерпретирају и мењају у складу са свеукупним променама у друштву.

Овоме се могу придружити примери заштите обичаја кроз музејску праксу установљени теренским истраживањима – живим сећањима, о чему говори рад Снежане Томић *Ивањдан у музеју – између реалној и музејској*, која су послужила да се ангажовањем њихових носилаца и уз учешће музејских стручњака, обичаји представе кроз музејске програме. Како ауторка наводи, музеји су места где се културно наслеђе чува, али се и презентује методом представљања пред публиком у текстуалном, графичком, звучном и видео облику или у другим манифестним облицима (јавно испољавање, објављивање, излагање, приредбе, фестивали). У складу са тим у Музеју на отвореном „Старо село” Сирогојно се кроз различите програме презентује нематеријално културно наслеђе.

Анализу промена обичаја на почетку XXI века и значај овог обичаја у описивању заједништва и граница у просторним и временским оквирима живота сеоског становништва даје Ана Чугуровић у свом раду *Ивањски венчићи у Јагру – Описивање заједништва и граница у његовом временском оквиру кроз конципирано понављање његових обичаја*. Кроз овај обичај сталним коришћењем истог симбола (венца) и његовим понављањем у одређеним временским интервалима потврђује се заједништво (и припадање).

О улози објеката традиционалне архитектуре (или њихових елемената) у конципирању обреда кроз симболику ивањданских ритуала и позиционирања исплетених венчића у оквиру окућнице сеоског домаћинства, сазнаје се у раду Љубице Васиљевић *Антрополошка анализа елемената традиционалне архитектуре у конципирању ивањданског обреда*, у коме ауторка сагледава функцију постављања венчића од ивањског биља који је у себи концентрише магијску моћ свих убраних трава. Руководећи се тиме, анализира обележавање објеката специфичне намене према привредној делатности и остале објекте у функцији сакупљања и чувања производа.

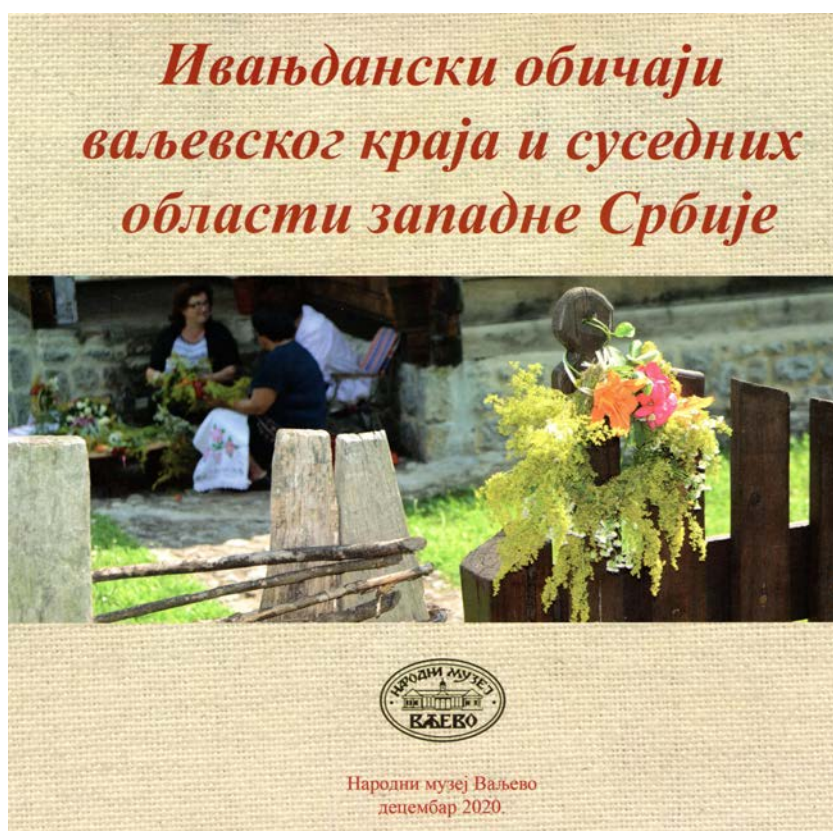
О новим тенденцијама у развоју сеоског туризма говори се у раду Иване Ђурић *Чување традиционалне културе кроз туристичке садржаје*, јер одржива традиционална култура и обичајна пракса све више одређује села као туристичке дестинације, како за домаће, тако и за стране туристе. Ауторка сматра да је поред туристичке понуде локалне заједнице (села општине Мионица), посебно

значајно њихово културно наслеђе. Ова врста туризма подразумева интересантан боравак туриста за време великих празника, када обичајна пракса постаје и својеврсна туристичка атракција за госте. Прослављање Ивањдана на једном од сеоских туристичких домаћинстава пример је како се у пракси, кроз туристичке активности, може неговати и традиционална култура.

У раду Снежане Шапоњић Ашанин *Ивањдански уранак у манастиру Свјетеник код Чачка*, ауторка излаже о неодвојивости позитивног дејства на здравље људи празника летњег Јовањдана (Ивањдана), духа Јована Стјеничког и лековите моћи изворске воде, у народу зване „светиња”. Сам назив „светиња” указује колико је у народу живо веровање у лековитост и чудотворност овог извора, о чему сведоче и евидентирани разговори са људима. Обичајна пракса обележавања и прослављања Ивањдана поред манастира Стјеник веома је стара, и како ауторка наводи, представља живо културно наслеђе дубоко укорењено у свести и обичајној потреби људи који се готово сваке године на овај празник окупљају у овом подјеличком манастиру.

Поред воде, и улога ватре била је да одстрани или спречи болест код људи или стоке. Веровало се да ватра може отерати демоне и болести. У раду Наталије Марковић *Обичај паљења обредних ватри за Ивањдан* ауторка указује на промене у обичајима и веровањима везаним за пољопривреду и сточарство због новог система вредности, нестанка њиховог смисла и значаја, као и народног веровања у њихову делотворност и сврсисходност. Данас је обичај паљења ивањданских ватри ишчезао. Остао је још само у сећању старијег становништва, што је последица нагле индустријализације и урбанизације села и градова.

Текстови у зборнику „Ивањдански обичаји ваљевског краја и суседних области западне Србије” пажљивим читањем стварају слику која је израз друштвеног и политичког тренутка у коме су ивањдански обичаји живели и открива разлоге њиховог трајања. Аутори су се потрудили да дају целовит, објективан и непристрасан преглед проблематике о којој пишу.

Предња страна корице Зборника
(дизајн: М. Веселиновић)

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

069

МУЗЕЈИ = Museums / главни и одговорни уредник Гордана
Пајић. - 1948, бр. 1-1965, бр. 18; н.с., 2008, бр. 1- . - Београд :
Музејско друштво Србије, 1948-1965; 2008-
(Чачак : Атеље Јуреш). - 24 cm

Годишње.

ISSN 1821-0694 = Музеји

COBISS.SR-ID 51173132

ISSN 1821-0694